

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS KAIP KŪRĖJAS

Lietuvos tautiniame gyvenime pastarasis šimtas metų buvo nepaprastai judri epocha*. Ją pradėjęs 1863 m. lenkų-lietuvių sukilimas prieš Rusijos despotiją teisingai priskaitomas prie svarbiausių įvykių naujausioje Lietuvos istorijoje. Drauge su baudžiavos panaikinimu 1861 m. rusų valdomoje teritorijoje jis davė pradžią naujai socialinei santvarkai ir demokratinei lietuvių sąmonei, nors ir suteikė carinei valdžiai pretekstą naikinti bet kokią lietuvių kultūrinį savarankiškumą. Įvairios represinės priemonės, tarp kurių skaudžiausia — spaudos uždraudimas lotynų raidėmis — mirtiniu slogučiu slėgė lietuvių dvasią per keturiasdešimt metų (1864-1904). Bet tai buvo taip pat ir pasipriešinimo metai, per kuriuos lietuviai, dažnai rizikuodami savo asmenine laisve, pratinosi branginti tokias vertybes, kaip persekiojamą katalikų tikėjimą, lietuvių kalbą, Lietuvos istoriją bei literatūrą, savus papročius ir demokratinius įsitikinimus. Šis keturiasdešimt metų laikotarpis, kurį Maironis buvo kartą pavadinęs naktimi be aušros, buvo drauge lietuviams mokykla kovoti dėl savo tautos būvio, dėl individualaus jos veido ir elementariųjų demokratiųjų teisių.

Spaudos laisvės atgavimas 1904 m., Didysis Vilniaus seimas 1905 m., pareikalavęs Lietuvai autonomijos, Tautos tarybos susikūrimas 1917 m. ir nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymas (1918-1920 m.) buvo ilgamečio pasipriešinimo etapai, atvedę tautą į laimėjimą ir laisvę, kurioje lietuvių kultūra galėjo laisvai augti per 20 metų. Antrasis pasaulinis karas atnešė Lietuvai neužtarnautas nelaimes ir skriaudas. Jų užuomazga buvo 1939 m. rugpiūčio 23 d. sudarytas dviejų totalitarinių valstybių — Sovietų Rusijos ir hitlerinės Vokietijos — draugiškumo paktas su jo slaptais protokolais,

* Šios studijos pirmoji redakcija, parašyta vokiškai 1963 metais, išspausdinta *Commentationes Balticae* 1964 m. antrašte *Vincas Mykolaitis-Putinas als Dichter*, buvo skirta ne lietuviškai visuomenei. Šios išplėtosios redakcijos pradžia ir kai kurios kitos vietos tebeturi pirmosios redakcijos žymių.

kurie įgalino Vokietiją pradėti karą ir atnešė Lietuvai rusų komunistų, vokiečių nacių ir vėl rusų okupacijas su gyventojų deportacijomis ir žudymais, pastatė lietuvių tautą į mirtinį pavojų, nes ginkluota rezistencija prieš sovietinę okupaciją per septynerius metus neįstengė pašalinti svetimo totalitarinio režimo.

Jeigu dabar paklaustume, kokie lietuvių poetai geriausiai atstovauja šitai permainingai šimtametei epochai ir kas ją savo kūryboje išreiškia geriausiai, be didelio svyravimo prieitų atsakyti — Maironis ir Putinas. Jiedu abu yra įaugę šitoje epochoje ir turi šį tą bendro. Jiedu abu yra kilę iš ūkininkų, kurie po 1861-1863 m. įvykių išaugino Lietuvai demokratinį pažiūrų šviesuomenę, pakeitusią sulenkėjusią aristokratiją, abu gavo gerą išauklėjimą bei išmokslinimą, abu buvo kunigai, profesoriai, rašytojai, turėję didelės įtakos savo laiko jaunuomenei. Jiedu abu džiaugsmingai sveikino Lietuvos valstybės atkūrimą, nors patys didžiąją savo gyvenimo dalį turėjo praleisti svetimoje (rusų) valdžioje. Bet, antra vertus, jiedu minėtoje šimtametėje epochoje priklauso skirtingoms jos stadijoms ir lietuvių tautos skirtingam socialiniam ir kultūriniam subrendimui.

Stovėdamas tarp pirmųjų kovotojų tautiškai demokratiniam sąmonėjime, Maironis buvo save pavadęs lietuvių tautos tarnybai, savo katalikiškomis pažiūromis buvo sutapęs su absoliučia tautos didžiuma, savo raštais ir savo asmeniu buvo tartum kelrodis arba švyturys tautai į šviesesnį rytojų. Kviesdamas savo tautiečius priešintis, — «numesti rūbą seną, kurį užvilko svetimi», — Maironis savo poetinėje kūryboje atrodė romantiškai herojiškas. Nors jo lyrikoje kartais suskambėdavo melancholinių motyvų, tačiau apskritai jo poezijoje vyravo herojinė nuotaika, kuri teikė poetui laisvės pranašo aureolę. Bet tuo Maironis buvo susietas su savo laiku. Tautai atkūrus savą valstybę, laisvės šauklio vaidmuo buvo atliktas. Pagal negailestingą gyvenimo dėsni Maironis savo «vietą » turėjo užleisti kitam, jaunesniam poetui. Juo buvo Putinas, kuris savo kūriniais iškilo tada, kai Maironio poetinis talentas jau buvo pradėjęs silpti.

BIOGRAFINIAI BRUOŽAI

Kilmė ir jaunystė

Tėvų namuose. — Vincas Mykolaitis (gimęs 1893 m. sausio 6 d.), kuris Putino slapyvardžiu 1911 metais išspausdino savo pirmuosius eilėraščius, buvo pakitusio laiko kitokia asmenybė negu Maironis. Kai Putinas pasirodė lietuviškų laikraščių puslapiuose, Rusijos 1905 m. revoliucija, sukrėtusi visą caristinę imperiją, jau buvo atnešusi

Lietuvai kultūrinių laisvių, dėl kurių buvo atkakliai kovoję aušrinio laikotarpio vyrai. Jau buvo leistos lietuviams steigti ekonominės bei kultūrinės draugijos ir net politinės partijos, o Maironio lyrinės dainos, sulietos su J. Naujaliao ir Č. Sasnausko skambiomis melodijomis, nedraudžiamos plačiai aidėjo po visą Lietuvą. Patriotinis kūrybinis pakilimas, kuris po spaudos atgavimo reiškėsi visoje Lietuvoje 1905-1914 metais, taip pat teigiamai paveikė Vincą Mykolaitį, jauną Marijampolės gimnazijos moksleivį, aistringą aušrininko T. Žičkaus choristą, kuris pirmiausia per chorų dainas susipažino su Maironio ir kitų patriotinių autorių poezija. Nors pats Putinas savo autobiografijoje prisipažįsta, kad stojant ir įstojus į Kunigų seminariją Seinuose (1909 m.), «Maironis tvirtai įsišaknijo mano vidaus pasaulyje»¹, tačiau šis poveikis negalėjo būti toks, kad Putinas būtų tapęs Maironio tipo poetu — tautiniu šaukliu bei pranašu. Ne. V. Mykolaitis buvo visai kitokios psichinės struktūros jaunuolis, bręstąs laisvesniais laikais, kai caristinės autokratijos priespauda jau buvo sulaužyta.

Tik socialiniu ir religiniu atžvilgiu Mačiulių ir Mykolaičių šeimos buvo panašios. Nors Putino tėvai, Sūduvos vienkiemiai ūkininkai, nebuvo tokie turtingi kaip Žemaitijos Mačiuliai, kurie bičiuliausi su dvarininkais, tačiau jie buvo tiek pasiturį savo 52-se marguose žemės, kad būsimasis poetas Putinas savo vaikystėje nematė jokio vargo, nors ir nepažino jokių «ponysčių». Jis augo labai tvarkingoje, darbščioje, doroje, religingoje katalikų šeimoje, kurioje tačiau stigo jausminio jaukumo. «Mes vieni kitų varžydavomės, nerasdavome atviro žvilgsnio, šilto šypsnio, — prisiminė senatvėje poetas. — Mūsų šeimoje neskambėdavo daina, juokas, linksmi pokštai. Laisviau jausdavomės prie samdinių, darbininkų, šiaip svetimų žmonių. Tada ir tėvas pasidarydavo linksmesnis, kalbesnis ² ». Ši šeiminė atmosfera mums iš dalies gali paaiškinti, kodėl Putino poezija yra labai rimta, kurioje retai kada tesutiks šypsnį.

Ta rimtis šeimoje nemažai pareidavo nuo Vinco Mykolaičio tėvo. Jis dažnai būdavo tylus ir pavargęs, nes svarbiausius nemažo ūkio darbus atlikdavo pats vienas — «visą lauką apardavo, užsėdavo, užakėdavo ». « Pirmiausia, tai buvo praktinio proto ir darbo žmogus. Grožis ir nauda jam ėjo lygiagrečiai, nauda grožį dažniausiai nustelbdama, — prisimena Putinas. — Savo aplinkoj jis vengė ir šešėlio poniškumo. Rengėsi kuo paprasčiausiai. Niekas nebūtų prikalbinęs

¹ V. Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, VII t., Vilnius 1968, 262 psl. Toliau bus žymima tik tomas ir puslapis.

² Ten pat, 317 psl.

jį pasikabinti “ šlipsą Jis mėgo gerus arklius [...] Visi jo reikavimai turėdavo būti pildomi be jokio atsikalbinėjimo bei niurnėjimo. Darbštumą ir klusnumą jis laikė šventomis dorybėmis. Nė kentė vakaruškų, degtinės, o ypač kortų. Buvo religingas iki fanatizmo. Vargas tam, kas, jam girdint, prasitars prieš bažnyčią, kunigus, tikėjimą ! [...] Sunkus darbas vargino tėvą fiziškai, o savotiška religinė askezė neleido į jo dvasią įspindėti skaistesniam džiaugsmo, grožio, poezijos spinduliui »³.

Ir vis dėlto Putinas matydavo, kaip šitoks nusidirbęs jo tėvas kartais paskėsdavo susimąstyme ties «jaudinančia, prasminga realybe ». Tai atsitikdavo dažniausia, kai tėvas «paryčiais giedodavo šventas giesmes, arba vėlai vakare, jau sutemus, baigęs visus darbus, grįždavo per kiemą, stabteldavo ir pakeldavo veidą į žvaigždėtą aukštį»^{4 5 6}. Todėl Putinas buvo linkęs manyti, kad šitokias savo tėvo Juozo Mykolaičio nuotaikas jis buvo paveldėjęs, kai rašė savo *Rūpintojėlyje* apie šviesių padangių aukštumą ir apie žvaigždes dideles ir mažas. Šitą nuotaiką poetas prisiminė, tik suteikdamas jai metafizinę potekstę, ir savo *Skausmo valandoje* 1956 metais :

Dabar į gilų aukštį pakeliu akis,
Kur begaliniai toliai driekiasi žvaigždėti.
Žinau — kitokios laimės ilgesys atgis,
Žinau — kitokis džiaugsmas širdį ims žavėti^{5 6}.

Putino motina, Magdalena Garbiūtė-Mykolaitienė buvo «vidutinio ūgio, liesa kaimo moterėlė, truputį linkerėjusi per pečius, įdubusia krūtine, pailgo, į smakrą siaurėjančio veido, pilkšvai mėlynų akių, [...] kaip ir tėvas, nemėgo poniškumo. Ji drovėjosi nešioti šilkinę skarelę [...] Silpnasveikatė, tačiau darbšti, uoli ir sąžininga, dirbusi ne tik namų apyvokos, bet ir kai kuriuos sunkius lauko darbus »⁶. « Ji buvo gera audėja, labai geros širdies ir jautrios sielos, tyli, nuolanki, nusižeminusi, visam kam rezignuojanti, giliai pamaldi moteris»⁷. «Maldinga nuotaika ją lydėdavo visur — namie ir kelyje. Ties kiekvienu pakelės kryžiumi ji šnabždėdavo maldele. Vakaraus, po visų darbų, vėliau už kitus eidama gulti, ji prieseklyčyje atsiklaupusi prie suolelio, dar ilgai melddavosi ir narstydamo rožančių [...] Atsigulęs pro praviras duris girdėdavau, kaip mama

³ Ten pat, 300-302 psl.

⁴ Ten pat, 303-304 psl.

⁵ V. Mykolaitis-Putinas, *Langas*, Vilnius 1966, 45 psl.

⁶ *Raštai*, VII t., 306-307 psl.

⁷ Ten pat, 304-305 psl.

meldžiasi. Iš jos atodūsių ir šnabždesių suprasdavau, krad tai būdavo ne kančios, ne nusiminimo, bet nusiraminimo ir susitaikymo maldos,, lengvinančios širdį, keliančios dvasią. Aš žinojau, kad ir už mane ji meldžiasi. Tarsi koks mistinis fluidas iš motinos širdies pasiekdavo ir mano širdį. Aš pats, niekad nepatyręs religinės maldos ekstazės, štai patirdavau motinos maldos gaivinančią šilumą» — rašė savo atsiminimuose V. Mykolaitis ⁸.

Mokykloje. — Suprantama, kad šitokių dorų ir religingų katalikų vaikas buvo auklėjamas taip, kad tiktų būti kunigu. Todėl dar tebesimokydamas Gudelių pradžios mokykloje, Vincukas išmoko tarnauti bažnyčioje prie mišių. Sekmadieniais ir švenčių dienomis jis važiuodavo su tėvais į bažnyčią. Vincukas eidavo tarnauti mišioms, o jo tėvas per atlaides procesijoje nešdavo baldakimą. Šitaip gana anksti busimasis poetas gavo išgyventi mažo miestelio pamaldų ir apeigų grožį. Šituos savo išpūdžius Gudeliuose Mykolaitis senatvėje šitaip charakterizavo : «Ten būta ir religine mistika liepsnojančių procesijų, ir giesmių, ir vargonų, ir smilkalo dūmų, ir būgno garsų, ir piligrimų eisenų, askezės nuniokotų širdžių — ir gyvenimo pilnybės bei džiaugsmo pasiilgusių sielų. Tokia buvo ir mano vaikiškame lūkesy bundanti siela » ⁹.

Įstojęs į Marijampolės gimnaziją 1905 metais, jaunas Vincas Mykolaitis čia įsigijo susipratusio, šiek tiek romantiškai nusiteikuso lietuvio sąmonę. Bet tai atsitiko ne iš karto. Tarp masės kitų Marijampolės gimnazistų pirmiausia jame «buvo gyvas vienintelis religijos, katalikybės jausmas »¹⁰. Atsirandantį vėliau tautinį susipratimą Mykolaityje ugdė trys asmens. Pirmuoju buvo mokytojas Petras Kriaučiūnas, kuris nuo 1906 m. buvo grįžęs Marijampolės gimnazijon ir ten vėl pradėjęs dėstyti lietuvių kalbą. « Jį, žilabarzdį mokytoją, ir mus, naivius, nedaug ką suprantančius vaikus, jungė tarsi kokius sąmokslininkus nujaučiama opozicija prieš visą tą mums, lietuviams, priešišką įstaigos dvasią ir jos vadovybę [...] Kriaučiūnas, senas draudžiamosios gadynės patriotas, vis dar lydėjo tėvynės meilę kurstantį žodį konspiracijos gestais. Mes tai jausdavom, ir tas žodis dėl to mums darydavo itin reikšmingas bei sugestyvus », — rašė savo atsiminimuose Mykolaitis ¹¹.

«Antras greta Kriaučiūno lietuvis, žadinęs mūsų tautiškumą, buvo gimnazijos kapelionas kun. Motiejus Gustaitis [...] Jis dėstė

⁸ Ten pat, 308 psl.

⁹ Ten pat, 336 psl.

¹⁰ Ten pat, 340 psl.

¹¹ Ten pat, 360-361 psl.

mums tikybą [...] Gana buvo ir to, kad jis buvo lietuvis, gražiai lietuviškai kalbėjo ir kad mokytojai rusai jį vadindavo ne “ksendz”, o “ kunigas ”[...] Turiu suminėti jo suorganizuotą lietuvių mokinių chorą giesmėms giedoti bažnyčioje per mokinių pamaldas. Aš dalyvaudavau tame chore, — prisiminė vėliau Mykolaitis. — Tačiau čia lėmė ne religingumas, o patriotizmas : giedoti bažnyčioje per mokinių pamaldas lietuviškai atrodė patriotinis politinis darbas »¹².

Trečias asmuo, kuris žadino ir stiprino busimojo poeto bei jo draugų instinktyvų tautiškumą, buvo ne gimnazijos mokytojas, bet Marijampolės miesto choro vedėjas aušrininkas Tomas Žičkus, kuris savo chore mokė įvairių patriotinių giesmių, o jų tarpe dviejų tautinio atgimimo korifėjų — Maironio *Kur bėga Šešupė* ir V. Kudirkos *Lietuva, tėvyne mūsų*.

Greta dainų ir muzikos V. Mykolaitis Marijampolės gimnazijoje labai mėgo piešti. Jo iš litografijos nupieštas kunigaikštis Gediminas lietuvių mokytojų buvęs giriamas. Šiaip gimnazistas Vincas mokėsi vidutiniškai.

Pašaukimas. — Baigus keturias gimnazijos klases, stoti į Kunigų seminariją Seinuose jam atrodė visai natūralus kelias : to norėjo tėvai, to norėjo ir pats jų sūnus Vincas. Jo tėvų noruose susilaukti kunigo materialiniai išskaičiavimai neturėję vaidmens : « Lenkė idealistinis momentas : tėvų religingumas, sielos išganymas, Dievo garbė. [...] Ir mano tėvai pasiryžo išleisti savo sūnų į kunigus, nepaisydami nei vargo, nei išlaidų. Jų pasiryžimui [...] nesipriešinau nė aš, nors būčiau galėjęs stojimą seminarijon bent vienerius metus atidėti. Mat, 4 klasių dar nebuvo pilnai baigęs, nes turėjau pataisą iš lotynų kalbos. Mano klasės draugas Petras Šalčius atkalbinėjo nuo seminarijos ir žadėjo, nors ir menką, paramą. Tačiau aš šitomis aplinkybėmis pasinaudoti nenorėjau ir nutariau rudenį važiuoti į Seinus laukti stojamųjų seminarijon egzaminų »¹³. Šitais žodžiais V. Mykolaitis išblaškė tas abejones su spėliojimais, kurie ilgai buvo apsuvę jo kunigų seminarijon stojimo aplinkybes.

Tačiau būsimo poeto pasiryžimo motyvai tapti kunigu buvo žymiai sudėtingesni negu jo tėvų. Jie buvo ketveriopi. Pirmiausia « religinis momentas čia vaidino mažiausią vaidmenį. Mane skatino ne religiniai, bet tautiniai ir literatūriniai sumetimai. Aš žinojau, kad seminarijoj yra rašančių klierikų patriotų, yra lietuvių literatų lavinimosi draugija », — prisipažino Putinas savo atsiminimuose ¹⁴.

¹² Ten pat, 362-364 psl.

¹³ Ten pat, 385 psl.

¹⁴ Ten pat.

Stoti į kunigų seminariją jaunuolį ypač skatino moraliniai motyvai — gresianti demoralizacija, kuri plačiai buvo atvėrusi savo nasrus po 1905 m. revoliucijos beidėjinėje rusiškoje mokykloje. « Marijampolės gimnazijoje moralinė atmosfera idealistiškai nusiteikusi jaunuolį tegalėjo pastūmėti į nusivylimą arba į tokį pat moralinį pakrikimą,» — šitaip vertino sau moralinį pavojų senstantis V. Mykolaitis¹⁵. Bręstančiam jaunuoliui, kuris ką tik buvo pajutęs seksualinio instinkto klastas, toks pavojus atrodė labai akivaizdus. Juk kaip tik ketvirtosios (Mykolaičio) klasės vienas moksleivis, apsikrėtęs venerine liga, buvo nusišovęs, o antras tos pat klasės draugas išmestas iš gimnazijos dėl šv. komunijos išniekinimo. Šitie du įvykiai pasibaisėjimu sukrėtė jautrią moksleivio Vinco sielą. «Jam kartais atrodydavo, kad jis pats jau stovi ant bedugnės krašto », — rašė Putinas vėliau *Altorių šešėly* apie jaunojo Liudo Vasario pergyvenimus¹⁶.

Nebuvo V. Mykolaičiui bereikšmės nė religinės abejonės, kurias bręstantis jaunuolis buvo pajutęs ypač po 1905 m. rusų revoliucijos sukeltų drumzlių. «Jisai ėjo į religinę krizę, įtikėjimo netekimo kelią. O turimas dar tikėjimas ir tėvų auklėjimo įtaka šaukė jį gelbėtis. Kur? Į seminariją», — rašė apie Liudą Vasarį, savo psichinį antrininką, Putinas *Altorių šešėly*¹⁷.

Seminarijoje. — Tačiau kunigų seminarija Seinuose ne visus būsimo poeto lūkesčius tepateisino. Ji apsaugojo jaunąjį Vincą nuo demoralizacijos grėsmės, bet jo tikėjimo žymiai nesugyveno, ne vieną religinę praktiką paversdama kasdienybės rutina. Seminarijoje Mykolaitis rado slaptą patriotinių klierikų ratelį, kuriame lavindamasis jis Putino slapyvardžiu 1911 metais išėjo į lietuvišką spaudą, į savaitraštį *Šaltinis* (Seinuose), o paskui į *Ateitį* ir *Draugiją* (Kaune). Seminarijos rutina ir poezijos praktika privedė prie to, kad Vincas Mykolaitis pradėjo abejoti, ar kunigo pašaukimas suderinamas su jo poetiniu talentu. Kol šios abejonės sustiprėjo, jaunam poetui buvo svarbu, kad jo talentą pripažino ne tik draugai ir *Šaltinio* redaktoriai, bet rimtas literatūros kritikas bei autoritetas, *Draugijos* redaktorius A. Dambrauskas-Jakštas. Šis ne kartą išbardavo jaunus poetus pesimistus, jų tarpe Putino seminarinį kolegą J. Avižienių, kai tuo tarpu pačiam Putinui A. Jakštas pasirodė labai

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ V. Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, III t. : *Altorių šešėly*, 1 dalis : *Bandymų dienos*, Vilnius 1959, 16 psl.

¹⁷ Ten pat, 15 psl. (Chicaga, 11 psl.).

palankus auklėtojas. «Jis dėjo į *Draugiją* tokius mano eilėraščius, kaip *Disonansai*, *Juodas kryžius* ir kitus, kurie nesiderino su seminariui privalomu religingumu ir askeze, — prisipažino viešai senatvėje Putinas. — A. Jakštas, kiek pamenu, atmetė tik vieną, mano eilėrašį, kurį aš buvau parašęs, nusižiūrėjęs į A. Mickevičiaus *Odę jaunystei*»¹⁸.

Antras poetinio Putino talento skatintojas seminarijos laikais buvo *Vaivorykštės* literatūrinio žurnalo redaktorius Liudas Gira. Priimdamas Putino eilėraščius spausdinti savo žurnale, jis laišku 1913 m. paragino jaunąjį poetą « skaityti Tiutčevą ir Fetą bei ieškoti vis naujų reiškimosi formų ». V. Mykolaičiui ypač buvo malonu, kad 1914 m. pirmojoje knygoje *Vaivorykštė* paskelbė Putiną kaip nuolatinį savo bendradarbį greta žinomų tada lietuvių rašytojų : Maironio, Vaižganto, V. Krėvės ir kitų. «Šiandien ir man pačiam visa tai atrodo smulkmenos, — rašė senatvėje Mykolaitis, — tačiau anais laikais mano būsenoj, niūrioje seminarijos sienose, tai buvo veiksmingi paskatinimo spinduliai, nušvietę pirmuosius mano poetinės kūrybos polėkius»¹⁹.

Bet gilėjantis Putino išitraukimas į poetinę kūrybą (jis jau 1913 m. buvo sukūręs, tik neišspausdinęs, *Kunigaikščio Žvainio* poemą) jame kėlė ne tik abejones, bet rimtą dilemišką klausimą, ar poeto darbas derinasi su kunigo pašaukimu, į kurį V. Mykolaitis žiūrėjo labai kilniai. Kaip M. Krupavičius liudija, tą klausimą Mykolaitis ir jo kolega J. Avižienius svarstė aname slaptame lietuvių klierikų būrelyje įrodinėdami, kad katalikų kunigui privaloma askezė ir celibatas nesuderinami su realiu moters pažinimu bei jos žadinamais jausmais, kurie reikalingi poetams drauge su plačiu ir įvairiu tikrovės patyrimu. Šitų įsitikinimų vedamas Putinas net nebeketinęs priimti kunigo šventimų. Kokia dilema stovėjo prieš jį, galima numanyti iš jo laiško jo draugui Ign. Česaičiui. 1914 m. birželio 28 dieną jam Mykolaitis rašė :

« Žinau, kad mano gyvenimas bus nuolatinė kova ir kančia. Aš netikiu į laimę. Kovos ir kančios nebijau. Bijau tik dviejų dalykų: 1) netekti jėgų ir kristi į šlykštų gyvenimo purvyną, kaip daugelis yra kritę, ir 2) sužeisti kitų, ypač mane mylinčių, širdis. Turiu prieš akis du gyvenimo keliu. Jeigu eisiu vienu [suprask: tapsiu kunigu, J. Gr.], gresia pirmasis pavojus, jeigu pasuksiu į antrą [suprask: išstosiu iš seminarijos, J. Gr.], atsitiks tas, ko labiausiai bijausi

¹⁸ V. Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, X t., Vilnius 1969, 611 psl.

¹⁹ Ten pat, 612 psl.

[sužeistu man brangių tėvų širdis, J. Gr.] »²⁰. Šitą dilemą, kad ir laikinai, V. Mykolaičiui padėjo išspręsti jo vyresnieji draugai. « Mes vyresnieji, — liudija prel. M. Krupavičius, — pažadėjom jam duoti stipendiją studijuoti užsieniuose. Bet užklupo 1914 m. karas. Putinui teko pasirinkti ar kunigystę, ar apkasus. Pasirinko kunigystę »²¹.

Kad seminarija ir kunigo šventimai išgelbėjo V. Mykolaičio asmenį ir jo poetinį talentą nuo žuvimo kare, galima pamatyti paties V. Mykolaičio svarstymuose, kai jis, žvelgdamas į Kunigų seminariją, savo atsiminimuose rašė: « Kas žino, koks mane būtų ištikęs likimas, jei būčiau leidęs į audringą tų metų gyvenimą, o ne į seminarijos sienų užuovėją? Greičiausiai būčiau patekęs į kariuomenę, į karą ir baigęs taip, kaip mano draugas Avižienius »²². O šis, išstojęs iš Seinų seminarijos, buvo pradėjęs studijuoti Maskvos universitete, paskui turėjo tapti karininku ir žuvo Maskvoje, netrukus po I pasaulinio karo, tur būt, rusų revoliucijos sukuriuose.

Petrapilio dvasinėje akademijoje. — Taigi, vengdamas pavojaus žūti žiauriuose I pasaulinio karo skerdynėse, V. Mykolaitis pasirinko prasmingesnį, nors ir sunkų kelią — jis pareiškė norą tapti kunigu ir juo buvo išsventintas, jau išblokštas už tėvynės sienų, rodos Minske, 1915 metais. Po to jaunas kunigas-poetas dvejus metus dar studijavo Petrapilio Dvasinėje akademijoje. Nors tai buvo kunigų išsimokslinimo įstaiga su savo kolektyvinėmis taisyklėmis ir disciplina, bet V. Mykolaitis surasdavo progų aplankyti vieną antrą koncertą, vieną antrą teatro spektaklį, dalyvauti lietuvių spaudoje (*Lietuvių Balse, Ateities Spinduliuose*), arčiau susipažinti su rusų filosofu Vladimiru Solovjovu ir rusų poetais simbolistais. Viačeslavo Ivanovo ir A. Bielyj teoriniai raštai ir jų kolegų Jurgio Baltrušaičio rusiškoji poezija, su kuria Putinas jau buvo iš tolo susipažinęs dar Seinų seminarijoje iš A. Jakšto kritikos straipsnio apie Baltrušaičio rusiškąją lyriką, Mykolaičiui paliko stiprų įspūdį. Ta rusų simbolistų skaityba ir įsigilinimas į Večeslavo Ivanovo *Borozdy i meži* tiek įsmigo į Putino sąmonę, kad Večeslavo Ivanovo mintims apie simbolizmą jis pritarė visą gyvenimą. Nelaisvės metais jis mėgindavo jomis dengtis, kai komunistai jį puldavo dėl simbolizmo, vadindami jį buržuaziniu dekadentizmu.

Gyvendamas Petrapilyje 1915-1917 metais, V. Mykolaitis taip pat tęsė savo lyrinę kūrybą karo, tėvynės, pabėgėlių ir asmeninėmis temo-

²⁰ Ten pat, 633 psl.

²¹ M. Krupavičius, *Salomėja Neris-Bačinskaitė*, žr. *Draugas*, Chicaga 1964. VIII.29 d.

²² *Raštai*, VII t., 382 psl.

mis. Ten buvo sukurti tokie Putino evoliucijai charakteringi eilė-raščiai, kaip *Rex* ir *Stella Maris*. Šie ir kiti kūrinėliai buvo išspausdinti Petrapilyje *Raudonų žiedų* rinkinyje drauge su *Kunigaikščio Žvainio* poema, parašyta 1913-1914 metais ir pirmą kartą perleista per *Lietuvių Balso* laikraštinę atkarpą. Šita pirmoji Putino kūrybos knygelė išpopuliarino jauną poetą tarp lietuvių pabėgėlių Rusijoje ir tarp išeivių Amerikoje. Tai padėjo jam gauti *Tautos Fondo* (JAV) stipendiją aukštajam mokslui eiti Šveicarijoje. Tokiu būdu 1917 metų rudenį V. Mykolaitis galėjo išsprukti iš Rusijos, apimtos bolševikinio perversmo liepsnų, ir ankstyvą 1918 m. pavasarį pasiekti ramią ir saugią Šveicariją.

Šveicarijos Fribourge. — čia ramus gyvenimas ir reguliarius mokslas davė naujų paskatų Putino kūrybai, bet ir atnaujino pasaulimo dramą, kurią skaudžiai jau buvo išgyvenęs 1914 metais. V. Mykolaičio laiškas, rašytas iš Švedijos pakeliui į Šveicariją jo draugui kun. Ign. Česaičiui yra tos dvilypės pasaulimo dramos išpažintis, pažadinta kunigo pareigų ir drausmės nesuvaržytų aplinkybių. Tas laiškas taip pat yra lyg įvadas į būsimas maišto nuotaikas, kurios pasireikš Putino poezijoje, pradedant Šveicarijos laikais. Tas ilgas laiškas — gal vienintelis emociškas raštas, kuriame uždarusis V. Mykolaitis atvirai atskleidžia save kaip pasiklydusį kenčiantį asmenį.

« Gerokai, Drauguži, aplamdė mane gyvenimas, nors viršujine išvaizda likau kuone tas pats, — rašė V. Mykolaitis 1918.1.21 d. savo draugui. — Tiesa, gal kiek suaugau, sutvirtėjau, tačiau vis toks pat nedrąsus, bailus, kiekvieno lenkiąsis, niekam neužkliūvas. Tegu sau ! Ar man, žemės dulkei, kištis į jų rungtynes !... Tačiau viduj skaudu, drauguži, vai kaip skaudu. Dieve mano, kur nueita, kur nueita ... Baisu !

Atsidėjęs retai mąstau dėl savo gyvenimo. Ak, kniečia, nuolatots kniečia kažkoks vidujinis graužimas, kažkoks spengias disonansas, tačiau kasdieninio gyvenimo šapai apneša visa tai, apslopina — ir esi neva linksmas, ir sakai, kad gera neva gyventi, gailiesi vakarykščios dienos ir lauki rytojaus ... Tik va ateina tokių valandėlių, kad, rodos, praregi — ir pravirksti karčiai, nenuraminamai [...]

Tu — jaunas ir linksmas, kaip ir seniau, pajėgų kupinas, radęs savo kelią, eisi ir grumsies už tai, į ką šventai esi įtikėjęs — o aš — apsidaužęs ir užsivylęs, kaip beatrodysiu? Drauguži ! aš tiesą kalbu, man berašant ašaros veržias — ir nemanyk, kad tai kažkokio minutinio nepasisekimo vaisius — mat, «poetai jautrūs»... Ne, — tai vaisius didelio gyvenimo nepasisekimo — vaisius, jau nebe nuo vakar nokstąs ir nebe ryt dar prinoksias [...]

Viskas susipynė, susivėlė. Tik viena man aišku — ne tuo keliu mano nueita [...] Kartais ateina beprotiška mintis : visa sutraukyt, sumindžiot, dūmais paleisti — ir iš naujo pradėti — vien savo sielos balso klausant. Per vėlu, per vėlu. Reitėjo tais kebais metais anksčiau. — Tai lyg būčiau laimingesnis buvęs? — paklausi. Ne, drauguži, gal šimtą kart nelaimingesnis — gal jau būčiau žemėj begulėjęs, bet nejausčiau tos milžiniškos atsakomybės, pražudytis — tai savo dūšią, o ne kitą; nepadėčiau — tai ir nekenkčiau toms idėjoms, kurios vis man yra brangios kaipo įsitikinusiam katalikui.

Neįsivaizduok manęs, drauge, kaipo žmogaus nupuolusio [...] Esu daug ką matęs ir patyręs, bet esu tyras, kaip buvau, ir kaip baurėjausi, taip bauriuosi visokiais doriniais purvais. Tik tapau bent kiek liberalus. Turiu ir pajėgų dar. Ir kad tik ryžčiaus į vieną pusę svirti, apgalėčiau priešingas sunkenybes. Bet kad nesiryžtu, ir nenoriu pasiryžti — va kur visas tragizmas »²³.

Laisvė Švedijos Sundbyborge prie Stockholmo, kur V. Mykolaitis arčiau pažino Vaižgantą, berašantį *Pragiedrulus*, atskleidė poetui, kad jis prasilenkė su savo pašaukimu, priimdamas kunigo šventimus ir mėgindamas savyje suderinti kunigą ir poetą. Bet čia cituotas laiškas taip pat parodo, kad V. Mykolaitis nenorėjo ryžtis tos savo dramos spręsti kaip nors vienašališkai. Tačiau ramiojoje Šveicarijoje šita viduje maudžianti drama, skatinusi V. Mykolaitį maištauti, pastūmėjo rašytoją į savotišką gyvenimo fatalizmą, kuris poeto senatvėje galėjo atrodyti ir kaip Dievo apvaizdos veikimas. Tos fatalistinės minties užuomazgą Mykolaitis atskleidė laiške kun. J. Tumui-Vaižgantui, vos apsigyvenęs Šveicarijos Fribourge.

«Gyvenu Albertine, tačiau jokio režimo nejaučiu. Vienas dalykas bloga — tai kad reikia sutaną nešioti, — rašė Putinas 1918. III.3 d. Tumui į Kopenhagą. — Buvau jau nuo jos atpratęs. Mielu noru nusikratyti ne tik sutaną, bet ir viską, kas su ja surišta. Kiek jau aš dėl to prisikamavęs ! Kartais norėčiau visa mesti ir būti vien kunigu, geru kunigu. Tik nėra pajėgų, nėra patraukimo. O einant tolyn literato, dailininko, laikraštininko arba visuomenininko keliu, — kam man kunigystė? Tiek to. Dabar jau per vėlu. Kaip gyvenimas stums, taip eisiu»²⁴.

Tas V. Mykolaičio nusiteikimas pasiduoti stipresnėms gyvenimo aplinkybėms piktino Tumą-Vaižgantą, bet poetas jį vykdė gyvenime, nors ir maištaudamas. Tačiau, kaip kunigo sutana 1914 metais

²³ *Raštai*, X t., 635-637 psl.

²⁴ Ten pat, 645 psl.

išgelbėjo Putiną nuo Didžiojo karo apkasų, taip maištavimas prieš savo kunigišką likimą, vėl gelbėjo poetą, žadindamas jame vidinę įtampą, kuri atsipalaiduodavo dažnai originaliais kūriniais ne tik Šveicarijoje, bet ir vėliau Lietuvoje. Taip pat Šveicarijos laikotarpis (1918-1922 m.) buvo vienas vaisingiausių V. Mykolaičio gyvenime. Fribourgo universitete studijuodamas filosofiją, filosofijos ir meno istoriją bei laisvai klausydamas prancūzų ir lenkų literatūros, profesorius M. de Munnyncko vadovaujamas, jis parašė disertaciją apie Vladimiro Solovjovo estetiką ir įsigijo daktaro laipsnį. V. Mykolaitį paveikė taip pat prof. M. de Munnyncko estetinės pažiūros, kuriose menas buvo suprantamas kaip esminė žmogiškoji kūryba, per kurią žmogus tapęs panašus į Dievą. «Patiko man tai, kad mano profesoriaus teorija, kurią jis vadino „humanistine“, nepančiojo meno ankštais moralės varžtais, — rašė vėliau Putinas. — Visokie širdies ir proto svyravimai ir paklydimai, jei tik jie neišaina iš žmogiškos prigimties ribų, nenaikina meno kūrinio estetinės vertės»²⁵. Šitos teorijos esmę V. Mykolaitis pasisavino visam gyvenimui : ją gynė jis, tiek polemizuodamas su A. Jakštu dėl meno aptarties 1927 m., tiek paskutinėje savo kalboje Vilniaus universitete per savo 70-ties metų iškilmes 1963 m.

Profesorius Kauno universitete. — Greta intelektualinių laimėjimų Šveicarijoje Putinas sukūrė pluoštą lyrikos, trejetą apysakų ir *Valdovo sūnaus* dramą. Šie ir ankstesni kūriniai 1921 metais buvo išspausdinti dviem *Putino raštų* tomiais, o Valstybės teatras Kaune tais pačiais metais *Valdovo sūnų* pastatė scenoje. Jis pasirodė kaip tuometinės lietuvių draminės literatūros ir jauno lietuvių teatro (K. Glinskio pastatyme) geriausias kūriny.

Šitie darbai jaunos Lietuvos valstybės žmonėms rekomendavo V. Mykolaitį-Putiną kaip subrendusį talentingą rašytoją. Netrukus (1922 m.) įkurtas Lietuvos universiteto Teologijos-Filosofijos fakultetas taip pat į jį atkreipė dėmesį. Kai Mykolaitis baigė studijas Fribourge, jam buvo suteikta stipendija ruoštis profesūrai. Ja pasinaudodamas per vienerius mokslo metus (1922-1923), poetas studijavo dailiojo žodžio meną bei teorijas Mūncheno universitete, čia jis asmeniškai susipažino su Baliu Sruoga (1896-1947), kuris kreipė poeto talentą esteticistine kryptimi. Mūnchene V. Mykolaitis pirmą kartą išgirdo L. van Beethoveno IX simfoniją ir kitos geros muzikos kūrinių. Iš literatūros profesorių mūsų poetas čia buvo labiausiai susidomėjęs Fr. Štricho paskaitomis apie klasicizmą ir romantiką, pats krypdamas į romantiką.

²⁵ *Raštai*. VII t., 266 psl.

«Klausydamas vietomis labai painių Štricho samprotavimų ir pavyzdžių analizių, aš visa širdimi linkau į romantiką, — prisipažino senatvėje V. Mykolaitis. — Mano vaizduotėje ir atmintyje dar ir šiandien tebėra gyvi romantinio pasaulėvaizdžio bruožai, tebeskamba kai kurie jo motyvais sukurti posmai»²⁶.

Profesoriaus akademinį darbą V. Mykolaitis pradėjo 1923 m. rudens semestrą Kaune, Teologijos-Filosofijos fakultete, filosofijos skyriuje, dėstydamas naująją lietuvių ir visuotinę literatūrą bei estetiką. Paskaitų ruošimas ir jų dėstymas jautriam, viešai kalbėti nepratusiam docentui buvo sunkus darbas. Kas klausė tada jo lekcijų per jo pirmąjį semestrą, tas ir po daugelio metų galėtų paliudyti, kaip dažnai jaunasis docentas Mykolaitis braukdavo nuo kaktos gausų prakaitą, kaip ne kartą raudonuodavo, kai jo pasirašytos paskaitos teksto neužtekdavo 45-kioms minutėms dėl per greito (nervų skatinamo) skaitymo. Šitas sunkus darbas jam vis dėlto buvo geras tuo, kad atpalaidavo poetą nuo pastoracinio darbo, kuriam jis aiškiai netiko (užtekdavo tik retkarčiais atlaikomų šv. mišių).

Profesoriaus darbą V. Mykolaitis dirbo atsidėjęs, sąžiningai, nors jo ir nemėgo. Rašytojo pareigų taip pat neapleisdavo. Nuo 1925 m. jis redagavo *Židinio* žurnalą, rašydavo eilėraščių, kuriuos išleido rinkinyje *Tarp dviejų aušrų* (1927 m.), sukūrė simbolinę *Žiedo ir moters* dramą (1926 m.) bei misteriją *Nuvainikuotoji vaidilutė*²⁷ ir perdirbo *Valdovo sūnaus* dramą į *Valdovą* (1929 m.). Visuose šituose kūrinuose V. Mykolaitis niekuo nepasirodė kaip kunigas. Priešingai, juose, ypač *Tarp dviejų aušrų* lyrikoje, skambėjo maišto, skepticizmo ir erotinės meilės motyvai, kurie leido spėti apie vidaus konfliktą, apie kurį tada Putino poezijos skaitytojų daugumas nežinojo nieko konkretaus. Kad konfliktas dėl dviejų pašaukimų V. Mykolaičio sieloje buvo toli pažengęs, senstantis poetas prisipažino rašydamas apie *Tarp dviejų aušrų* rinkinį: «Tada aš buvau jau pajutęs aštrių prieštaravimų savyje ir aplinkoje. Jie vertė gilintis į save, analizuoti, maištauti, kartais žadino šviesių vilčių ir polėkių, kartais gramzdino į nusiminimą»²⁸.

Vingių metai

Lyrikos išsekimas. — Poeto ir kunigo pašaukimų konfliktas, užsimezges dar Seinų seminarijoje, gal būtų įgavęs kitokias formas,

²⁶ Ten pat, 268 psl.

²⁷ Ateitininkų reorganizacinei konferencijai Palangoje 1927 m.

²⁸ *Raštai*, VII t., 271 psl.

jei tarp profesoriaus V. Mykolaičio studentų apie 1925 metus nebūtų pasirodžiusi Emilija Kvedaraitė. Tai buvo sveika, aukšto ūgio, skaistaus veido, stambokų bruožų mergina. Žymesnių gabumų literatūros mokslui ji nerodė, bet buvo apdovanota skambiu balsu, lankė muzikos mokyklos dainavimo klasę, tačiau ją turėjo palikti dėl nepakankamai jautrios klausos. Ji su V. Mykolaičiu arčiau susipažino per būsimos *Šatrijos* meno draugijos pobūvius, kuriuos ruošdavo ateitininkai, daugiausia Teologijos-Filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus studentai. Tuose klubo pobūdžio susirinkimuose dalyvaudavo filosofijos skyriaus profesoriai : J. Eretas, St. Šalkauskis, V. Mykolaitis, o tarp studentų, skaitančių savo kūrinis, arba atliekančių muzikinę programą, būdavo Emilija Kvedaraitė, kuri padainuodavo vieną antrą dainą, o Alina Petrauskaitė paskambindavo kokią nors kūrinį pianinu.

1926 m. pavasarį Emilija jau rodė savo profesoriui atkaklaus įsimylėjimo ženklų, kuriems neliko abejingas nė V. Mykolaitis. Matyt, iš jo sužinojusi, kad jis priėmė kunigo šventimus daugiau karo aplinkybių įtakoje, negu vidinio pašaukimo vedamas, šį stovį ji ryžosi išnaudoti, tapdama poeto konflikto sprendėja savo naudai. Todėl, pradėjusi dėstyti lietuvių kalbą privačioje žydų gimnazijoje Kaune, E. Kvedaraitė apsigyveno tame pačiame bute, kur buvo įsikūręs prof. V. Mykolaitis su savo seseria Magdalena ir kur vėliau prie jų prisidėjo Salomėja Bačinskaitė-Neris, pabėgusi iš Lazdijų *Žiburio* gimnazijos 1931 metais.

Pritaręs mylimos moters įkalbinėjimams atsisakyti kunigystės, kad liktų vien tik rašytojas, V. Mykolaitis savo psichinį stovį 1926-1929 metais buvo tik sukomplikavęs dar labiau, nes galutinį žingsnį atlikti jis vengė. Kad ir nėra šiuo tarpu ano stovio tiesioginių liudytojų, tačiau jį pakankamai atvaizduoja 1929 m. eilėraštis *Pasakos galas*. Ten poetas rašė:

Širdis pasiilgo gyvybės ir laisvės,
O lemiamo žodžio ir vengia, ir bijos [...]

Priėjome angą — pasibaigė burtai,
Bet gyvas kaip vakar piktasis raganius [...]

Ir peržengti lemiamą ribą bijausi,
Ir grįžti į tamsą atgal nebenoriu ²⁹.

Taigi tada Putinas svyravo kaip žilvytis. Jam būtų buvę patogiu, jei kokia nors visuomeninė audra jį būtų nubloškus! kokia nors viena *

²⁹ V. Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, I t. : *Poezija*, Vilnius 1959, 295 psl.

kryptimi, kaip 1914 metų karas buvo nulėmęs jo kunigystę. Bet jokios audros tada nesimatė. Todėl delsdamas, poetas pamažu ruošėsi nutraukti saitus su tradicine praeitimi. Pirmiausia reikėjo išeiti iš tarnybinės priklausomybės bažnytinei hierarchijai, taigi pasitraukti iš Teologijos-Filosofijos fakulteto ir pereiti į Humanitarinių mokslų, pasaulėžiūros atžvilgiu indiferentišką fakultetą, kai ten atsiras laisva profesoriaus vieta (tai įvyko 1929 m. rudenį). Paskui reikėjo nežymiai pasitraukti iš *Židinio* redaktoriaus-leidėjo pareigų, kurį *de facto* leido ir administravo *Ateities* Federacija, esanti Lietuvos vyskupų globoje.

Po to reikėjo parašyti *Altorių šešėly* romaną (1932-1933 m.), kurio centrinis herojus Liudas Vasaris, paties rašytojo prisipažinimu,, turėjo « nemaža dvasinio panašumo — panašių minčių, išgyvenimų, svyravimų »³⁰ su pačiu jo autoriumi. Romanas turėjo atpalaiduoti V. Mykolaitį nuo jo vidinės įtampos ir netiesiog paaiškinti visuomenei žymaus poeto-kunigo sumanytą nepaprastą žingsnį, nes « stačiai sprogdino krūtinę, kas prisirinko per ilgus metus. Turėjau tai išlieti, pasakyti. Išliejus pasidarė lengviau», — rašė poetas savo autobiografijoje³¹. Bet atoslūgį sugadino gausi priekaištinga romano kritika ir naivūs skaitytojai gandonešiai, kai tuo tarpu dvasinė vyriausybė nieku neigiamu nereagavo. Todėl vėl prisiėjo laukti ir «beprasmiu rūpesty kas dieną tą pačią votį» kvaršinti ir mygti, kaip buvo nusiskūsta 1929 m. eilėraštyje *Neklausk, kilnus 'praeivi*³²..

Pagaliau V. Mykolaitis pasiryžo susituokti civiliai. Bet tai tikriausiai buvo ne tiek džiaugsmingos meilės sutuoktuvės, kiek racionalaus draugiško dėkingumo pareiškimas Emilijai už jos atkaklį ištikimybę: juk per dešimtį laukimo metų ji buvo jau beišeinanti iš jaunystės, o abiem, netoli vienas antro begyvenant per keletą metų, turėjo būti išblėsusios visokios įsimylėjimo iliuzijos, nebent sumanymo slaptumas būtų gaivinęs jų jausmus : V. Mykolaičio sesuo Magdalena, gyvenusi su juo ir Emilija Kvedaraite viename bute,, nieko nežinojo, kai brolis per vasaros atostogas (1935.VII.18) vyko į Latviją sutuoktuvų. Tai paaiškėjo *post factum*, o Vilkaviškio vyskupijos tribunolas, apie tai patyręs 1935 m., V. Mykolaitį degradavo ir išskyrė iš Bažnyčios (ekskomunikavo) 1936.II.7 d.

Ar Emilija Kvedaraite buvo Putino mūza-įkvėpėja? Ar santuoka su ja atnešė jam gyvenimo pilnatvę bei platesnį ir gausesnį pa-

³⁰ *Raštai*, VII t., 275 psl.

³¹ Ten pat, 274 psl.

³² *Raštai*, I t., 296 psl.

skatų literatūrinei kūrybai, kaip nuo seniai to ilgėjosi V. Mykolaitis drauge su savo kunigu Vasariu? Deja, teigiamai atsakyti sunku. Emilija galėjo būti mūza nebent tiek, kad, galvodamas apie jos siūlomą išvadavimą iš psichinio dvilypumo, rašytojas sukūrė savo *Altorių šešėly* romaną. Lyrikos žanre jos įtakai galima priskirti keletą giedresnės nuotaikos eilėraščių, parašytų Putino 1929-1934 metais. Bet po santuokos «legalinės» mūzos įtaka atrodo neigiamai: per keletą metų V. Mykolaitis neberašė jokios lyrikos, nes 1936 metais pasirodžiusioje *Kelių ir kryžkelių* knygoje tebuvo išspausdinti eilėraščiai, paimti iš ankstesnių rinkinių, arba parašyti 1926-1935 m. laikotarpyje.

Bet gal tas ketverių metų (1935-1939) atitrūkimas nuo lyrikos sietinas su darbais ir rūpesčiais, kurie atsirado praktiškosios Emilijos įtakoje. Juk per tuos metus V. Mykolaitis intensyviai leido prozos kūrinių: *Naujosios lietuvių literatūros I tomą* (1936), *Literatūros etiudus* (1937), *Krizės* romaną (1938). Šitas intensyvus darbas — dažnai anksčiau sukurtų raštų spausdinimas — taip pat paaiškinamas reikalu gauti daugiau pajamų nuosavo namo statybai, kuri neišivaizduojama be santuokinės mūzos nesvyruojančios valios. Prie lyrinės kūrybos Putinas tesugrįžo 1939 metais, tartum «pažadintas antrosios pasaulinės katastrofos nuojautų», įkvėpusių «niūrios nuotaikos eilėraščių»³³, bet tą kūrybą greitai nutraukė raudonosios armijos Lietuvon invazija, kurią Sovietų Sąjunga įvykdė 1940 m. birželio 15-17 dienomis be jokios rizikos, nes komunistų tėvas ir mokytojas Stalinas Ribbentropo-Molotovo paktu (1939 m. rugpiūčio 23 d.) bei jo slaptais protokolais buvo nusipirkęs iš draugo bei vado Hitlerio Pabaltijo valstybes, jų tarpe ir Lietuvą.

Rūsčiosios dienos. — Patekęs į rusų komunistų nelaisvę V. Mykolaitis pirmaisiais tos nelaisvės metais nieko žymesnio neparašė, išskyrus porą režimo galiūnų užsakytų eilėraščių. Kūrybinė poeto nuotaika pagerėjo komunistams pabėgus iš Lietuvos ir ją užėmus Vokietijos kariuomenei, kol dar buvo šio tokio pagrindo iliuzijoms, kad vokiečiai sugrąžins Lietuvai laisvę. Daugiausia iš eilėraščių, sukurtų 1941-1942 metais, V. Mykolaitis sudarė *Rūsčių dienų* rinkinį. Jis buvo atspausdintas 1943 m., tačiau skaitytojams į rankas nepateko: to neleido *Zivilverwaltungo* cenzūra, kuriai atrodė, kad Putinas nepalankiai rašo apie karą, netikėdamas vokiečių pergale.

1944 m. vasarą sovietinėms armijoms antru kartu užplūdus Lietuvą V. Mykolaitis-Putinas su lietuvių tautos didžiuma ilgam laikui

³³ *Raštai*, VII t., 275 psl.

pateko į komunistinių despotų valdžią. Šiems tada, be abejo, buvo malonu, kad toks žymus rašytojas ir profesorius kaip Mykolaitis nepabėgo į Vakarus, bet liko su jais anoje geležinės uždangos pusėje. Jie dar atsiminė, kad jis buvo iš Bažnyčios išskirtas ekskunigas. Juk svarbiausia dėl to jis bolševikams buvo priimtinas 1940 metais. Tai juo labiau jis turėjo būti geras antrosios sovietinės okupacijos pradžioje, kai lietuvių rašytojų didžioji dalis buvo pasitraukusi į Vakarus, o Vilniaus ir Kauno universitetams labai stigo prityrusių profesorių. Tačiau V. Mykolaitis buvo «labai nusikaltęs»: per nacių okupaciją buvo mėginęs paskelbti *Rūsčių dienų* rinkinį, o ten *Liaudies dainoje*, buvo pasakęs:

Dejuoja vergovėj visi darbo žmonės,
Paskendę skurde ir nelaimėj karčioj.
Lygybės, brolybės ir laisvės svajonės
Išnyko žiaurioj bolševikų valdžioj³⁴.

Nesvarbu, kad naciai nebuvo leidę šito rinkinio paskelbti. Komunistiniai cenzoriai pasirodė kerštingesni ir smulkmeniškesni už vokiečius: *Rūsčias dienas* ištyrę iki plauko, jie rado ten dešimtį eilėraščių, kurie nesiderino su socialistinio realizmo išmintimi, arba jai prieštaravo. Už tai V. Mykolaitis turėjo atsakyti. Bet kaip, kad tokio reikalingo profesoriaus nereikėtų uždaryti į kalėjimą? Pritaikius švelninančias aplinkybes, jam buvo leista pasitaisyti, atliekant viešą atgailą ir suniekinant save.

Šito nepaklausti ir šitaip Susidurti su komunistų režimu tada buvo labai pavojinga, nes 1944-1952 metais visoje Lietuvoje buvo įsiliepsnojęs ginkluotas pasipriešinimo sąjūdis prieš sovietinių rusų atneštą priespaudą. Tikėdami į Atlanto chartą ir joje pažadėtą apsisprendimo teisę tautoms, lietuviai vyrai tada miškuose sudarinėjo ginkluotus būrius, prieš kuriuos okupantai kartais pasiūsdavo reguliarią diviziją su tankais, kaip liudija NKVD pulkininkas G. S. Burlickis, kuris pats yra vadovavęs kovoms prieš lietuvių «miško brolius»³⁵. Šitų rezistentų lavonai būdavo išstatinėjami Lietuvos miestelių aikštėse, o ten atpažinti nukautųjų artimieji giminės buvo areštuojami, deportuojami į Sibirą, o kartais atpažintų nukautųjų sodybos būdavo sudeginamos.

³⁴ V. Mykolaitis-Putinas, *Rūsčios dienos*, Vilnius 1943, Chicaga 1972, 29 psi.

³⁵ Report on the Selected Committee to investigate Communist Agression and Incorporation of the Baltic States into the UdSSR, Washingtonas 1954.

Bolševikų priespaudoje. — Šitais kruvinų kovų metais reakcionieriška Ždanovo politika, pradėta 1946 metais ir nukreipta prieš rašytojus, menininkus ir intelektualus, Lietuvoje buvo pravesta ypatingai griežtai: eilė žinomų lietuvių rašytojų (A. Miškinis, K. Inčiūra, J. Keliuotis, K. Boruta, K. Jakubėnas, L. Bukauskaitė, V. Drazdauskas ir kiti) buvo įkalinti arba deportuoti į Sibirą; ištikimiausi sovietinio režimo literatūriniai pareigūnai, kurie per II pasaulinį karą Sovietų Rusijos pusėje buvo prisidėję prie bolševikinės pergalės, kaip A. Venclova, J. Šimkus, K. Korsakas, turėjo viešai apgailėti savo ideologines, literatūrines klaidas, o V. Mykolaitis-Putinas, garsus rašytojas ir profesorius, turėjo pirmasis aniems «jauniesiems» duoti pavyzdį, apgailėdamas savo nusikaltimus *Rūsčių dienų* eilėraščiuose.

Tai įvyko visuotiniame Lietuvos rašytojų susirinkime 1946 m. spalio 2 d. Kaip iš Maskvos buvo liepta, pasmerkdamas individualizmą, estetizmą ir formalizmą, V. Mykolaitis turėjo pasižadėti susiformuoti naują pasaulėžiūrą, patarė savo kolegoms rašytojams susitaikinti su sovietine santvarka ir drauge pridūrė: «Nelengva tai padaryti. Ypač tiems iš mūsų, kurie senąją pasaulėžiūrą susikūrėm vidaus kovomis ir sielvartais»³⁶. Nėra abejonės, kad, šitaip kalbėdamas, jis tada turėjo galvoje save, nes joks kitas lietuvių rašytojas nebuvo anksčiau taip stipriai įtaigojęs savo vidaus kovų bei sielvartų, kaip Putinas romane *Altorių šešėly* ir savo ankstesnėje lyrikoje.

Apgailėjęs savo dešimtį «reakcinių» eilėraščių *Rūsčių dienų* rinkinyje, V. Mykolaitis taip pat prisipažino esąs abejonių persekiojamas poetas. Jis tada kalbėjo: «Jei kas nors manęs paklaustų ir aš pats jei nuoširdžiai savęs paklausčiau, ar šiandien aš jau esu tarybinis žmogus, turėčiau atvirai pasakyti, kad ne. Šiandien aš taip pat svyruoju savo tradiciniame „tarp dviejų aušrų“. Ir šitame svyravime „tarp dviejų aušrų“ mane užpuola kartais niūri, juoda kažkokio pasipriešinimo banga. Ir jei aš būčiau tikras, jei tikrai manyčiau, kad mano idealai yra teisingi, yra tikri, aš pasiryžčiau dėl jų mirti [...] Kodėl aš dėl savo idealų negalėčiau žūti? Ką reiškia žūti tokioje epochoje, kurioje tiek milijonų žmonių yra žuvę? [...] Bet visą šitą pūstą heroizmą, kaip yla, perveria aštri mintis: „Už ką gi žūsi? Ar verta? Kas yra tie tavo idealai? Ar jie iš tikrųjų yra amžini ir pastovūs? Kokia bus ateitis?“»³⁷.

Prisiminus, kaip džiaugsmingai Lietuvos prisikėlimą 1918 metais sveikino Putinas ir kaip per trisdešimt metų jis dirbo lietuvių

³⁶ Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, VIII t., Vilnius 1952, 376 psl.

³⁷ Ten pat, 227 psl.

kultūrai, šie jo žodžiai apie mirtį dėl idealų skamba beveik tragiškai ir drauge ironiškai. Jie nuteikia nejaukiai, nes V. Mykolaitis negalėjo nežinoti, kad anuo laiku jo pilkieji tautiečiai dėl laisvės idealų mirdavo Lietuvos miškuose, pelkėse ir grioviuose, o jis, profesorius, akademikas, štai sovietinėje tribūnoje laisvės idealų atsižada. Bet gal būt okupantai tada buvo pareikalavę iš Putino, kaip garsaus asmens ir visiems žinomo patrioto, kad jis viešai pasmerktų beviltiškai ir heroiskai su ginklu besipriešinančius savo tautiečius ? Kas žino ?

Tik yra pagrindo manyti, kad šitokios pacifikacijos V. Mykolaitis galėjo siekti metais vėliau (1947), kada rezistencinės lietuvių kovos buvo nuožmiausios, o mūsų poetas tada parašė, bent techniškai, vieną įmanomesnių politinių eilėraščių *Visa Lietuva*, kuriame buvo kartojamos šitokio refreno variacijos :

Su atbundančiais tikime, tikime, tikime :
Žengs tarybų keliu sujungta Lietuva, visa Lietuva ³⁸.

Bet ar tai buvo pacifikacinis eilėraštis, žinoma, taip pat galima abejoti. Tik savo viešosios ždanovinės išpažinties valandą V. Mykolaitis atrodė toks susigriaužęs, kad, paminėdamas pasipriešinimo norą, jis tikriausiai tegalvojo apie save — išjuokė tą pasipriešinimą išpūstu heroizmu, kurį greitai perveria yla. Vienu lašu daugiau ar mažiau kartėlio sau į pažeminimo taurę tada mūsų poetui nebe daug bereiškė. Juk terorizuojamas idėjiškai ir susikrėtęs, jis tada buvo pradėjęs abejoti net visos savo kūrybos prasme, viešai tardamas : « Pasakysiu tik tiek, kad man pačiam ta visa mano kūryba davė daugiau rūpesčio ir sielvarto negu pasitenkinimo ir džiaugsmo. Aš, štai, kone baigdamas savo gyvenimą, jaučiuosi nieko iš tiesų vertingo, nieko tikrai gero mūsų literatūrai ir mūsų tautai nedavęs » ³⁹.

Viešai atgailaudamas ir žadėdamas susiformuoti naują (sovietinę) pasaulėžiūrą, kitaip tariant, klausyti komunistų partijos nurodymų, mūsų poetas tada turėjo daugiau nei penkiasdešimt metų. Kiekvienas supranta, kad šitokiame amžiuje moraliniu spaudimu neįmanoma pakeisti pasaulėžiūros, nesulaužius savo asmens branduolio. Bet vis dėlto tada V. Mykolaitis nesužlugo. Iš vienos pusės, jis užsikasė savyje — įprastiniame savo egocentrinės sraigės kiaute, — o iš kitos pusės jis anais 1944-1955 totalitarinio teroro metais atgaivą rado moksliniuose ir pedagoginiuose darbuose bei vertimuose iš sveti-

³⁸ *Raštai*, I t., 426 psl.

³⁹ *Raštai*, VIII t., 376 psl.

mųjų kalbų. Tuo laiku jo atliktas A. Mickevičiaus *Konrado Valerodo* vertimas lietuviškai iš tikro yra kur kas geresnis už kitus anksčiau tos patriotinės poemos vertimus. Ją skaitant, galima suprasti, kad ją versdamas Putinas tebebuvo išsaugojęs savo pirmąją kūrybinį pajėgumą, nors to nepajėgė atskleisti savo individualioje lyrikoje.

Iš tikro silpną įspūdį palieka tie eilėraščiai, kuriuos per tą vienuoliką mėnesių ir teroro metų V. Mykolaitis yra parašęs savo vardu. Jie dažnai atrodo kaip išdžiovinti arba suvytę vaisiai, o kartais kaip gerai sueiliuoti politiniai straipsniai. Ypač plokščiai ir dusliai atsiliepia tokie eiliuoti dirbiniai kaip *Didžiojo spalio vaizdai* (1946 m.)⁴⁰, *Tarybinių tautų šeimai* (1946 m.)⁴¹, parašyti, tur būt, ždanovinei «išpažinčiai», ir vėliau nukalti eilėraščiai, kaip *Pirmoji gegužės* (1952 m.)⁴² ir *Kantata Tarybų Lietuvos dešimtmečiui* (1950 m.)⁴³. Šioje neva kantatoje nestigo nei «Stalino veido šviesaus», nei Lenino vėliavos, nei totalitarinės kompartijos, kuri visus «veda budriai». Kadaise (1918 m.) laiške Ign. Česaičiui iš Švedijos Mykolaitis Rusiją po spalio mėnesio bolševikų perversmo buvo charakterizavęs kaip pamišėlių namus, o 1947 m. poetas tą patį perversmą buvo priverstas pagarbinti pakartotinai: šalia *Didžiojo spalio vaizdų* (1946)⁴⁴ parašyti *Didžiojo spalio garbei* (1947)⁴⁵.

Šitais politiniais eilėraščiais V. Mykolaitis-Putinas buvo pasiekęs savo minties ir poetinės išraiškos dugną. Matyt, kad jis šitų savo «kūrinių» gėdijosi, nes kai kurių nebedėjo į savo lyrinių raštų tomą (1959 m.), o ten, kur jų buvo daugiau, kaip *Sveikinu žemę* (1950 m.)⁴⁶, jie slėgė prie žemės visą rinkinį. Kaip sovietiniu žargonu savo paskaitose bei straipsniuose, taip politiniais eilėraščiais, priešingais jo talentui, Putinas atidavė duoklę okupantams, kad sušvelnintų sovietinio totalitarizmo prievartą, kuri tada buvo sunaikinusi arba naikino tūkstančius nekaltų asmenų ne tik Lietuvoje.

Kokiu menku žmogučiu, kaip kiškučiu, turėjo jaustis anais metais V. Mykolaitis, oficialiai gerbiamas Lietuvos Mokslų Akademijos narys, užtenka priminti, kad jau ketveriems metams praslinkus nuo komunistų «tėvo ir mokytojo» mirties, poetas bijojo priiminėti savo sesutės laiškus iš Australijos: 1957 m. jis prašė juos adresuoti per vyriausią seserį kaime, arba per Rašytojų sąjungą Vilniuje⁴⁷.

⁴⁰ *Raštai*, I t., 405-412 psl.

⁴¹ Ten pat, 403-404 psl.

⁴² *Brangioji Tėvynė*, Vilnius 1952, 230 psl.

⁴³ Ten pat, 227 psl.

⁴⁴ *Raštai*, I t., 405-412 psl.

⁴⁵ Ten pat, 413-417 psl.

⁴⁶ Ten pat, 395-396 psl.

⁴⁷ *Putino laiškai Australijon*, Canbera 1971, 10 ir 12 psl.

Kokia tat galėjo būti kūrybinė nuotaika « genialaus vado » Stalino metais ? Apie jos menkystę šį tą Putinas yra mėginęs pasakoti prozine kalba. Tačiau tariamai didelio žmogaus menkutį stovį jis išdrįso geriau pasakyti 1961 poetine kalba rašydamas:

Šalin !
Nemėgstu išglebimo,
Nemėgstu stuburo lankstaus !
Ir nuo kiekvieno palaižūno
Abuoja panieka dangstaus.

O pats esu toje pagairė
Kaip vėjo blaškomas žilvytis.
Ak, kaip sunku palaužti širdį —
Čia vėl maištauti, čia lankstyti.

Ir aš savęs nebekenčiu
Kaip to niekingo palaižūno.
Bet, būk man, drauge, atlaidus —
Many du nuožmūs priešai tūno ⁴⁸.

Nors šituos žodžius V. Mykolaitis taiko sau, bet jie gerai pavaizduoja daugelio lietuvių šviesuolių stovį « genialaus vado » pažangos metais (1944-1953).

Išsivadavimas

Sukilėliai. — Po Stalino mirties (1953 m.), kai valdžią paėmė į savo rankas N. Chruščiovas, o totalitarinio režimo prislėgti žmonės Lietuvoje galėjo atsikvėpti šiek tiek laisviau, pasitraukęs iš universiteto 1954 m. V. Mykolaitis sėdo rašyti istorinio romano, kuriam medžiagą jau buvo pradėjęs rinkti anksčiau. Tai buvo *Sukilėliai*, kur vaizduojamas 1863 m. lenkų-lietuvių sukilimas Lietuvoje, ypač jo brendimas. Romano tema buvo pavojinga, nes anų metų sukilimas buvo nukreiptas prieš Rusijos valdžią. Bet istorinė medžiaga rašytojui leido lengviau prisitaikyti prie socialistinio realizmo reikalavimų, perdaug nežeminant savęs, ypač pabrėžiant lietuvių baudžiauninkų vaidmenį. Be to pirmasis tomas *Gana to jungo* tevaizdavo tik sukilimo brendimą ir pasiruošimą jam.

Tas kūrinys pirmiau pasirodė *Pergalės* žurnale 1956 metais, t. y. maždaug tuo laiku, kai Poznanėje sukilusius lenkus turėjo

⁴⁸ *Langas*, 29 psl.

malšinti kariuomenės tankai, kai vėliau maištaujantieji vengrai išlaisvino Budapeštą ir kitus Vengrijos miestus nuo rusų įgulų, o lietuviai studentai Kaune ir Vilniuj per Vėlines (1956 m.) buvo suruošę laisvės demonstracijas. Be šitų tarptautinio masto aplinkybių būtų sunku suprasti, kodėl *Sukilėlių* kūrinys tada rado tokį stiprų aidą paverptos Lietuvos šviesuomenėje. Nors tas Putino romaną knygos pavidalu tepasirodė 1957 metais, tačiau per trumpą laiką — vienerius metus — buvo parašytas ne tik libretas operai, bet jam sukomponuota muzika, opera priimta Vilniaus valstybiniame teatre ir ruošta pastatyti 1957 m. rudenį (spalio bolševikinio perversmo sukakčiai). Tik prasidėjus *Sukilėlių* repeticijoms scenoje, Maskvos tironai susigriebė, kad negalima viešai rodyti tokio veikalo, kuriame katalikų kunigas A. Mackevičius veda lietuvius kaimiečius su ginklais rankose kovoti prieš Rusijos valdžią ir dvarponius, o tų kaimiečių chorai šaukia: Laisvės! laisvės!

Po *Sukilėlių* operos uždraudimo V. Mykolaitis turėjo aiškintis komunistinių rašytojų susirinkime ir dar kartą pareikšti lojalumą sovietinei santvarkai, nors jis tebuvo davęs tik medžiagą libretui. Vėliau, po pagrindinės Glavlito cenzūros, A. Sniečkus, kompartijos vadas Lietuvoje, viešai pareiškė, kad *Sukilėlių* romanui ideologiniu atžvilgiu negalima nieko prikišti.

Atsitiesimas. — Tačiau už visokius priekaištus ir pareiškimus svarbiau, kad nuo 1955 m. buvo prasidėjęs Putino gyvenime naujas — išsivadavimo periodas. Berašydamas apie 1863 m. sukilimą ir pats kūrėjas ėmė pamažu maištauti prieš sovietinio gyvenimo varžtus ir jo biurokratinę rutiną ir drauge sugrįžo prie tokios lyrikos, kokia buvo išgarsėjęs brandžiosios jaunystės metais. Tas išsivadavimas arba grįžimas, prasidėjęs su *Sukilėliais*, lyrikoje aukščiausio taško pasiekė apie 1960-1961 metus.

Pirmiausia V. Mykolaitis neva parafrazavo pasaulinio garso kūrėjus, kaip Shakespeare (jo sonetuose), Aischilą, Beethovoną, Mozartą, J. S. Bachą ir kitus, vis drąsiau imdamas kalbėti savo vardu, kol, pagaliau, paskelbė krikščioniško humanizmo idėjų ir išaukštino idealistus. Šitai atsirado eilėraščių rinkiniai *Vakarėjų žaraj* » (1959 m.), *Būties valanda* (1963 m.), *Langas* (1966 m.), *Sukilėlių* II tomas, nekalbant apie A. Mickevičiaus *Pono Tado* nebaigtą vertimą ir nebaigtus atsiminimus. Ar buvo parašytas, arba kiek parašytas *Altorių šešėly* ketvirtas tomas, tuo tarpu palieka paslaptis.

Šituo dvylikos metų (1955-1967) išsivadavimo laikotarpiu, kaip paaiškės vėliau, Putinas sukūrė stiprių lyrinių kūrinių, nes buvo atsiskęs nuo socialistinio realizmo jam primestų tezių. Šitokią poeto laikyseną oficialios sovietinės doktrinos atžvilgiu nebuvo sunku

suprasti iš V. Mykolaičio kalbos, kurią jis pasakė per savo 70 metų sukaktuves Vilniaus universitete 1963 m. sausio 12 d., sovietinių aukštų pareigūnų akivaizdoje. Dėkodamas už jam suteiktą liaudies rašytojo titulą, Putinas pridūrė: « Tačiau esu tikras, kad tie įpareigojimai neprieštaraus mano, kaip poeto, charakteriui ir pašaukimui, nevaržys poeto žmogiškos prigimties teisėtų polėkių »⁴⁹. Šitais žodžiais V. Mykolaitis netiesiog reikalavo sau ir apskritai rašytojams laisvės kurti pagal talento ypatybes.

Palietęs poetinės kūrybos darbo metodus, Putinas tada pareiškė : « Aš pats mažai sau kvaršinau galvą metodo klausimais. Rašiau kaip rašėsi, kaip reikalavo temos pobūdis, reiškiamą idėją, uždavinys. Daug negudraudamas, ir dabar manau, kad prozos kūriniui, vaizduojančiam gyvenimą, geriausiai tinka realistinis metodas. Poezijoje galimybės įvairesnės — nuo konkretaus vaizdo ligi apibendrinamojo simbolio »⁵⁰. Šitais žodžiais V. Mykolaitis atmetė komunistų užmačias nustatinėti rašytojams ribas vadinamuoju socialistinio realizmo metodu.

Kas liečia jo paties pasaulėžiūrą ir jo būties pergyvenimą, V. Mykolaitis toje pačioje savo sukaktuvinėje kalboje atskleidė, kad jis tebėra nepasikeitęs viduje nuo savo studijų metų Šveicarijoje — tebesilaikęs savo tradicinės «tarp dviejų aušrų » pažiūros, kad ir nevertodamas šito termino, kurį buvo prisiminęs savo kalboje 1946 m. per «ždanovsčiną ». Dabar jis kalbėjo : « Per 52 savo literatūrinio darbo ir poetinės kūrybos metus ir man daug ką teko matyti, girdėti bei išgyventi kaip Puškino Pranašui — ir dangaus dundėjimą, ir angelo skridimą, ir žiedų skleidimąsi, ir patamsių dugne šliužų rangymąsi. Būdavo džiaugsmų ir sielvartų, būdavo nuopelnų ir kalčių — tačian kūrybos plotmėje visa tai gera, ir priimtina, kas baigiasi poezijos, kūrybos žygiu [...] Ir dabar, pradėdamas aštuntąjį savo amžiaus dešimtmetį, aš taip pat girdžiu ir padangių dundėjimą, ir angelo skridimą, ir patamsės šliužų ropojimą, ir vėl išgyvenu širdies svyravimų ir proto paklydimų — ir mane dar sykį vilioja gyvenimo žavesiai »⁵¹. Šitaip pabrėždamas savo teisę į širdies svyravimus bei proto paklydimus, mūsų poetas atmetė kompartijos totalitaristines užmačias nustatinėti kūrėjams ir kitiems pavaldiniams materialistinę pasaulėžiūrą.

Keldamas savo pasaulėjautos problemą, V. Mykolaitis atskleidė, kad jo septintam dešimtmečiui besibaigiant, jis pergyvena vieną

⁴⁹ *Raštai*, X t., 616 psl.

⁵⁰ Ten pat, 615 psl.

⁵¹ Ten pat, 616 psl.

periodą savo dramatinių svyravimų, kurie jo gyvenime, atrodo, ėjo pasikartodami. Tik dabar jis maištavo ne prieš kunigystę, kurią jis 1920-1929 metų eilėraščiuose vadindavo likimu, bet prieš sovietinį totalitarizmą, kuris dusino ne jį vieną. Tas Putino protestas ryškiau matyti jo tuometinėje poezijoje negu jo gyvenime. Tačiau jis čia ėjo paraleliai: poetas ne tik šelpdavo komunistų persekiojamą Katalikų Bažnyčią aukomis, išreiškiamomis rubliais su trimis nuliais, bet taip pat pradėjo rūpintis, kad jam būtų nuimta ekskomunika.

Šita kryptimi nepasisekus, nes dėl nediskretiškumo ar išdavimo komunistai aštriai reagavo prieš poetą, V. Mykolaitis savo noro neatsisakė: kurį laiką palūkėjęs, antru kartu ir kitokiais kanalais jis pakartojo savo prašymą grąžinti jį į Bažnyčią. Kadangi bolševikinės nelaisvės metais poetas nieko priešingo nebuvo rašęs nei prieš Dievą, nei prieš tikėjimą, nei prieš Kristaus Bendriją, Bažnyčia nuėmė V. Mykolaičiui ekskomuniką ir leido kunigui palaiminti jo moterystę. Tačiau pačiam poetui ši kartą nebe moterystė rūpėjo: jis norėjo baigti gyvenimą taip pat su antruoju (prišimtu) pašaukimu — mirti kunigu ir poetu, koku buvo savo gražiausiais gyvenimo metais.

Savo tylaus nepaklusnumo režimui parodydavo senstantis Mykolaitis ir kitaip. Sakysime, nujausdamas, kad gal jo eilėraštis nepraeis pro cenzūrą, poetas duodavo savo kūrinį perskaityti savo ištikiems draugams, o šie, jį nusirašę kartais pasiųsdavo į užsienį. Šitaip jo *Bachas* (mišios H-mol) ir *Vivos plango, mortuos voco* pasiekė Vakarų bent dviem metais anksčiau, negu buvo išspausdinti Lietuvoje.

Tuo tarpu po *Sukilėlių* I dalies išleidimo, kol sveikata leido, rašytojas buvo atsidėjęs kitokiam kūrybiniam darbui — savo rinktinių raštų redagavimui bei išleidimui tomiais, protarpiais poezijos bei atsiminimų rašymui. Tai teikė jam džiaugsmo ir nemažai liūdesio. Jam buvo malonu (neiškentė net dviem atvejais nepasigyręs savo seseriai Magdalenai laiškuose), kad jo *Altorių šešėly* romanas plačiai pasklido tarp svetimųjų — čekų, latvių, rusų kalbomis⁵². « Vis dėlto malonu pasigirti, kad vertimai, kurie pasirodė, buvo labai gerai priimti », — rašė Putinas seseriai 1961.X.21 d.⁵³

Kūrybinis antplūdis. — Senstantis poetas negalėjo nesidžiaugti, kad 1958-1962 metais jis buvo sukūręs keletą stipriai originalių poezijos kūrinių, kad jo *Būties valanda* skaitytojuose susilaukė tokio pasisekimo, kokio neturėjo joks kitas jo lyrikos rinkinys, kad po metų net prireikė jo antro leidimo; tačiau buvo ir priešingų nuotaikų.

⁵² Latvių kalba dvi laidos po 15.000 egz., trys laidos rusų kalba — viso 325.000 egz.

⁵³ *Putino laiškai Australijon*, 44 psl.

Putinui buvo liūdna, kad tuo laiku (1958-1962 m.), kai jis buvo pasiekęs poetinę viršūnę, kuri gal pralenkė jo jaunystę, kai buvo leidžiami jo rinktiniai raštai, sovietinė kritika tylėjo : nesidomėjo nei jo lyrika (*Vakarėj žaroj*), nei jo dramomis. Kaip tai atrodė pačiam paliestajam rašytojui, matyti iš jo laiško seseriai Slavėnienei. 1962. IV.4 d. jis rašė:

«Vasario pabaigoje Rašytojų sąjungoje turėjau savo poezijos vakarą, kuris gerai pavyko. Išėjo iš spaudos kritiko Lankučio stora monografija apie mano kūrybą. Apie monografiją ir kūrybos vakarą spauda atsiliepė labai gerai . *Tiesa* savo informacinį straipsnelį apie vakarą pavadino *Didelis talentas, vertingi kūriniai*. Be trumpų eilėraščių, perskaičiau kelias lyrines poemėles — *Somnambulas, Mocartas, Žilvinas ir Eglė*. Nesistebėk, Medži, kad į senatvę aš tapau tokiu pagy rūnu. Tačiau paskutiniaisiais metais buvau pajutęs aplink save kažkokią šaltą tuštumą. Iš literatūrinio gyvenimo buvau tarsi išbrauktas. Literatūrinė spauda manęs neminėjo, mano kūryba nesidomėjo. Į gyvenimą išėjo jauna rašytojų karta su kitokiais idealais, kitokiais ieškojimais, kitokiu stiliumi. Lankučio monografija ir tas vakaras tą uždarumą tarsi pralaužė, o mano kūrybą suaktyvino»⁵⁴.

Kad sovietinė lietuvių spauda V. Mykolaitį buvo lyg išbraukusi iš literatūrinio gyvenimo, tai, be abejo, nebuvo padaryta be kompartijos žinios. Nepasitikėdama Putinu, ji vaidino, atrodo, dvilypį vaidmenį. Iš vienos pusės, ji leido aprūpinti poetą gerai materialiniu atžvilgiu : leido jam turėti automobilį, grąžino nusavintą namą Kaune, už *Sukilėlių* romaną paskirdino valstybinę 25.000 rublių premiją, už spausdinamus serijoje rinkinius raštus ir vertimus mokėjo tokius stambius honorarus, kad iš jų Mykolaičiai galėjo pasistatydinti vilą Kačerginėje ; bet iš antros pusės kompartija sekė poetą iš arti ir griežtai cenzūravo, tartum drebėdama, kad senstantis poetas nesugriautų sovietinės imperijos pamatų. Ji neleido spausdinti eilės reikšmingų lyrinių kūrinių, Putino parašytą jaunystėje ⁵⁵ ir griežtai cenzūravo kitus tomus.

Antai, 1963.III.12 d. laiške seseriai poetas rašė: «Neperseniai išėjo iš spaudos naujas mano raštų tomas — moksliniai straipsniai. Deja, ne viskas tilpo, kas galėjo tilpti... Tų straipsnių galėjo būti du tomai»⁵⁶. Kitaip sakant, komunistinė cenzūra tepraleido tik pusę to, ką V. Mykolaitis buvo davęs spausdinti. Cenzūra gerokai sužalojo ir *Būties valandos* rinkinį, nes iš jo buvo išbraukti aštuoni * ⁴⁵

⁵⁴ Ten pat, 47 psl.

⁵⁵ Ten pat, 29 psl.

⁵⁶ Ten pat, 54 psl.

reikšmingi kūriniai, tarp kurių buvo *Somnambulas*⁵⁷, *Kėliaus iš kapo*⁵⁸, *Bachas*⁵⁹. Kai V. Mykolaičiui buvo siunčiama J. Griniaus vokiška studija *Vincas Mykolaitis-Putinas als Dichter*, kurią poetas norėjo gauti, cenzoriai jam tedavė tą knygėlę tik pasiskaityti. Daug švelnesnė sovietinė cenzūra pasirodė paskutiniam Putino lyrikos rinkiniui *Langui* (1966 m.): jame ji leido paskelbti žymią dalį tų eilėraščių, kuriuos buvo išbraukusi *Būties valandoj* — gal redaktoriai pasigailėjo seno poeto, nebenorėdami apkartinti jo gyvenimo paskutinių mėnesių, nes jie matė, kad Putino jėgos geso.

Galima nujauti, kad labiau negu cenzorių ir redaktorių priekabiai V. Mykolaitį liūdnai nuteikdavo kaip tik jo silpnėjanti sveikata. Pirmuosius stambius smūgius jis pajuto 1958-1959 metais, nes 1959.VI.25 d. laiške seseriai Slavėnienei skundėsi, kad pernai sirgęs plaučių uždegimu; « Nevykęs man buvo šis pavasaris, — rašė jis. — Sirgau gripu su atkritimu. Beveik tris mėnesius laikėsi temperatūra, nors ir neaukšta, vis dėlto varginanti. Ir lig šiol dar kaip reikiant neatsitiesiu ir nieko rimtesnio negaliu dirbti. Svaigsta galva, blogai tarnauja kojos, aplink kūną kažkoks drėgnas šaltis, skausmai raumenyse, kosulys »⁶⁰.

Šitokių negabų varginamas V. Mykolaitis redagavo savo anksčiau poeziją, kitus kūrinius rinktinių raštų serijai ir dar rašė naujos geros lyrikos; po metų su giliu liūdesiu žiūrėjo į prabėgusį laiką: « Jėgų nebe tiek, kiek anksčiau, — rašė jis 1960.IV.10 d. — Gaila, Medži, praėjusio gyvenimo. Neišnaudojau jo kaip reikiant. Dabar nusimanau daugiau, esu geriau pasiruošęs kūrybiniam darbui, turiu draugų, kurie man padeda, bet jėgų neužtenka. Jokie vaistai man nepadeda ir vargu ar kada padės. Ly rūpinasi dijetomis ir gyvenimo sąlygomis. Tai dar mane ir palaiko »⁶¹.

Toji čia paminėta Ly yra ne kas kita kaip žmona Emilija. Netapusi mūza įkvėpėja Putino brandžiausiais metais, ji pasidarė jo nuolatine gailestingąja seseria jo senatvėje. Tai gal ir padėjo poetui pajusti krikščioniškos meilės jėgą ir grožį, kai jis rašė savo *Žilviną ir Eglę*⁶² bei *Kėliaus iš kapo*⁶³. Prisiminė jis tą savo saulėleidžio draugę bei slaugę ne tik smulkiuose eilėraščiuose, bet ir laiškuose seseriai. Antai, laiške jos šeimai 1963.X.28 d. jis rašė: «Ly visą

⁵⁷ *Langas*, 52-64 psl.

⁵⁸ Ten pat, 30-32 psl.

⁵⁹ Ten pat, 87-92 psl.

⁶⁰ *Putino laišakai Australijon*, 31 psl.

⁶¹ Ten pat, 36 psl.

⁶² V. Mykolaitis-Putinas, *Būties valanda*, Vilnius 1963, 77-88 psl.

⁶³ *Langas*, 30-32 psl.

mano ligos laiką buvo ligoninėje, vienoje palatoje su manim ir mane slaugė. Be jos man būtų buvę daug sunkiau. Ir jos sveikata nėra stipri »⁶⁴. Metais vėliau (1964) tos nepamainomos slaugės reikšmę jis pakartojo pabrėždamas : « Ji slaugo mane labai rūpestingai; be jos mano gyvenimas ir sveikata greitai išsektų »⁶⁵.

Tačiau ir atkakloji bei ištikimoji Emilija nedaug iš esmės begalėjo padėti poetui jo senatvės negaliose. Nors protarpiais jis dirbo, 1958-1962 metais sukurdamas geriausių eilėraščių, tačiau jėgos silpnėjo. Prieš 1963 m. Kalėdas jis informavo seserį: « Tebesergu, nors lovoje nuolatos ir neguliu. Labai nusilpau, neturiu jėgų paprasčiausiems reikalams. Iš buto į lauką beveik neišeinu »⁶⁶. Geresnė buvo poeto savijauta nuosavoje viloje, kurią Mykolaičiai neseniai buvo pasistatę Kačerginėje. Ten 1964 m. vasarą V. Mykolaitis jautėsi atsigavęs, vertė A. Mickevičiaus *Poną Tadą*, o savo seseriai džiaugėsi: « čia, Kačerginėje, mums labai gera. Vieta sausa, sveika [...] uogų, vaisių atveža moterys iš kaimų [...] Deja, deja — esu aštuntoje dešimty ! Kur dingo tie metai ? Praėjo nejučiomis ir ne visi vaisingai »⁶⁷. Suprantama, kad ir jaukios Kačerginės vasaros nebegalėjo poeto išgelbėti iš senatvės. Ištaręs: «Viešpatie, pasigailėk!» jis čia mirė 1967 m. birželio 7 d.

V. Mykolaitis-Putinas buvo palaidotas Vilniaus Rasų kapinėse. Kai prie jo duobės buvo tariaami atsisveikinimo žodžiai (rašytojų, studentų), jokio sakinio poetui neskyrė respublikinės vyriausybės atstovas, nes jo nebuvo. Tur būt, suteiktas Putinui nusipelnusio liaudies rašytojo vardas nebegaliojo, nors jo laidotuvių išlaidos buvo padengtos valstybės lėšomis.

Pagrindiniai jo kūrybos periodai. — Pereinant prie V. Mykolaičio kūrybos, būtų įdomu pažiūrėti, kaip ji atrodo įvairiuose jo gyvenimo vingiuose ir aukštumose, kurias prisiminė jis savo 70-ties metų sukaktuvinėje kalboje. Tie vingiai, aukštumos ir slėniai juo įdomesni, kad mūsų poetui prisiėjo drauge su visa lietuvių tauta pergryventi dvi rusų revoliucijas, du pasauliniu karu, tris Lietuvos okupacijas, lietuvių tautos džiaugsmingą prisikėlimą nepriklausomos valstybės gyvenimui, bei tos laisvės sutrypimą, kurį kaip totalitaristų (vokiečių nacių ir rusų komunistų) slaptą sąmokslą (1939.VIII.23) įvykdė Sovietų Sąjunga, tai vadindama lietuvių tautos išlaisvinimu. Nors V.

⁶⁴ Putino laiškai Australijon, 55 psl.

⁶⁵ Ten pat, 58 psl.

⁶⁶ Ten pat, 56 psl. Laiškas 1963.XII.19 d.

⁶⁷ Ten pat, 62 psl. Laiškas 1964.VIII.12 d.

Mykolaitis neturėjo polinkių viešajam gyvenimui, bet čia suminėti politiniai įvykiai jį vis dėlto lietė daugiau ar mažiau kaip jaustrų asmenį ir kūrėją, kuris per daugelį metų išgyveno ilgą vidaus krizę dėl dviejų pašaukimų. Tie visi įvykiai daugiau ar mažiau atspindėjo Putino kūryboje, ypač jo lyrikoje. Todėl, pirmiausia atsižvelgiant į ją, ta kūryba skirstytina penkiais periodais.

Pirmasis arba jo jaunystės periodas apima jo jaunųjų metų lyriką nuo pirmųjų poetinių žingsnių Seinų kunigų seminarijoje (1911 m.) ir baigiant Rusijos revoliucijos bolševikų perversmu. Šitą periodą būtų galima vadinti ir neoromantiniu, nes Putino eilėraščiuose matyti atgimstančios Lietuvos tautinio romantizmo įtakų. Jaunas poetas stengiasi duoti tautai stiprinančių pavyzdžių ir jaunatviško optimizmo. Jam tada nemenkas pavyzdys — Maironis. Jo *Raseinių Magdė* ir V. Krėvės *Dainavos šalies padavimai* paskatina Putiną parašyti pirmą didelį eiliuotą kūrinį *Kunigaikštį Žvainį*. Tačiau ši poema savo išraiška ir forma — tokia savarankiška, kad idėjinė giminystė su Maironio *Raseinių Magde* ir V. Krėvės *Užkeikta merga* — tėvynės išdavimas dėl asmeninės laimės motyvų — ne iš karto pastebima. Bet Putino polinkis į autoanalizę bei melancholiją jau pasirodo ir šiuo laikotarpiu. Jo abejones ir ontologinio pikto prasiveržimus pasaulio harmonijoje atskleidžia ne vienas eilėraštis. Pasirodo taip pat ir moters reikšmė gyvenime (*Stella Maris*) bei polinkis į vakarės gamtos meditacijas (*Vakare*). Svarbiausias to laiko poezijos rinkinys — *Kunigaikštis Žvainys ir Raudoni žiedai* (1917 m.).

Antrasis periodas Putino kūryboje prasideda 1918 metais su jo atvažiavimu į Šveicariją studijuoti ir baigiasi apie 1928-1929 m. su jo suartėjimu su Emilija Kvedaraite bei pasitraukimu iš Teologijos-Filosofijos fakulteto profesūros. Šveicarijoje nukrypimas iš teologijos studijų į pasaulietinius mokslus jau yra vingis, kuris duoda V. Mykolaičiui vilčių, kad jis išsivaduos iš dvilypio pašaukimo naštos, o tos viltys palaiko jame maištingą nuotaiką. Dėl šios įtampos šis periodas tinka pavadinti maišto periodu. Tačiau jam tikėtų ir simboliinio laikotarpio vardas, nes tada Putino kūryboje įsigali simbolinė išraiška. Ten greta miestietiškos civilizacijos prasmėnų, sutinkamų Vakarų simbolistuose, plačiai atsiskleidžia gamtiniai simboliai, kurie neleidžia eilėraščiams tapti iracionaliai hermetiškais, kaip tai atsitinka jaunojo B. Sruogos poezijoje. Šis laikotarpis — neoromantinė simbolistinė Putino aukštuma, nuo kurios jis žvelgia į begalinį pasaulį tarp dviejų aušrų, nors pačiam poetui labiau pritiktų sukilusio vergo simbolis. Što maišto laikotarpio pirmajai aukštumai atstovauja kūriniai: *Valdovo sūnus* (1921 m.), *Tarp dviejų aušrų* lyrika, *Žiedo*

ir *moters* drama (1926 m.), *Nuvainikuotos Vaidilutės* misterija (1927 m.), *Valdovo* drama (1929 m.).

1929-1941 m. laikotarpį, nuo V. Mykolaičio suartėjimo su E. Kvedaraite iki II pasaulinio karo pabaigos (1944-1945 m.), reiktų vadinti klasikiniu-realistiniu, nes draugystė su realia moterimi turėjo reikšmės poeto žvilgsnio ir vaizduojamųjų priemonių surealėjimui. Poezijoje taip pat matyti maišto įtampos atslūgimas klasikinės pusiausvyros sąskaiton ir gamtinių motyvų pradžioje sušviesėjimas bei sugiedrėjimas, nors vėliau II pasaulinis karas Putino lyrikoje pažadino objektyvesnių žiemos ir mirties vaizdų. Naujo vingio ir klasikinio realizmo aukštumos svarbiausias kūrinys — *Altorių šešėly* (1932-1933 m.). Mažiau reikšmingi buvo *Kelių ir kryžkelių* (1936) bei *Rūsčių dienų* (1943) rinkiniai ir *Krizės* romanas (1938).

Laikotarpis, kuris Putino gyvenime prasideda antrąja sovietine Lietuvos okupacija 1944 m. ir baigiasi Stalino kulto likvidacija 1956 m., vadintinas nelaisvės arba sausros laikotarpiu. Tada šalia A. Mickevičiaus *Konrado Valenrodo* lietuviško vertimo, V. Mykolaitis teisleido tik vieną lyrikos rinkinį *Sveikinu žemę* vardu (1950 m.). Ten jis savitai tepasireiškia *Neregio dainoje*⁶⁸ ir *Sakmėje apie grūdų*^{68 69}, nors ir šiuose eilėraščiuose stinga jausminės gyvybės, kaip to pat meto gamtinėje poezijoje. Ten įdėtais ir *Brangiosios tėvynės* leidinyje paskelbtais politiniais eilėraščiais Putinas atrodo lenktyniaująs su sovietiniais grafomais, kai tuo tarpu V. Mykolaičio pedagoginiuose ir moksliniuose raštuose įsigali komunistinės ideologijos frazeologija. Šis sovietinis štampuotas žargonas buvo būtina mokslinė priemonė duonos reikalui, nors ir neteikė garbės jos vartotojui. Šiuo laiku tikrasis Putinas prieš savo valią yra atsidūręs savo kūrybiniame slėnyje.

Paskutinis periodas, kuris prasideda V. Mykolaičio pasitraukimu iš pedagoginio darbo universitete 1954 m. ir Stalino kulto likvidacija 1956 m., vadintinas išsivadavimo arba sugrįžimo laikotarpiu, nes tuo laiku Putinas atsipalaiduoja nuo komunistų diktatūros, o sugrįždamas prie egzistencinių temų, ypač rūpėjusių maišto laikotarpiu, jis vėl pradeda kūrybiškai maištauti bei skelbti krikščioniškąją humanizmą. Putinas taip pat sugrįžta ir prie simbolinės išraiškos, nors tie nauji simboliai dabar realistiškesni negu anksčiau. Šiam naujam vingiui, o gal pakiliausiai Putino poezijos ankštumai, greta *Sukilėlių* romano, atstovauja trys lyrikos pluoštai: *Vakarėj žaroj* (1959 m.), *Būties valanda* (1964 m.), *Langas* (1966 m.). Tada Putinas parašė

⁶⁸ *Raštai*, I t., 440-443 psl.

⁶⁹ Ten pat, 446-447 psl.

tokius savo šedevrus kaip *Mocartas, Žilvinas ir Eglė, Somnambulas, Kėliaus iš kapo, Nebūk tu juokingas, Bachas, Šokėjas, Vivos plango, mortuos voco*. Jie beveik visi, sukurti 1960-1961 metais, sudaro tą sugrįžimo viršūnę, kuri idėjiniu svoriu bei įtaigia išraiška atrodo prašokstanti simbolistinę arba jaunystės maišto viršūnę.

Nors V. Mykolaičio-Putino kūrybos nagrinėjimas periodais duotų įdomių detalių, tačiau reikia to atsisakyti laukiant, kol paaiškės daugiau poeto gyvenimo faktų. Šiuo tarpu, remiantis jau paskelbtais raštais, užteks bendresnio žvilgsnio — pamėginti charakterizuoti Putiną kaip kūrėją, nesileidžiant į pusiau technines smulkmenas. Tai reiškia, atskleisti Putino kūrybos pagrindines temas ir problemas, kaip poetas jas suprato, jautė, išreiškė, apipavidalino. Bet išalkinti pagrindines problemas, jau reiškia suvokti poeto asmenybės bruožus. Tai gal nors iš dalies atitiks paties V. Mykolaičio norą, kai jis polemikoje su «Liudo Vasario draugais ir priešais» teigė, kad «tinkamą charakteristikai pagrindą» tegali sudaryti pastanga atskleisti asmens prigimtyje glūdintį visos būties dėsni⁷⁰. Kiek ši pastanga pasiseks, paaiškės šios studijos pabaigoje.

GAMTA

Jos poetinis peizažas

Putino ir Maironio gamtovaizdžio palyginimas. — Kaip ūkininko sūnus Vincas Mykolaitis nuo pat vaikystės buvo glaudžiai susigyvenęs su gamta. Tačiau jo tėviškės peizažas mažai kuo skyrėsi nuo visos Lietuvos gamtinio vaizdo, kuriame vyrauja lygumos. Jose tik retos kalvos ir piliakalniai, bažnyčių bokštai miesteliuose ir tamsiai žalių girių juostos tesulaiko keleivio žvilgsnį, kurį vilioja tolumos, žadindamos ilgesį. Šitokio nekontrastingo, bet pririšančio, nekultivuoto gamtovaizdžio pirmąsčius išpūdžius V. Mykolaitis turėjo progą papildyti savo aukštųjų studijų metais Kaukazo, Šveicarijos, Bavarijos kalnų bei ežerų ir pagaliau jūros patyrimais.

Panašius į Mykolaičio gamtos išpūdžius buvo patyręs ir jo pirmtakas Maironis. Tačiau Putinas su gamtovaizdžiu buvo jautriau ir artimiau susigyvenęs. Senatvės metais prisimindamas savo «mokytojus», kurie yra padarę įtakos jo poetiniam talentui, Putinas pabrėžė gamtą, ypač jo tėviškės kalnelį, vadintą kadaise Krušakalniu, o nuo *Altorių šešėly* dienų — Aušrakalniu. Nuo jo būsimasis poetas dažnai

⁷⁰ *Raštai*, VIII t., 77 psl.

svajodavo, turėdamas «prieš akis tą gimtųjų vietų peizažą, kuris nuo jo atsiskleisdavo, o ypač tuos saulėlydžius, kurie tiek kartų mane jaudindavo ramiais vasaros vakarais», — rašė V. Mykolaitis⁷¹.

Šitą giliai įsmigusį atmintin gamtovaizdžio išpūdį V. Mykolaitis plačiai aprašė, vaizduodamas Liudo Vasario talento brendimą. «Ant šito tėviškės kalnelio, — rašė Putinas, — bežiūrėdamas į tuos tolimus miškus ir tylčius saulėlydžius, Vasaris nejučiomis pratinosi matyti gamtą pro savo jausmą ir nuotaiką [...] Jis nejučiomis sau kūrėsi panoraminę gamtos schemą, kuri ilgą laiką buvo jam fonu pagrindinės nuotaikos variacijoms reikšti»⁷².

Kad saulėleidžio peizažas ne tik Liudui Vasariui, bet ir jo kūrėjui buvo «geras mokytojas», anksti privedęs «mokinį» prie brandžios gamtinės lyrikos, niekas geriau neliudija, kaip Putino eilėraštis *Vakare*. Jei po juo nebūtų parašyta 1914 m. data, galėtum pamanyti, kad jis — visai subrendusio vyro kūrinys, nors iš tikrųjų jo autorius teturėjo 21 metus. Štai tas *Vakare*:

Jau dega žaromis saulėlydžio kraštai,
Liepsnotus žibintus tuoj saulė užgesys —
Ir nykioj sutemoj nutils žingsnių aidai
Ir pajūrio bangų vienodas šlamesys.

Aš lauksiu čia tavęs, kilnioji valanda,
Palikęs kelyje gyvenimo dejas.
Pagarbinsiu tave saulėlydžio malda
Ir vėl nueisiu viens į gėstančias žaras.

Dėl ko taip liūdna gi budėti čia vienam
Tarp gėstančios dienos ir kylančios nakties,
Išties maldoj rankas liepsnotiems vakaram
Ir viena tebejaust: kad myli ir ilgies.

Dar sugaudė banga į krantą puldama,
Dar sušvietė gelmėj palūžęs spindulys, —
Pasibaigė diena, su saule gesdama, —
Aš žiūriu ir klausau nurimęs ir tylis⁷³.

Pasirinkęs dinaminį momentą gamtoje — saulėleidį, — jaunas poetas, kaip tikras meistras, čia jį dar labiau sugyveno tiek asmens gestais, tiek pajūrio bangomis, kurių jis tikriausiai dar nebuvo nė⁷¹

⁷¹ *Raštai*, X t., 612 psl.

⁷² *Raštai*, III t.: *Altorių Šešėly*, 1 dalis, 151-152 psl.

⁷³ *Raštai*, I t., 81 psl.

matęs. Bet šitą kryptį jam nurodė jo intuicija, kuri be « mokymo » žinojo-jautė, kad jūros priminimas ne tik sudinamins saulėleidį, bet dar sustiprins niekuo neapibrėžtos tolumos arba begalybės išpūdį, taip brangų romantikams. Tačiau dinaminiai elementai eilėraštyje pavartoti taip meistriškai, kad jis palieka vienkartišką, tikro kūrinio, išpūdį.

Turint prieš akis faktą, kad V. Mykolaitis anksti ir glaudžiai buvo susigyvenęs su gamta, visai suprantama, kodėl jo gamtinių pergyvenimų skalė buvo platesnė ir gilesnė negu Maironio. Tiesą sakant, abiejų poetų pagrindiniai santykiai su gamta jau buvo atsiskeidę jų pačiuose pirmuosiuose eilėraščiuose.

Kaip žinia, Maironis savo pirmąjį žingsnį žengė 1885 metais *Aušros* laikraštyje eilėraščiu apie mišką, kurį jis buvo pavadinęs *Lietuvos vargu*⁷⁴. Niokojama giria ten poetui reiškė skurdžią dalį Lietuvos, kurią naikino rusų carinis režimas. Jo tėvynės, jo miško stovis — šitie objektyvūs reiškiniai — jaunajam Maironiui atrodė svarbiausi, bent tuo momentu svarbesni už jį patį. Todėl *Lietuvos varge* Maironis visai nekalba apie save. Kad ir užjausdamas Lietuvos miško liūdnam likimui, Maironis stovi šalia gamtos vaizdo. Nors vėlesniuose eilėraščiuose (*Nuo Birutės kalno*⁷⁵, *Vasaros naktys*⁷⁶) poetas suėjo į artimesnius santykius su lietuviška gamta, tačiau jam neužėjo noras atskleisti savo vidinę giminystę su ja, arba stoti į grumtynes su jos gaivalais. *Nuo Birutės kalno* eilėraštyje, gėrėdamasis Baltijos bangomis, ieškodamas joje sau draugo, Maironis vis dėlto žiūrėjo į ją iš tolo, pasiliko pasyvus, niekada nemėginęs susigrumti su jos gaivalais, kaip Putino *Plaukėjai verpetuose*, kuriems :

Pailso krūtinė, apsvaigo galva,
Nuo jūros verpetų ir vėtrų suokimo
Ir akys aptemo ir balsas užkimo⁷⁷.

Iš šio vieno pavyzdžio jau matyti, kad V. Mykolaičio santykiai su gamta buvo veiklesni, intymesni ir egocentriškesni negu Maironio. Tai atsiskleidė taip pat pirmajame Putino eilėraštyje *Vai eičiau aš, eičiau* (1911 m.). Poetas jį pradeda ketureiliu:

Vai eičiau aš, eičiau į tolimą kraštą
Su vėjais dalios po pasaulį ieškotų —
Gal ten, kur, numetusi priespaudos naštą,
Širdis nevaitotų.

⁷⁴ J. Maironis-Mačiulis, *Pavasario balsai*, Würzburgas¹⁰1947, 13 psl.

⁷⁵ Ten pat, 76 psl.

⁷⁶ Ten pat, 87 psl.

⁷⁷ V. Mykolaitis-Putinas, *Keliai ir kryžkeliai*, Kaunas 1936, 265 psl.

Išdėstęs savo dabartinį liūdną stovį per dvi strofas, Putinas užbaigia eilėraščių pirmojo ketureilio variaciją:

Vai eičiau aš, eičiau į naktį žvaigždėtą,
 Į kryžkelius laukiamos laimės ieškotų :
 Gal ten pasitiktų dalia pažadėta
 Sapnų išsvajotų ⁷⁸.

Kas galėtų nematyti, kad čia Putino asmeninis stovis — jo vaitojanti širdis, išsvajoti sapnai, dalia pažadėta — yra svarbiau už gamtą ? Juk peizažo elementai — čia tik rėmai, tarp kurių įsipina poeto sielvartai. Drauge nesunku pastebėti Putino aktyvų santykį su gamtos reiškiniiais — jo norą drauge su vėjais ieškoti savo dalios, išeiti į žvaigždėtos nakties kryžkelius. Be to, eilėraštyje suminimas gamtos pasaulis kaip tikrų romantikų čia atveriamas į tolius iki begalybės — eitų į tolimą kraštą su vėjais, arba keliautų į naktį žvaigždėtą. Taigi, pirmame savo eilėraštyje V. Mykolaitis pasirodo pakitusio laiko visai kitokios nuotaikos poetas negu Maironis. Bet kaip gi atrodo kitokie Putino santykiai su gamta ?

Gamta kaip simbolinė Putino vidaus pasaulio reiškinė. — Kai ne jis stovi eilėraščio centre, bet tiktai gamta, ir tada ji apreiškia Putino nuotaiką. Antai muzikaliame *Saulėleidžio kely* (1928) per tris strofas džiaugęsis vakarine gamta, poetas baigia :

Skambios mėnesienos užburtosios fleitos
 Ulbėdamos groja sidabro ūkuose —
 Ir visą pasaulį kaip meilės aidiją
 Aš skambančiais posmais į širdį renkuosi ⁷⁹.

Čia jau gamtos elementai ne nuotaikai įrėminti, o tikra gamta, tačiau gamta, žiūrima pro Putino jausmą bei nuotaiką, kaip drauge su Liudu Vasariu buvo įpratęs mūsų poetas. Taigi, gamta apdainuojama ne dėl jos pačios, bet ji dažniausiai atskleidžia Putino mintis ir jausmus, nes šie būna sutapę su gamtovaizdiniais elementais. Kitaip tariant, gamtiniuose eilėraščiuose peizažiniai brūkšniai tartum prisigeria psichinio turinio, tapdami daugiau ar mažiau ryškiais vidinių bangavimų nešėjais ir simboliais. Tie peizažiniai elementai, užuot byloję vienaprasmiškais, tik savais pavidalais, spalvomis ir garsais, pažadina skaitytojo intuiciją žvelgti giliau, nejučiom pra-

⁷⁸ *Raštai*, I t., 13 psl.

⁷⁹ Ten pat, 281 psl.

siveržti iki dvasinės paslapties, dalyvauti aktyviai (kūrybiškai), suvokiant vaizdo prasmę bei žavintis negriežtai apibrėžta išraiška.

Ta meilė gamtiniais simboliams leidžia spręsti ne tik apie gilų ir subtilų žvilgsnį, kuriuo Putinas suvokia pasaulį, bet ir apie jo pastangą pakeisti gamtą pagal savo vidaus bangavimus, kad iš gamtovaizdinių pradų pasidarytų priemonės poezijai. Todėl, rašydamas apie giedro rudens dieną eilėraštyje *Tegu tave dievai* (1926), poetas taria :

Einu tolyn. Dangus dar saulę mąsto
Ir želmeny mielai pavasarį surastų⁸⁰.

Kas gi nesupranta, kad čia ne žydrieji skliautai mąsto apie saulę, bet pats poetas savo pavasarišką nuotaiką priskiria rudeniško dangaus mėlynei, šitaip ją sužmogindamas ? Ir toliau savo nuotaiką suliedamas su rudeniškos giedrios dienos vaizdais, jis sako :

Žiedų nėra. Tačiau visur dažai
Ir, rodos, pats kartu juos laistai ir paišai.
Pamiršęs jau gėles, rausvus lapus skini
Ir saulėtas dienas iš naujo gyvenį⁸¹.

Tai tartum dailininko tapomas spalvingas paveikslas ir drauge švelni lyrika, atspindinti poeto šviesią nuotaiką, išreikštą gamtiniais brūkšniais.

Iš čia pakomentuotų pavyzdžių matyti, kaip pagal savo nuotaiką stilizuodamas gamtą, Putinas ją keičia ir suprastina, t. y. sugyvena, sudvasina, kartais suintelektualina. Be abejo, jis ne vienas šitai» elgiasi, nes ir kiti poetai stilizuoja gamtą. Bet Mykolaitis-Putinas yra vienas tų poetų, kuriam gamtos reiškiniai yra suteikę visą gausybę — gal daugiausia — priemonių poetiškai, muzikališkai ir kartais tapybiškai išreikšti savo vidaus stovį be įkyrėjimo savuoju «aš». Gamtovaizdžio elementai jam yra davę tiek daug originalių ir subtilių simbolių, kad jie yra išpaudę pagrindini bruožą jo lyrikai.

Todėl Putino poezijos simbolika jo subrendusiame amžiuje (svarbiausia iki 1944 m.) yra atviros laisvos gamtos simbolika. Nors mūsų poetas neneigia miesto gyvenimo reiškinį, tačiau *Tarp dviejų aušrų* rinkinyje, kur tų civilizacinių elementų, kaip operos salių, maskaradų, kavinių, taurių, bokštų, pilių, šventovių, yra daugiau (daugiau negu

⁸⁰ Ten pat, 273 psl.

⁸¹ Ten pat.

Keliuose ir kryžkeliuose), pagrindinį toną duoda vis dėlto peizažiniai elementai. Ne kas kita, bet laisva ir atvira iki begalybės gamta suteikė tam svarbiam rinkiniui savo vardą — tarp dviejų aušrų.

Pabrėždamas savo meilę šitokiai peizažinei sėsei, V. Mykolaitis to savo lyrikos rinkinio priekyje išspausdino, lyg kokią savo išpažintį, labai reikšmingą eilėrašį :

Tarp dviejų aušrų pasaulis kaip pasaka.
Iš žvilgančių bokštų veizi visareginčios akys, —
ir jų regėjimais žaviesi tu pats,
patirdamas tolimą,
paslaptinęją,
nesibaigiamąją,
vientisą būtį.

Rytuose jau nuspėji besiartinančią šviesą,
bet vakarų atošvaistės atgyja tavy
kaip seniai girdėtų
giedojimų aidai.

Visi daiktai kaip blankūs šešėliai
dvilypuojasi tavo regėjime,
ir tu nebežinai,
koku vardu juos vadinti.
Tavo paties būtis
nykiaais aidėjimais skrenda atgalios, —
ir tau be galo liūdna ⁸².

Tai ramios, šiltos, giedrios vasarinės nakties nuotaika Lietuvoje. Bet kūrinėlio prasmė nesibaigia šia nuotaika, nes ji turi simbolinę prasmę su keletu reikšmių. Ta giedra naktis tarp saulėleidžio pėdsakų ir ateinančios aušros gali reikšti žmogaus stovį tokioje būtyje, kurioje praeities darbai paslaptingoje dabarties vienybėje susisiečia su amžinybės perspektyva, arba psichinę žmogaus būseną tarp nebesugrąžinamos, bet dar prisimenamos praeities ir viltį žadinančios paslaptingos ateities, arba paties autoriaus stovį svyruojančio tarp dviejų kilnių pašaukimų, arba Putino dvilypę pasaulėžiūrą bei pasaulėjautą tarp medžiagos ir dvasios, tarp tikrovės ir idealų, tarp tikėjimo ir žinojimo, tarp abejonės ir vilties.

Iš anksčiau paanalizuotų poros ištraukų ir iš čia pakomentuoto didelio simbolio — giedrios nakties tarp dviejų aušrų — matyti, kad gamta ir peizažas V. Mykolaičiui yra daugiau negu įvairių vaizdų

⁸² Ten pat, 267 psl.

gausybė estetiniam pasigėrėjimui. Gamta — jam svarbi būties sritis, kurioje yra jis pats. Todėl gamtos vaizdo įvairybė jaunam Putinui atrodo kartais kaip puošni šventovė, begalinė kaip visata, kurioje poetas per daug metų atskleidavo savo dažnus sielvartus, retus džiaugsmus ir ieškodavo paguodos. Peizažinė gamta jaunajam Putinui taip pat kartais buvo tartum draugė, kuri įvairiai jam šnibždėjo į ausį ir į širdį, draugė, kuriai jis taip pat patikėjo daug savo jausmų ir minčių, pasakodamas jai savo dalią, arba susimąstydamas ties žmogiškąją egzistenciją. Ji jo jaunystėje buvo jo, vienišojo romantiko pokalbių partnerė, kurios reikšmė sumažėjo senatvėje, kai iškilo žmogus.

Vakaro ir nakties gamtovaizdžio pasimėgimas ir jo persvara. — Nurodžius kokią reikšmę turi peizažinė gamta V. Mykolaičio-Putino poezijoje, įdomu sužinoti, kas poetą gamtovaizdyje labiausiai patraukė, kokie metų laikų bei dienos tarpai davė jam daugiausia progų poetiškai išsireikšti. Trumpai į tai atsakyti nėra lengva, nes visi metų ir paros tarpai (rytas, diena, vakaras ir naktis) yra dominę mūsų poetą.

Menkiausiai jo poezijoje atsispindėjo žiema, gal dėl to, kad jos peizažas monotoniškas bei sustingęs, o gal dėl to, kad žiemos temomis Putinas buvo susidomėjęs II pasaulinio karo metais, kai sušalęs, apsiniaukęs, niūrus peizažas galėjo simbolizuoti mirtį arba jos grėsmę.

Iš paros tarpų V. Mykolaičiui yra labiausia prie širdies vakaras ir naktis. Jau buvo nurodyta, kaip iš vaikystės susigyvenęs su saulės laida, Putinas tuo gamtos motyvu anksčiausia pasiekė subrendimo, kaip liudija eilėraštis *Vakare*. Jis šituo motyvu sukūrė ir daugiau gerų kūrinių, tačiau vakaras poetą nuteikdavo liūdnai. Antai jaunas, dvidešimtmetis poetas mėgsta pabudėti:

Tarp gėstančios dienos ir kylančios nakties,
Ištiest maldoj rankas liepsnotiem vakaram
Ir viena tebejaust: kad myli ir ilgies ⁸³.

Taigi, saulėleidėje su poeto liūdesiu yra susiję ilgesys, meilės svajonės ir net maldos gestai. Dvidešimt su viršum metų praslinkus, Putinui vakare nemažiau liūdna negu jaunystėje, nes jau pasibaigusios svajonės ir iliuzijos. Apgailėstaudamas, kad jaunystėje, « rūsčios lemties apvilta », keliavo « takais vienatvės ir vergovės », dabar, keturdėšimtmečio sulaukus :

⁸³ Ten pat, 81 psl.

Saulėlydžio metu tau liūdna esti,
 Kaip kiekvienam, kurs savo laimę lydi.
 Norėtum tą akimirką džiaugsmu pratęsti,
 Bet ji tavį jau kapo žiedu žydi ^{84 85 86}.

Naktį V. Mykolaitis pergyvena ir išreiškia įvairiau negu vakarą. Tas nevienodumas pareina nuo aplinkos, kurioje save jaučia poetas. Užsidarius kambaryje, jį apninka pagundos ir maištingos mintys. Tada, atrodo, jam nieko nebelieka, kaip « su nykiais šešėliais maištinga mintim ligi ryto virpėti » (*Ir šiandien, kaip vakar*⁸⁵), arba klausytis, kaip :

... slėpingi žodžiai iš nakties glūdumo
 vadina klaikiai žengti į anapus ⁸⁴.

Naktis po atviru dangum net karo metais nuteikia Putiną giedriau negu uždaroje erdvėje. Nors ir tada baisu, kad naktis «rūsti, juoda », tačiau jis gali judėti ir todėl šio to viltis :

Diena jau baigiasi. O aš lieku prie kelio,
 Prie balto svyrinčio berželio.
 Aš sutemų ertmėj sustoju
 Sutikti brėkštantį rytojų ⁸⁷.

Ypač lengvai ir maloniai sutinka Mykolaitis giedrą naktį, kuri jį Lietuvos laukuose užburia savo toliais ir savo ramybe. Šitokią tylią ir žvaigždėtą naktį poetas beveik užmiršta savo vienatvę, norėdamas susilieti su visata kaip lašas jūroje :

Vėlai nuklydau aš į tuščią lauką
 Tavim pasigėrėt, gilus dangau.
 Pakėliau veidą į žvaigždėtą aukštį —
 Ir tartum lašas jūroj išnykau.

Ir nežinau, kad aš būties kelionėj
 Minu vien žemės tremtinio takus,
 Kad mano džiaugsmas, poilsis ir laisvė
 Toli, kaip aukštos žvaigždės ir dangus ⁸⁸.

⁸⁴ Ten pat, 322 psl. Eilėraštis *Saulėlydy*.

⁸⁵ Ten pat, 288psl.

⁸⁶ Ten pat, 256 psl. Eilėraštis *Nokturnas*.

⁸⁷ Ten pat, 373 psl. Eilėraštis *Diena jau baigiasi*.

⁸⁸ Ten pat, 197 psl. Eilėraštis *Rudenio naktį*.

Dar giedriau Putiną nuteikia šviesi vasaros naktis. Ji poeto sieloje sužadina tokią ramybę, kad ši beveik prilygsta nekaltumo ir maldos stoviui, nes :

Yra viena tik valanda
Vidur nakties,
Kada padangių žvaigždynams
Tyliai meldies.

O spindulingoji erdvė
Tokia skaidri,
Kad, rodos, pats visas žvaigždes
Širdy turi.

Visa būtis — tiktai vieni
Melsvi skliautai —
Ir pats į mėlynas gelmes
Tu paskendai.

Nebėr daugiau šventos maldos
Nė nuodėmės :
Visus širdies nujautimus
Dangus laimės ⁸⁹.

Šitokią tylią žvaigždėtą naktį V. Mykolaitis siekia vieningo pasaulio, arba — teisingiau — paslaptingos, nesibaigiančios, vientisos būties, kur asmuo neišskirtas. Bet šitokia giedra ramybė, kylanti iš darnos tarp žmogaus proto, jo širdies ir visatos, tebūna retomis akimirkomis. Tai ne nirvaniško pasyvumo, bet psichinės pusiausvyros akimirkos. Nors protas jose nevyrauja, bet jis taip pat nėra paskandintas kažin kur. Jis budi. Tai paliudija *Nuostabių naktčių*⁹⁰ ir *Rūpintojėlio* eilėraščiai, kur taip pat vyrauja nakties giedrų tolių nuotaika, nes ir *Rūpintojėlyje* :

... aukštam danguj tos šviesios žvaigždės
Taip spindi, net graudu, Dievuli mano.

Tačiau tame skaidriame širdies susijaudinime asmuo nedingsta : poetas mąsto, klausia, kalba, vaikšto :

⁸⁹ Ten pat, 257 psl. Eilėraštis *Vidurnaktį*.

⁹⁰ Ten pat, 272 psl.

Išėisiu, sau tariau, ant lygaus kelio :
Ant lygaus kelio tai valia valužė [...]

Bet kam gi tu, budrus Dievuli mano,
Prie lygaus kelio rūpestėliu rymai ? [...]

Dievuli mano, argi mūsų godos
Tave prie kelio iš dangaus atprašė,
O gal tos šviesios rudenio naktužės
Tave iš mūsų žemės išsapnavo ?⁹¹

Su giedra naktimi po atviru Lietuvos dangumi V. Mykolaitis taip, atrodo, susigyvenęs, kad ji įkvepia jam geriausius eilėraščius ne tik jaunystės maišto metais, bet ir senatvėje.

Ir aš panorau paskutinį kartą
Pakelt į aukštumą akis,
Kur žvaigždžių spindulingieji sietynai
Mane tiek kartų guodė ir žavėjo, —

prisipažino Putinas *Meteoro* eilėraštyje ⁹¹ ⁹², o beveik septynių dešimtų metų sulaukęs dar patvirtino *Pasikalbėjime* :

Žvaigždėtoji naktis —
Paguoda mano ir viltis ⁹³.

Metais prieš tai (1959) parašytas *Krintančios žvaigždės* ciklas ⁹⁴, kur V. Mykolaitis svarsto žmogiškosios egzistencijos ir savo gyvenimo prasmę, vyksta taip pat nakties fone. Jis yra vienas dramatiškiausių ir įspūdingiausių senstančio poeto kūrinių. Tai reiškia, kad naktis po žvaigždėtu dangumi suteikia senstančiam poetui ne tik ramybę. Giedra pusiausvyra charakteringas tik vienas to ciklo eilėraštis *Prieš rytą* ⁹⁵, kuriame Putinas savo žvilgsnį nukreipia į anapus, kai tuo tarpu kiti dramatiškai nevienodu laipsniu. Todėl reikia dar kartą konstatuoti, kad ir žvaigždėtą naktį nedaug tėra tokių momentų, kada mūsų poetas pasiekia širdies ir proto darnos su visata. ⁹¹

⁹¹ Ten pat.

⁹² Ten pat, 518 psl.

⁹³ *Būties valanda*, 117 psl.

⁹⁴ *Raštai*, I t., 512-521 psl.

⁹⁵ Ten pat, 520 psl.

Vasaros saulėta diena Putiną nuteikia neramiai. Ji poetą svaigina, nes, tai atsiminus, lig šiol «visos mintys banguoja ir supas» (*Vasaros saulėje*)⁹⁶. Į veiklumą labiau skatina pavasario saulė, įkvėpdama džiaugsmingas klajones be aiškaus tikslo :

Išeik tik į lauką, kur didelis vėjas
Kvapia šiluma tave perpūs kiaurai —
Ir jau nebžinosi, kam siela tau svaigsta
Ir kam savo lūpas šypsniu pradarai.

Tik eisi ir eisi per žydinčias pievas,
Aidais šimtastygiais dūzgenančiu plotu —
Gal pamiršto draugo, gal sutikto žvilgsnio,
Gal laukiamos meilės tu eisi ieškotų?⁹⁷

Tačiau, kad V. Mykolaitis nori išragauti pavasario dienos gamtą visomis joslėmis, nėra nieko nuostabaus, nes ir daugelis poetų šitaip elgiasi. Iš jų Putinas išsiskiria ne pavasarinio džiaugsmu, bet liūdesiu. Antai, *Pavasario alegorijoje* jis rašė :

Ak, kaip aš laukiau tavęs, pavasari! [...]
Maniau, tu ateisi kaip koks karaliūnas [...]
O tu atėjai skurdus ir purvinas —
Nuo bado išblyškęs, nuo šalčio pasmėlęs,
Kaip koks šiurpus pastirėlis [...]
Tiesa : abu mudu tokie, pavasari ! [...]
Pamiršę ir džiaugsmą, ir saulėtą buitį⁹⁸.

Tiesa, kad tokio liūdno ir skurdaus pavasario eilėraštis (1933 m.) tėra vienas. Jį galima laikyti charakteringa išimtimi Putino poezijoje. Tur būt, tokia pat išimtimi reikia laikyti ir pavasario rytą, kuris yra pavadintas *Prisikėlimu*⁹⁹ (1924 m.). Tai vienintelis rytas visoje Putino lyrikoje. Tai neproporcingai mažai, palyginus su įvairiais saulėlydžiais, vakarais ir naktimis. Tiesa, šis eilėraštis nėra menkas. Davus jam prisikėlimo vardą, jis tampa prasmingas, nes skaitytojas gali prisiminti lietuvišką Velykų rytą, arba galvoti apie savo prisikėlimą. Tačiau vis tiek kritikui palieka teisė tarti, kad vakaro ir nakties temomis, ypač giedrios nakties išpūdžiais Putino eilėraščiai atrodo gilesni. Jie, matyt, labiau atitinka V. Mykolaičio

⁹⁶ Ten pat, 290 psl.

⁹⁷ Ten pat, 270 psl. Eilėraštis *Pavasario saulėj*.

⁹⁸ Ten pat, 311 psl.

⁹⁹ Ten pat, 196 psl.

pasaulėjautą, kurios platų simbolį jis yra davęs *Tarp dviejų aušrų* rinkinio įvadiniam, neseniai čia komentuotame eilėraštyje.

Pamėginę nurodyti, kaip V. Mykolaitis santykiauja su gamta, tiksliau, su jo peizažiniais «paveikslais», kuriuos jis vaizduoja, arba kuriais išreiškia savo pergyvenimus, matėme, kad gamtos vaizdai vaizdeliai poetui dažniausia tarnauja kaip simboliai. Stabtelėję prie peizažinių vaizdų, susietų su laiku, pastebėjome, kad Putinas geriausių poetinių vaisių pasiekė, išreikšdamas savo santykius su vakaro ir nakties gamta, įvairesne ir išpūdingesne, negu su rytu ir diena.

Bet mūsų poetas ne tik santykiaavo su mums visiems pažįstama gamta, ją paprastai atskleisdamas. Būdamas veiklios sielos, jis gamtą labiau ar silpniau stilizavo pagal savo nuotaikas ir mintis, kaip sakytą, ja sugyvindamas ir suasmenindamas. Šitaip elgdamasis, Putinas kūrė naują gamtą, savą gamtą. Todėl ir kyla klausimas, kaip atrodo, ta jo sukurta gamtinė tikrovė, t. y. kiek ji panaši į mūsų pažįstamąją gamtą, ir ką ji turi skirtingo bei savybingo, gauto iš paties poeto asmenybės. Iš tų dalykų išryškinimo ir susidarys ta V. Mykolaičio gamtinė filosofija.

Gamtinė filosofija

Suabstraktinta gamta — simboliai. — Pradėkime nuo Mykolaičio-Putino peizažo, kurį jau šiek tiek pažįstame ir kuris jo poezijoje labiausiai pastebimas, pasakydami, kad šita Putino gamta yra atvirų erdvių ir begalinių tolių, kurių autorius nenori aprėžti, nes šitie daugiau ar mažiau apibendrinti peizažiniai bruožai geriau tinka simbolinei reikšmei. Todėl jis šituos bruožus sugestionuodavo, metaforiškai išreikšdavo, bet neaprašinėdavo.

Tai paaiškina, kodėl V. Mykolaičio lyrikoje nėra peizažų, susietų su kokia nors geografine vieta, kas Maironio kūryboje nebuvo retybė. Putino poezijoje išimtį tesudaro *Baltijos jūrai* (1948 m.)¹⁰⁰, kuriai jis yra paskyręs ilgą, gana retorišką eilėrašį. Bet ir jame nėra aprašymo. Ten yra primintų įvairių išpūdžių, kuriuos pažadina Baltijos jūra, bet visi tie jos reiškiniai bei ypatybės tėra tik pradiniai taškai autoriaus mintims bei svarstymams. Panašiai būtų galima pasakyti apie gamtos vaidmenį epinio pobūdžio kūriniuose, kur būtų lauktinas platesnis peizažinio vaizdo aprašomasis vaizdavimas. Tačiau, sakysime, *Kunigaikštyje Žvainyje* gamtos vaizdų protarpiais

¹⁰⁰ Ten pat, 448-450 psl.

tepasitaiko ne daug ką ryškesnių negu lyriniame eilėraštyje. Ten daiktiškiausiu paveikslu galėtų būti naktis miške :

Prieš akis erdvi lanka.
Aukšti medžiai viens prie kito
Vainiku aplink apspito,
Pina saką su šaka.

O viduj dangaus mėlynės
Spindi tankios žvaigždžių pynės,
Plauko mėnuo vidury,
Pakrašty sietynas kybo,
Šienpioviai skaisčiai sužibo
Sesių mirgančiam būry ¹⁰¹.

Čia susiduriame ne tiek su tirštai «tapytu » aliejiniu paveikslu, kiek su skysta, šiek tiek šablonine akvarele. Kitose poemos vietose ji dar lengvesnė, nes poetas gamtovaizdžio teduoda tik bendruosius brūkšnius, kiek jų reikalinga pažymėti veiksmo vietai, laikui ir truputį nuotaikai.

Kad ir nesileisdamas į gamtos aprašymus, Putinas savo lyrinuose kūrinėliuose gamtovaizdžio dažniausia duoda tiek, kad lengvai galima suprasti laiką ir vietą (lygumą, kalnus, jūrą, krantą), kur poetas yra, arba kur lokalizuoja savo reiškiamus pergyvenimus. Tačiau yra jo eilėraščių, iš kurių sunku atspėti «veiksmo » vietą, nors Putinas duoda ne vieną gamtovaizdinį brūkšnį sielos stoviui išreikšti, kaip :

Didelės akys, kaip rudenio naktys,
Tamsios ir gilios ilgais pažvelgimais
Spindi į gelmę nebyliais žvaigždynais,
Bet laukiamų paslapčių nepasako ¹⁰².

Tai viena strofa iš *Fantazijų II*. Šis puikus eilėraštis yra beveik ištisai nupintas iš peizažinių išpūdžių. Kitas nemažiau žavus kūrinėlis, kuris vadinasi *Romansu*¹⁰³, gamtovaizdinių elementų gal turi mažiau, bet vienur ir kitur sunku spręsti apie pergyvenimo vietą (būtų neaiškumą ir dėl laiko), nes poetas toks susitelkęs savo jausmuose, kad iš gamtinio išviršinio pasaulio vieną kartą telieka tik mįslingos tamsos

¹⁰¹ V. Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, II t., Vilnius 1960, 16 psl.

¹⁰² *Raštai*, I t., 261 psl.

¹⁰³ Ten pat, 271 psl.

įspūdžiai, o kitą kartą — tik viliojantieji šviesūs mirguliavimai. Tai jau ne peizažas, bet gamtovaizdiniai brūkšniai arba simboliai. Jie liudija ne tiek V. Mykolaičio subjektyvumą, kiek jo veiklią dvasią, kuri stipriai valdo banguojančią įkvėpimo emociją, neleisdama jai išsilieti grynais įspūdžiais, arba šiuos suvesdama į tokius esmingus bruožus, kad vieta mažai bereiškia, arba jos išryškinimas tik trukdytų reiškiamai idėjai. Tačiau šitokie « beviečiai » ir iš dalies « belaikiai » eilėraščiai kaip *Fantazijos* ir *Romansas* nėra žaidimai formalistinėmis abstrakcijomis, bet tikri lyrikos šedevrai, kuriuose dominuoja vidaus pasaulis.

Bet šitokia suabstraktinta gamta, arba peizažiniai brūkšniai, kuriuose beveik visai išnyksta vienos vietos ir vieno laiko percepcijos, reiškia, kad ne viename Putino eilėraštyje nebėra visiems pažįstamo gamtos vaizdo, o tik silpnesni ar stipresni peizažiniai prisiminimai, perduoti vienu antru žodžiu. Tai eilėraščiai, kuriuose poetas gamtos elementus labiausiai palenkia savo judrių jausmų ir minčių išraiškai. Bet tai nereiškia, kad Putino stipri vidinė dinamika, susiliesdama su gamta, šią pastarąją naikintų kaip visumą, arba ją neigtų. Nors mūsų poeto eilėraščiuose pasitaiko tokių, kuriuose nebėra ištisinio peizažinio vaizdo, tačiau, apskritai, V. Mykolaitis atkuria mums visiems pažįstamo peizažo įspūdžius, kurie tarnauja simboliais, fonu arba rėmais poeto jausmams.

Taip pat yra buvę V. Mykolaičio gyvenime laikotarpių, kada vidaus dinamikai išreikšti gamtos stiprios stilizacijos nebeužtenka: kada pačiame gamtovaizdyje reikėjo ieškoti dinaminių elementų, iš jų kurti dinamišką gamtą, per ją atskleisti žmogaus grumtynes prieš gamtinius gaivalus, glūdinčius žmogiškos individualybės gelmėse ir šalia jos, gyvenime. Šitos sąmoningos žmonių grumtynės tarp prieštaraujančių jėgų Putino kūryboje ne kartą buvo parodytos kaip grumtynės prieš regimus gamtos gaivalus — prieš audras, nakties ūkus, vėjus ir jūrų bangas, uolų skardžius ir kalnų viršūnes. Suprantama, kad šitoks dinamiškas peizažas, sukurtas atskleisti įvairioms kolektyvinėms ir asmeninėms kovoms, turėjo simbolinę reikšmę. Vieną kartą jūrų plaukėjai ir gintarų žvejai, įtemptai grumdamiesi, turėjo vilties laimingai pabaigti kovą :

Kai budrūs sulauksime ryto aušros
Ir šauklio trimitas nuo bokšto sugros,
Pakilsim nuo kranto ir eisim visi,
Kur spindi, kaip saulė, šventovė šviesi.

Kaip miškas mūs vėliavos žydrios šlamės,
Ir sienos virpės nuo jaunųjų giesmės.

Skliautai gintariniai mūs džiaugsmo aiduos,
Kaip pajūrio uolos per audrą skanduos^{104 105}.

Kitą kartą gamtos gaivalai buvo galingesni už drąsius svajotojus, žiburių nešėjus, kurie naktį iš ūkų nori išvesti minią į šviesą, bet su ja dingsta drauge, nes :

Paskutinis nyksta aidas
Jųjų gaudesio aistringas —
Ir visi pakalnių toly
Rūkuose išnykę dingę¹⁰⁵.

Tas kalnų keleivis, kuris amžiams ruošėsi užkariauti kalnų aukštybes, neilgai teišlaiko savo pasiryžimą — turi palikti viršūnę ir iš slėnio ežero patirti, kad dangaus grožybė gali nuostabiai atsispindėti vandenyje (*Viršūnės ir gelmės*)¹⁰⁶. Tuo tarpu be žinios amžiams dingsta tie drąsūs sakalai, kurie, «lydėdami gęstančią žarą vėlai», pakilo į dangų, pasiryžę iš saulės vainiko nuskinti leliją ir «miegančius žemės laukus ir uolynus » paversti žėrinčiais saulės gėlynais (*Margi sakalai*)¹⁰⁷.

Ką reiškia rungtynės su gamtos gaivalais, tai paaiškina pats V. Mykolaitis savo autobiografijoje. Kai po I pasaulinio karo Lietuva kovojo dėl savo valstybinės nepriklausomybės, «mes, idealistiškai nusiteikę jauni žmonės, — rašė Putinas, — buvome pilni entuziazmo, didelių vilčių ir lūkesčių. Mums vaidenosi visokios reformos, atgimimai, žygiai, polėkiai. Mes projektavome sąjūdžius ir organizacijas kelti tautinei lietuvių kultūrai. Prisipažinsiu, kad mano tada parašytos poezijos daugelis įvaizdžių, kaip žiburių nešėjai, plaukėjai verpetuose, bokštų ugnys, ryto saulės, paskandinti varpai, sakalai ir panašiai, yra to laiko pažiūrų ir nuotaikų išraiška»¹⁰⁸.

Taigi, pagal šiuos V. Mykolaičio žodžius, kova prieš gamtos gaivalus reiškia plačią ir įvairią kultūrinę veiklą; bet, antra vertus, ji taip pat atskleidžia žmogaus prigimtyje glūdinčius, susipynusius ir prieštaraujančius polinkius, kuriuos taip pat savyje jaučia poetas, kenčiąs dėl dvigubo pašaukimo naštos. Todėl tie simboliniai paveiks-lai grumtynių tarp tamsiųjų ir šviesiųjų jėgų tikriausiai nebūtų

¹⁰⁴ *Keliai ir kryžkeliai*, 264 psl. *Gintaro iverjų* ciklo eilėraštis *Į šventovę ; Raštų I tomo leidime*, 164 psl. — naujai perredaguotas.

¹⁰⁵ *Raštai*, I t., 156 psl. Eilėraštis *Žiburių nešėjai*.

¹⁰⁶ Ten pat, 181-188 psl.

¹⁰⁷ Ten pat, 190 psl.

¹⁰⁸ *Raštai*, VII t., 266 psl.

atsiradę jo poezijoje, arba bent nebūtų galėję užimti tokios žymios vietos jo kūryboje, jei Putino vidiniai prieštaravimai bei jų sudaroma įtampa nebūtų atitikusi tai dinamikai, kurią jis matė žmonėse ir jautė gamtoje. Taigi, poeto sielos nerami įtampa, sugretinta su žmogaus gyvenimo prieštaraujančiais polinkiais ir nepastoviais siekimais, privedė V. Mykolaitį prie gamtos dinamikos, kuri eilėraščiuose ne kartą pasireiškia rungtynėmis prieš gamtos gaivalus ir turi simbolinę reikšmę.

Filosofinė gamtos dinamika. — Ryškiai filosofiškai gamtos dinamikai atstovauja šeši, Mykolaičio cikliškai susieti eilėraščiai, bendru *Viršūnių ir gelmių* vardu. Tuos kūrinius jungia bendra tema — kalnų kontrastingas peizažas, kurį sugyvina kalnų keleivio pergyvenimai. Balto sniego viršūnės ir tamsios prarajos, uolos ir ežerai, saulė ir naktis, kalnų keleivio stebimos, jaučiamos, apmąstomos, įgauna naujos, psichinės dinamikos, kokios iš prigimties tas kontrastingas gamtovaizdis neturi.

Tas kalnų keleivis, kurį sutinkame *Viršūnėse ir gelmėse*, nėra eilinis mėgėjas : jis nebijo nei mirtinių pavojų, nei pastangų iki kruvino prakaito, kad, pro granitines atlaužas prasiveržęs, pasiektų šviesiąją viršūnę :

Kur siaudžia ir virpa iš žydrio aukštybių
Pasaulį apglobę aidai amžinybių,
Kaip milžino varpo gaida¹⁰⁹.

Pirmojo išpūdzio pagautas keleivis jaučiasi lyg užburtas didelės ir šventos dangaus ramybės, norėtų ant kalnų vainiko pasilikti amžiams. Bet netrukus jis pajunta, kad didelėmis pastangomis pasiektas tikslas, nesuteikia širdžiai ramybės ir neišsprendžia likimo mįslės : «jau gaudžia pakalnių varpai », o žemė gimtoji jau jaudina sielą. Išgirdęs vidurnakčio gandą, kalnų keleivis savo ausį kreipia žemyn. Tada jis sugauna lyg savo krūtinėje, lyg miglotoje pakalnėje paskandinto varpo giesmę:

— Ir gilios ir tamsios gyvenimo šaknys
Draugėn susibėgo našioj mano iščioj
Ir godžiai įsmigo manon širdin.
O tu, spinduliuotų viršūnių valdove,
Sapnuok savo laisvę mane paskandinęs [...]

¹⁰⁹ *Raštai*, I t., 182 psl.

Tu kelki į dangų nupuikusių galvą,
 Aš tavo gyvybės šaknų nepaliesiu :
 Pasaulis valdyti tik man ... tik man
 Tegu tavo žiedą palaimina saulė,
 Pradėtąjį vaisių tik aš išpenėsiu¹¹⁰.

Šitokiu būdu kalnų gamtovaizdžio kontrastus poetas *Paskandintojo varpo giesmėje* išvysto į žmogaus gyvenimo antitezes, kuriose aiškėja ir paties jauno poeto likimas : buvo siekta dangaus giedros amžinybei, o buvo pamiršta, kad žemės paslaptinga trauka — galingesnė už kilnius norus. Šitą filosofinę išvalgą į žmogiškos egzistencijos dinamiką arba dialektiką Putinas dar pagilina, kai jo aistringasis kalnų keleivis išgirsta kalnuose vidurnakčio lopšinę giesmę. Iš vardo — kaip lopšinė — ji turėtų būti švelni ir užliūliuojanti, bet poetas ją padaro maištingą bei grėsmingą: joje suaidi dinamiškai vulkaniškas žemės pradas, kuris, susijungdamas su žmogaus ir paties poeto laisvės siekimais, tampa pasaulinės katastrofos vizija :

Vergai išsprogdins kietą požemių plutą,
 Ir perskros žaibai žemės motinos iščią,
 O kraterių liepsnos ištrykš į padanges —
 Raudonais žibintais tau veidą nušvies.
 Į gelmę apvirs spinduliuotos viršūnės,
 Sutrupins granito krantus vandenynai, —
 Ir krintančios žvaigždės žemčiūgais išvarstys
 Aptemusio chaoso rūšcias bangas.
 Skausme ir vienatvėj kalėjusią dvasią,
 Kaip paukštį paleisi į amžiną laisvę¹¹¹.

Kokia be galo šiurpi ši lopšinė ! Argi begali būti kas baisesnio,, kaip žmogaus sukilimas, užsibaigias visuotinė katastrofa — Žemės planetos susprogimu, kuris dvasiai kaip paukščiui atneša laisvę ir ties visuotinio kataklizmo likučiais leidžia pasirodyti budriajai Kūrėjo akiai ? Tokio sukrečiančio išsilaisvinimo motyvo iki tada (1921 m.) nebuvo suskambėjusio nei lietuvių literatūroje, nei paties V. Mykolaičio kūryboje, nors jis jau buvo sukūręs maištaujančius jaunuolius *Valdovo sūnuje*. Ta šiurpi *Lopšinės* giesmė būtų sunkiai suprantama be paties poeto maištingų nuotaikų, susietų su giliu įsijautimu į galingas, pirmykščias, dinamines gamtos jėgas.

¹¹⁰ Ten pat, 185-186 psl. Eilėraštis *Paskandintojo varpo giesmė*.

¹¹¹ Ten pat, 188 psl. Eilėraštis *Lopšinė*.

Be to *Viršūnių ir gelmių* cikle atsiskleidžia taip pat Putino antitezinė arba dvilypė pasaulėjauta ir mąstysena : jo kalną kopėjas,, sunkiai pasiekęs kalną saulėtą viršūnę, kad ten atsidėtų kilniai kontempliacijai, greitai pajunta negalimybę ilgai pasilikti dvasinėse aukštumose. Nuvargęs ir nusivylęs, jis nuo uolos pažvelgia į nakties juodą bedugnę slėnyje ir išgirsta paskandintą varpą, skelbiantį, kad žemėje už dvasią galingesnę medžiaga, nes « pasaulis valdyti tik man ». Tai antitezė tam, ko buvo laukęs ir troškęs kalną keleivis savo žygio pradžioje. Pagaliau *Lopšinėje* Putinas atskleidė kraštutinės dvasinės laisvės pasekmes : visiška laisvė tepasiekiami žemiška mirtimi, kurios bijo kiekvienas žmogus, neišskiriant nė kalną keleivio. Jam,, siekiančiam aukšto dangaus, bet gyvenančiam galingoje žemėje,, nelieka nieko kito, kaip ieškoti kompromiso. Jį nurodo to paties ciklo eilėraštis *Gelmių dangus* — ežero vandenyje atsispindėjusios dangaus žvaigždės nėra netekusios savo grožio, kuris matyti padangėse. Todėl Putino kalną kopėjas gali sušukti:

Būk sveikas gi, žemės bangoj atspindėjęs dangau !
Tik tau savo dvasioj aš lūkesio žiedus rinkau.
Paskėsiu tavy ir gyvensiu pasauliu kitu :
Ir dangų ir juodąją žemę pasieksiu kartu ¹¹².

Taigi Putinui atrodo, kad dvasiškos dangaus galios žemės elemente pajėgia pakankamai išsiskleisti žiedais ir jais žavėti. Be abejo, tai nėra sintezė, o tik kompromisas be tikros pusiausvyros. Tačiau žmogaus gyvenime panašūs kompromisai neišvengiami. Tai vaizdžiai paliudys *Altorių šešėly* romanas.

Po šitą minčią, sugestionuojamą *Viršūnių ir gelmių* cikle, aiškėja, kad palaimingos vieningos būties stovis, kokio V. Mykolaitis ilgisi giedrą naktį Lietuvos laukuose, tėra tik svajonė. Šitos *Viršūnių ir gelmių* mintys mums taip pat paaiškina, kodėl gintaro žvejų pastangos buvo vainikuotos laimėjimu. Būtent, sužvejotas gintaras — taurią kūrybinį minčią simbolis — galėjo būti nugabentas į šventovę, nes buvo nešamas jūros, t. y. žemės gaivalo, nors prieš jį reikėjo kovoti. Tačiau drąsieji, margieji sakalai, kurie, pakilę į dangą aukštai, norėjo paversti visą žemę saulės gėlynais, turėjo žūti nežinia kur negrižtamai: jie buvo «paniekinę žemės vylingus sapnus » tardami: «Negrišim į žemę, kol josios kalnai ir kloniai aptemę» (*Margi sakalai*)¹¹³. Nepaisydami gamtos ir žemės galybės,

¹¹² Ten pat, 187 psl.

¹¹³ Ten pat, 190 psl.

sakalai žuvo be pėdsako. Jie susilaukė tokio pat likimo, kaip kiekvienas kraštutinis idealistas.

Poeto meilė žemei. — Taigi iš šių kelių minčių aišku, koks žymus vaidmuo atitenka *Viršūnių ir gelmių* ciklui Putino poezijai ir pasaulėžiūrai geriau suprasti. Bet šie eilėraščiai, pabrėžiu gamtos dinamiką bei žemės jėgą, nėra jokia išimtis mūsų poeto kūryboje. Tuo pačiu laiku (1922-1923 m.), kai rašė savo *Viršūnes ir gelmes*, V. Mykolaitis buvo sukūręs dar kelis kitus eilėraščius, kuriuose atskleidė gamtos dinaminę galybę ir savo meilę žemei, aistriai kaip meilužei, kuriai bylojo :

Graži ir galinga esi, nuodėmingoji žeme! [...]
Aplėbiau tave, kaip nė vienas aplėbt negalėtų,
Įaugau tavin chaotingų geismų šaknimis¹¹⁴.

Vaizduodamas savo giminystę su gamtos bei žemės jėgomis, Putinas tikėjosi išspręsti ir savo asmeninį likimą, nes žemės

..... kraterių gelmėse
Dar pirmąsietis Dievo liepsnos neišblėsę.
Gaivalinę, šviesią laisvę pamylėjęs,
Tu gimdai naujos būties laisvus kūrėjus¹¹⁵.

Taigi, tiek laukdamas apskritai kultūriškai dvasinio atgimimo, kai «žiebsis žvaigždės mūsų žemei atgaivintai», o «gintariniai mūsų rūmai auksu švies»^{114 115 116}, tiek tikėdamasis išspręsti savo likimą, V. Mykolaitis kreipė savo žvilgsnį į žemę. Šiai įvairiai žemės dinamikai jaunas Putinas tiesiog norėjo tarnauti kaip poetas, kaip kūrėjas, ir todėl save vaizdavo tardamas :

Einu, kaip valdovas — ir laisvas, ir didis,
Kaip šiandien nužengęs nuo rankos Kūrėjo
Į naują, pirmąsietę, garuojančią žemę,
Nešu paaukoti jai atvirą širdį, —
Einu į pasaulį gyvent ir mylėt¹¹⁷.

¹¹⁴ Ten pat, 194 psl. Eilėraštis *Žemei*.

¹¹⁵ Ten pat, 192 psl. Eilėraštis *Džiaukis, žeme*.

¹¹⁶ Ten pat.

¹¹⁷ Ten pat, 224 psl. Eilėraštis *Iš saulėtų vaišių*.

Konstatuojant, kad jaunas Putinas mėgo sugestijonuoti dinamišką žemę ir reiškė savo meilę žemės gyvenimui, kurstomam jos paslaptinių jėgų, reikia pasakyti, kad tai nebuvo tik jaunystės apsvaigimas, arba teorinio samprotavimo vaisius. Prisirišimas prie žemės tebebuvo gyvas net jo senatvėje, kai kartais būdavo «širdy taip liūdna, juoda, tuščia». Beveik septyniasdešimties metų sulaukęs poetas ne kuo kitu «nori nugalėti savo vienvietės liūdėsį», kaip žemės džiaugsmu :

Saldžiu vynu pasigerti !
Ak, nors sykį
Žemės aistra man apsvaigti !
Ir tą skambią savo šventę
Su šypsniu džiaugsmingai baigti ! ¹¹⁸

Be abejo, kad tai Putino poetinė svajonė, interpretuojanti Beethoveno muziką, tačiau ji charakteringa V. Mykolaičiui, nes vargu koks nors kitas lietuvių poetas šitaip yra akcentavęs savo meilę žemės jėgoms. Tai liudija ir jo *Prometėjas* (1958 m.)¹¹⁹.

Poeto santykis su gyvąja gamta. — Pažymėjus Putino gyvastingą ir glaudų ryšį su žeme, kyla klausimas, kokie yra jo santykiai su gamtos gyvybe, kokią dalį įneša įvairūs augalai ir gyviai į tą gamtos dinamiką, kuri matyti V. Mykolaičio kūryboje ? Atsakymas į šį klausimą atskleidžia vieną jo poezijos ypatybių ir skamba beveik paradoksiškai: gamtos gyvybė Putino lyrikoje teišreiškiama silpnai ir todėl gamtos gyvenimas mažai kuo teprisideda prie tos gamtos dinamikos, kokią Mykolaitis pabrėžia, kalbėdamas apie žemę. Iš pirmo žvilgsnio tai skamba keistai: kaip gi gamtos gyvenimas gali būti menkai atstovaujamas, jeigu viena svarbiausių kūrybos temų yra gamta, kurią poetas taip stipriai myli, kad jo reiškiamų jausmų gamtai visuma atrodo lyg jos garbinimas?

Atsakant į tai, pirmiausia reikia pažymėti, kad plati augalų karalystė Putino poezijoje nėra palikta visai be dėmesio. Kai kurios gėlės ir medžiai, poetui pažįstami iš vaikystės tėviškėje, rado atspindžio jo kūryboje, bet tik vienai lelijai, vienai rūtai, vienai rožei, vienam berželiui ir dviem ažuolam tėra pavykę pasiekti simbolių reikšmę, liečiančią žmogaus gyvenimą. Ir kai V. Mykolaitis sekė saktę apie grūdą, kuris snaudžia per žiemą žemės dirvoje, kad iš jos

¹¹⁸ Ten pat, 491 psl. Eilėraštis *Scherzando*.

¹¹⁹ *Būties valanda*, 121-138 psl.

prasikaltų, pavasariui pabudus, tai tebuvo mintys ir simboliai, išreiški autieji paties poeto gyvenimą, bet ne to grūdo gyvastingą dinamiką, nors *Sakmėje apie grūdą* (1948 m.)^{120 121} ir buvo primintas biologinės gyvybės kartojamas ciklas. Kitais atvejais augalai, gėlės, medžiai tebūna įpinti arba «įtapyti » tarp kitų peizažo elementų kaip spalviniai taškai ir brūkšniai.

Kaip su augalais, panašiai V. Mykolaitis elgiasi su judriu gyvių pasauliu. Jis šiek tiek dažniau yra pastebėjęs paukščius ir vieną antrą pasirinkęs simboliu. Šitaip jo poezijoje galima išvysti sakalus, simbolizuojančius drąsias idealistines svajones, ties rugių lauku skraidančius arus, kurie reiškia laisvę ir pavojų (*Ereliai ties rugių lauku*, 1940)¹²¹, arba galima išgirsti žiemos miške čiulbančią kanarėlę, kuri reiškė taikingo žmogaus, arba paties poeto vargingą stovį per karą (*Kanarėlė*, 1944 m.)¹²². Mūsų poetas taip pat prisiminė plaštakę, kuri simbolizuoja greičiau bejėges svajones negu gyvenimą (*Plaštakai*, 1923 m.)¹²³. Iš stambesnių gyvių Putinas savo poezijoje teparodė tik smaugles gyvates, kurios reiškia mirtį, o ne gyvybę (*Kobrų kerėtojas*¹²⁴, 1945 ir *Laokon*, 1958 m.)¹²⁵.

Čia suminėti simboliški augalų ir gyvių vaizdai sudaro maž daug visas biologinio pasaulio būtybes, kurioms Putinas buvo skyręs didesnę ar mažesnę dėmesį. Šių atvejų gal nebūtų verta nė minėti, jeigu jo kūryboje nebūtų pabrėžta gamtos dinamika ir jeigu jis savo *Atsiminimuose* nebūtų prisipažinęs : «Iš visos gyvosios gamtos aš labiausiai myliu paukščius »¹²⁶. Iš vienos pusės, Putinas siekia gilių ir slaptų žemės iščių, bet, iš kitos pusės, jis savo eilėraščiuose mažai teskiria reikšmės augalams ir gyviams dėl to, kad jis kitaip jautė gyvenimą negu toks K. Donelaitis ar A. Baranauskas, kuriems gamta taip pat buvo didelė tema.

Jeigu tik prisimename girios gyvenimą, kokį atskleidė romantikas A. Baranauskas savo *Anykščių šilelyje*, tuojau galima pajusti, jei ne suprasti, kaip skirtingai prie gamtos prieina V. Mykolaitis. *Anykščių šilelyje* galima pastebėti ne tik pavienius gyvius, bet ir kai kurias labai subtilias smulkmenas, būtent, kaip vidurnakčio tyloje «jaunas lapas arba žiedelis ant šakelių kraunas », arba kaip su auštančia diena «gūžtoj nubudęs sujuda paukštelis ». Iš šitokių

¹²⁰ *Raštai*, I t., 446-447 psl.

¹²¹ Ten pat, 346 psl.

¹²² Ten pat, 391-392 psl.

¹²³ Ten pat, 239 psl.

¹²⁴ Ten pat, 443-445 psl.

¹²⁵ Ten pat, 506-507 psl.

¹²⁶ *Raštai*, VII t., 312 psl.

mažų smulkmenų ir didesnių vaizdelių savo poemoje Baranauskas išvysto gyvybės orkestrą gamtos lopšyje. Panašaus gyvybės išsi-skleidimo bei suklestėjimo norėti iš Putino būtų neįmanoma ir absurdiška, nes jis į gamtą žiūri subjektyviai egocentiškai: sutelkęs dėmesį į save, mūsų poetas daug ko gamtoje nepastebi, arba joje besireiškiantis biologinis, žemesnysis gyvenimas jam atrodo svetimas, nes netinkamas jo dvasiai reikšti, taigi neįdomus.

Tai nėra joks priekaištas Mykolaičiui juo labiau, kad ne jis vienas tarp poetų mūsų laikais gamtoje nepastebi pavienių gyvų būtybių. Nuo romantizmo laikų daugumas poetų gamtovaizdyje pirmiausia regi ir vaizduoja fizines ypatybes (šviesą, spalvas, oro judesius, vandens bangas), nes tokią gamtą lengviau kurti, savo percepcijas stilizuojant, schematizuojant, suabstraktinant iki įvairių simbolių. Tuo tarpu gyvūnai bendrame gamtovaizdyje poetams atrodo per smulkūs ir drauge « reikalauja » tam tikros « pagarbos » savo individualybei, geresnio jos psichės pažinimo, nors, antra vertus, jie labiau negu įvairūs augalai pajėgūs padidinti gamtos dinamiką ir išreikšti gamtos motiniškumą.

Bet individuali žemesnė gyvybė ir jos motiniškumas poetams, esantiems romantizmo įtakoje, arba neįdomi, arba nepatogi subjektyvioms nuotaikoms. Todėl ir gamtos gyvenimą jie mielai apleidžia stilizuoto peizažo naudai. Domėdamiesi gamta, anksčiau klasikais kitaip elgdavosi. Tai gali paliudyti prancūzų Jean de Lafontaine (1621-1695) ir rusų Ivano Krylovo (1768-1844) pavyzdžiai. Jie savo žymiausius kūrinius sukūrė iš gyvių pasaulio. Iš jo tie poetai išvystė gausius savo simbolius ir alegorijas. Taigi jie įrodė, kad skruzdė arba uodas taip pat kaip dramblys, jautis ir žvirblis gali tarnauti poetiniais simboliais, jeigu poetas rimtai domisi šitokiomis būtybėmis. Todėl ir Putinui gyvių gyvenimas būtų galėjęs tapti poetinėmis priemonėmis, jeigu šitoji gamtos sritis mūsų poetui būtų buvusi įdomesnė bei artimesnė.

Bet V. Mykolaitis, nuo jaunystės veikiamas Aušrakalnio peizažo tėviškėje, galvodamas apie savo paties ir apskritai žmogaus gyvenimą, regėjo pirmiausia didingus vaizdus, kurie jam ne kartą atstojo vienvietės svajonių draugę. Iš jos įvairių gausių turtų jis dažniausiai išrinkdavo peizažo didžiuosius brūkšnius, kurie atitikdavo jo sielos stoviams. Palyginus su šia vidaus dinamika, gyvių gyvenimo išpū-džiai būdavo per silpni, kad būtų galėję patekti į Putino poeziją savarankiškais elementais. Kaip medžiai ir gėlės, taip pat ir paukščiai ten tematomi kaip spalviniai taškai, arba brūkšniai tarp kitų stambesnių peizažo elementų. Palankiais atvejais jie ten byloja apie

gamtos gyvybę sutelktiniais balsais, sutelktinėmis spalvomis, sutelktiniais judesiais.

Todėl kaip sutelktai «jauni žalumėliai... glosto blakstienas », o sode — « pražydusių puokščių pusnynas », taip pat sutelktai pasirodo ir paukščiai — «tie rėksniai — tie špokai, tie strazdėnai», kai jie čirška ir klega pavasarį (*Pavasaris*, 1930 m.)¹²⁷. «Kaip jaunų kaštonų pabrinkę pumpurai prieš saulę žvilga », taip :

Viršūnėse — ruoša ir triukšmas :
Viršūnėse sparnuočiai puotą šaukia.
O aukšty — skambūs vyturių varpeliai¹²⁸.

Dar labiau sutelktinės atrodo Putino augalų spalvos ir paukščių balsai, sustilizuoti pagal žmonių kultūros simbolius *Pavasario parade* (1930 m.), kur skaitome :

Pavasario pievų melsvi vandenai
Geltonom purienom pražydo.

Nuo miško ataskamba maršo garsai
ir žaliosios vėliavos plazda¹²⁹.

Šituose, čia pacituotuose, dideliuose gamtos paveiksluose dinamikos iš tikrųjų daug. Joje ir gamtos gyvybė jaučiama. Tačiau Putinas ją išreiškia kolektyviniais balsais, judesiais ir spalvomis.

Pagaliau reikia pasakyti, kad šitokie gyvių pasaulio sutelktiniai garsai ir judesiai V. Mykolaičio kūryboje užima kur kas mažesnę vietą ir turi minimalios reikšmės, palyginus juos su gamtos fizinės dinamikos reiškiniiais, tokiais kaip vėjai, jūrų bangos ir verpetai, ūkai, debesys, lietūs, sniego audros, šalnos, saulėleidis bei saulėtekis, žvaigždžių mirgėjimas ir panašūs. Kaip iš šitokių fizinės dinamikos elementų Putinas sukuria gražios poezijos kūrinį, ryškiai paliudija *Fantazija I*, kur skaitome :

Stačiai iš vakaro raustančios saulės
Eitas šniokšdamos virpančios bangos.
Taškosi, laistosi, krykštauja, nardo,
Vis jau artėdamos, vis jau didėdamos,

¹²⁷ *Raštai*, I t., 309 psl.

¹²⁸ Ten pat, 326 psl. Eilėraštis *Laukų pavasaris*.

¹²⁹ Ten pat, 310 psl.

Žaidžia ir grūmsčiojas, juokias ir pyksta —
 Ir nenumaldomu, ir nesulaikomu
 Visa skandinančio gaivalo sūkuriu
 Smogė ir sviedė
 Melsva erdve [...]
 Bet jau iš saulės — begėstančios saulės —
 Skrenda žvilgėdami mėlynį raiteliai —
 Skrenda atokrantėm, skrenda atošvaistom,
 Skrenda ir slepiasi ūkanų skraistėse,
 Sprunka tarpekliuose, genas užuolankom, —
 E, jau ir pasiekė, štai jau ir sučiuopė, —
 Apglėbė juosmenį, svilina smilkinius, —
 Ogi pasaulyje
 Laisva, platu ! ...¹³⁰

Dvasios reiškimas, ne biologiniai reiškiniai. — Kaip matyti, šitas eilėraštis toks kupinas judesio, kad jis nustelbia patį autorių, kuris čia gardžiuojasi didele dinamika ; tačiau ir čia nėra jokios gynybinės dinamikos, kurią tikrovėje liudija gyvūnija. Putinas daugiau gyvybės yra pavaizdavęs žmonių pasaulyje, tačiau ir ten jis neparodė gyvybės laispiško išsivystimo, nes žmonės Putinui daugiau negu gyvoji gamta. Ir prisipažindamas, kad iš gyvosios gamtos jis labiausiai mėgsta paukščius, jis paaiškino, kad «paukštis — dvasingiausias gyvis». Todėl ir žmonių pasaulyje V. Mykolaitis ieškojo daugiau dvasios negu biologinės gyvybės reiškinių. Būdami dvasios ir sielos būtybės, žmonės yra nutolę nuo gamtos ir prieš ją kovoja, kad susikurtų savo pačių tikrovę, savą žmogišką pasaulį, kurį V. Mykolaitis vaizduoja ne tik savo romanuose ir dramose, bet taip pat savo lyrikoje, ypač senatvėje parašytuose kūriniuose.

Putino vaizduojamas žmogus, kad ir būdamas artimuose santykiuose su gamta, kuri jį vilioja, nėra jokia biologinės gamtos dalis ir joks gamtos žmogus, kurį siela ir kūnu neigia mūsų poeto somnambulas (*Somnambulas*, 1960 m.)¹³¹. Mykolaičio kuriamas žmogus visada yra kultūros būtybė su stipriai išvystytu sielos gyvenimu, kuriam turi tarnauti gamta. Iš gamtos elementų poeto išvystyti didieji simboliai, kurių ne vienas buvo nurodytas anksčiau, dažniausiai skirti išreikšti žmogaus dvasios stoviui. Jie turi teikti maisto tam sieliškai dvasiniam gyvenimui, kuris pasakiško augalo žiedu «kyla lig ruimų žvaigždėtų»¹³².

¹³⁰ Ten pat, 259-260 psl.

¹³¹ *Langas*, 52-64 psl.

¹³² *Raštai*, I t., 194 psl.

Skiriama žmogaus sielos ir dvasios tikslams ir šituo atžvilgiu kuriama Putino gamta pasirodo neturtinga biologine gyvybe. Jai išryškinti tikriausiai poetui būtų tekę pavaizduoti gyvybės pradžią ir jos raidą nuo daigo, pumpuro ir lizdo. Tik šitaip būtų buvę įmanoma atskleisti visą gyvybinę dinamiką. Tačiau V. Mykolaičio vaizduojamoje gamtoje jokios evoliucijos nematyti. Jo gamta jau sukurta, užbaigta ir nereikalinga jokių esminių išvystymų. Ji nebent gali keisti tik savo žaviuosius papuošalus, kurie žadina žmonėse ir pačiame poete įvairias svajones, o kartais net maištingus sumanymus. Savo vilionėmis Mykolaičio gamta atrodo traukianti žmogų į save, bet ją, ypač jos peizažinius elementus poetas taip pat traukia į save. Šituo tikslu jis gamtą keičia, t. y. ją sugyvina, sužmogina, sudvasina, grąžindamas ją skaitytojui sustilizuotą dideliais brūkšniais, apibendrintais bruožais ir simboliais.

Tarp jų nebelieka vietos smulkioms pavienėms būtybėms, kurios galėtų apreikšti gyvybę bei pabrėžti gamtos moterišką vaisingumą. Dėl gamtos stilizavimo pagal poeto sielos reikalus jo dideliuose paveiksluose nebeįmanoma pasireikšti nei pavieniam gyviui, nei gyvybės raidai — jokiame lizdui, jokiai gyvūnų šeimai.

Bet gamta, kurioje nėra biologinės kaitos, yra mergiška gamta, o ne motiniška. Visos slaptosios ir provokuojančios gamtos jėgos kaip gyvybė ir grožybė gali būti moteriškos, bet kur nėra gimdymo, maitinimo, auginimo, globos, ten nėra nė motinystės. Tiesa, V. Mykolaitis bene du kartu prisimena žemę, kuri jį kaip žmogiška būtybė maitina savo sultimis, nes :

... motinos žemės palaimintos krūtys
Silpnutei gyvybei nesigaili peno ¹³³.

Tačiau šis palyginimas tėra tik simbolinis priminimas vaisingumo idėjai išreikšti, bet jis negali atstoti nei tikrų motiniškų funkcijų, nei gamtos vaisingumo vaizdavimo. Šių dviejų gamtos savybių ir būtų galima pasigesti Putino kūryboje, jeigu joje ieškotume integralios gamtos.

Už pavienės smulkios gyvybės Putinui daug svarbiau bendrasis gyvybinis pradas, kurį poetas jaučia visame pasaulyje, tą gyvybingumą įsivaizduodamas kartais jaunos moteriškos bruožais :

Ji grožiu apdengia mūs purviną žemę,
Ji pradengia melo kaukes nuo veidų,

¹³³ Ten pat, 193 psl. Eilėraštis *Pavasario žemė*.

Ji kelia mums žemę, o dangų palenkia
Ir kuria pasaulį svajotų vaizdų ¹³⁴.

Poetas taip stipriai įsijaučia į moterišką gyvybės pradą gamtoje, kad kartais gamtą ir moterį ima vaizduotis kaip mylimąją, nes :

Nuo juodbruvio veido saulėlydžio skarą nutraukus,
Tu šiltą pavasario naktį manim apsvaigai :
Jaučiu tavo plakančią širdį ir kvepiančius plaukus,
Kaip galvą svaigina, lyg žydinčių pievų ūkai ¹³⁵.

Šitaip jauną Putiną sutinka gamta kaip savo mylimąją sutinka mergelė : ji glaudžiasi prie jo, jį glamonėja, juo svaigsta.

Vyriškis, kūrėjas gali šitokia mergele žavėtis, kartais su ja kovoti, norėdamas laimėti kokį nors geidžiamą papuošalą ar pabučiavimą, bet šitokia mergautinė gamta savo esme vis pasilieka ta pati: paslaptina, provokuojanti, išdidi, laisva, nepaimama, begalinė. Ji taip pat gali slėpti savyje visas gerąsias ir piktąsias moters galias, išskyrus vaisingumą ir jaunos gyvybės globą. Kitaip tariant, Putino atvaizduota gamta nėra motina, nė vergė, bet laisva, puošni ir išdidi bendradalyvė — mergelė.

Tik viename eilėraštyje, *Saulės šaly* (1948 m.)¹³⁶, V. Mykolaitis tėra vaizdavęs pavergtą gamtą. Tai buvo ne Lietuvoje, bet Viduriniuose Rytuose, sovietiniame Uzbekistane, kurį neseniai poetas buvo aplankęs. Kai jis pamėgino atvaizduoti ano krašto žmonių pavergtą gamtą su dirbtiniu būdu drėkinamais laukais ir vynuogynais, iš to išėjo (meniniu atžvilgiu) kažin kokie vaškinių popierio masalai. Tai nelaiminga, nes nekūrybiška išimtis Putino vaizduojamame gamtos pasaulyje. Apskritai imant, jo poezijoje gamta visada laisva, puošni, nesutepta ir nesudarkyta jokių traktorių, mašinų ar užtvankų. Dažniausiai tai Lietuvos gamta, kurią Putinas vaizduoja įvairiais šiltais žodžiais.

Taip, kaip V. Mykolaitis pergyvena ir atvaizduoja gamtą, ją būtų galima palyginti su labai puošnia valdovo pilimi, kurioje tačiau nėra jokio išėjimo, nes :

Kur einu, visur atverti vartų vartai,
Bet išeit į plačią laisvę negaliu.

¹³⁴ Ten pat, 240 psl. Eilėraštis *Trys toastai*.

¹³⁵ Ten pat, 194 psl. Eilėraštis *Žemei*.

¹³⁶ Ten pat, 419-421 psl.

Negaliu apimt dangaus šviesių žvaigždynų,
 Nei pasiekti tolumoj baltų viršūnių,
 Nei srauniai, prie žemės puolęs, kaip upelis,
 Išsilieti į putojančias marias ¹³⁷,

skundžiasi Putino vergas, nes apribotas ir nelaisvas jaučiasi V. Mykolaičio žmogus nežinomojo valdovo labai ištaigingoje gamtinėje pilyje, kur, tiesa, tarp svečių gali būti vergų bei nusikaltėlių. Tačiau baugių reiškinių Putino gamtoje beveik nepasitaiko, nes jie daugiau priklauso žmonių pasauliui. Ne tiek gamtoje, kiek žmonių gyvenime blogis ir jo palydovė mirtis keliauja su triukšminga maršo muzika¹³⁸, tik kultūriniame gyvenime kobros graso žmogų pasmaugti ¹³⁹.

Tuo tarpu Putino atvaizduotoje laisvoje Lietuvos gamtoje, atvirame lauke po vidurnakčio šviesiuoju dangumi poetui užaina tokia giedri nuotaika,

Kada padangių žvaigždynam
 Tyliai meldies ¹⁴⁰.

Gamtos šventovė. — Todėl V. Mykolaičio sukurta gamta būtų tiksliau charakterizuoti ne puošnia pilimi, bet šventove, kurioje poetas dažniausiai tėra vienas. Be abejo, joje gali pasirodyti ir moteriškoji kunige. Ir iš tikrųjų, ji retais įvairiais momentais pasirodo, bet šitoje begalinėje gamtinėje šventovėje galima pasigesti Dievo.

Šituo atžvilgiu V. Mykolaičio lyrika labai skiriasi nuo Jurgio Baltrušaičio (1873-1944), vieno žymiausių simbolistų, poezijos, kuria Putinas buvo susižavėjęs savo jaunystėje, bet kuri jo nepaveikė tuo, kas jai buvo esmingiausia, būtent, glaudžiais santykiais su Dievu. Iš tikrųjų J. Baltrušaičio poezijoje visa gamta bei visas pasaulis tėra vienintelė Dievo šventovė, kurioje Visagalis ne tik gyvena, bet ir reiškiasi kiekvienoje būtybėje. Ten net tokie augalai kaip apynys, ramunėlė, ar smilga yra seseriškos arba broliškos būtybės žmogui. Kaip žmonių įvairūs darbai, taip gamtinių būtybių savi pasireiškimai yra maldos, giesmės, psalmės ir himnai jų kūrėjui Dievui. Todėl J. Baltrušaičio poezija yra jo religinės pasaulėžiūros išraiška, kuri pasirodė svetima Putinui.

¹³⁷ Ten pat, 248 psl. Eilėraštis *Vergas* (1924 m.).

¹³⁸ Eilėraštis *Marche macabre*, (1942 m.), žr. *Raštai*, I t. 363 psl.

¹³⁹ Eilėraštis *Laokoonas*, (1958 m.), žr. *Raštai*, I t., 506-507 psl.

¹⁴⁰ *Raštai*, I t., 257 psl. Eilėraštis *Vidurnaktį*.

V. Mykolaičio kūryboje Dievas pasilieka šalia gamtos šventovės, kurioje žmogus dažniausia budi vienas. Su ja jis bendrauja psi-chiškai, juslėmis ir išpūdžiais, kurie atsispindi kūrėjo sieloje, kad vėliau atrinkti bei praturtinti vaizduote ir mintimis būtų išspinduliuoti nauju organizuotu pavidalu kaip eilėraštis, poema ar drama. Ši-tokiu būdu V. Mykolaičio gamta atrodo stipriai sužmoginta ir drauge neribota iki begalybės, daugiau šviesi negu tamsi, daugiau sugyventa negu gyva, daugiau kilni bei graži negu jauki ir šilta. Jo gamta — ne motina, ne pamotė, ne vergė, bet mergelė, arba mergautinė šven-tovė.

MEILĖ IR MOTERIS

Pradėjęs lyriką apie savąją dalia gamtovaizdžio rėmuose, V. Mykolaitis-Putinas po kelerių metų į savo eilėraščius įvedė moterį. Ši jo lyrikos tema jo gyvenime pamažu tapo didele problema. Kiek ji faktiškai ir galutinai buvo (oficialiai ji buvo) išspręsta, kas čia drįstų tiksliai pasakyti? Tačiau ji beveik per ištisą dvidešimt metų įtakojo Putino kūrybą, suteikdama jai didesnės ar mažesnės įtampos. Šitos problemos pergyvenimą mūsų poetas *Maskarado* eilėraštyje (1920 m.) yra sutrauktai šitaip išreiškęs :

Tu mano širdgėlos polėkius žadini,
Tu man kova, ir sapnai, ir daina ¹⁴¹.

Tačiau ši gili, egzistencinė Putino daina apie meilę ir moterį turi šiokią tokią istoriją arba raidą. Su ja pirmiausia ir reikia susi-pažinti.

Moters ir meilės temų raida

Ieškomoji moteris. — Šitos raidos pradžioje susitinkame su V. Mykolaičio eilėraščiu *Stella Maris* (1916 m.). Ana tolimoji, ant jūrų kranto išvystoji skaisti žvaigždė atrodo daugiau negu tolimosios moters simbolis. Ji gali būti ir simbolis paties poeto idealų, kuriuos kartais užtemdo gyvenimas, nes :

Praeis ta būties valanda, ir netrukus
Vakarė žara, siaurės dangų apsakus,
Pakils iš rytų kaip šviesos pranašystė,
Kurioj tu savosios lemties nepažįsti ¹⁴².

¹⁴¹ Ten pat, 266 psl.

¹⁴² Ten pat, 117 psl.

Bet toji nusileidžianti žvaigždė, kuri susieta su poeto dalia ir kuri greit patekės iš rytų, ta iš « gražiausiųjų graži » simbolizuoja taip pat daugiau negu tolimąją, Putino dėmesį patraukusiųjų moterį, nes apsireiškia :

Kiekvienam būties krisle
Ji gyvybės dalele ¹⁴³.

Tai bendrasis gyvybės ir moteriškumo principas, kurį Putinas pastebi visur. Bet *Stella Maris* gali reikšti tolimosios moters svajonę, « poetų ir dainių puikių karalaitę », kuri:

Pati nesirodo mirtingame kūne :
Nelanko ji koncertų, nei restoranų [...] ¹⁴³
Bet savo apvaizda visur ji mus lydi ¹⁴⁴.

Todėl poetas ją jaučia įvairiose kultūrinio gyvenimo apraiškose :

Dainų garsuose ir verpetuose šokių,
Neaiškiam šypsny ir palaidam juoke,
Elektros šviesoj, cigaretų rūke, —
Ir mano stiklelio jaukiam skambesį ¹⁴⁵.

Bet šita moteriškumo svajonė gali taip pat sutapti su grožio bei kilnybės pradais, nes ji, ta poetų ir dainių visur esanti karalaitė :

Ji grožiu apdengia mūs purviną žemę,
Ji pradengia melo kaukes nuo veidų,
Ji kelia mums žemę, ir dangų palenkia,
Ir kuria pasaulį svajotų vaizdų ¹⁴⁶.

Šie *Trijų toastų* eilėraščio (1923 m.) komentarai tik labiau sukonkretina tą Putino « neregėtąją nepalytėtąją », apsireiškusių keleriais metais anksčiau *Stella Maris* simboliu, kuris kaip jūros perlas puošė aukštąjį dangų bei spindėjo gyvybės dalele « kiekvienam būties krisle », o :

Jūra, erdvės ir naktis,
Ir krūtinėje širdis

¹⁴³ Ten pat, 118 psl.

¹⁴⁴ Ten pat, 240 psl. Eilėraštis *Trys toastai*.

¹⁴⁵ Ten pat.

¹⁴⁶ Ten pat.

Dvelkimu vakario vėjo
 Ją lydėjo ir kugždėjo —
 Stella Maris ¹⁴⁷.

Nors ana lyg savotiškas jūros perlas šviesi žvaigždė buvo daugiau negu moters svajonė, poetas dar buvo pajėgus jos atsisakyti. Tiesa, šis žingsnis kėlė jame liūdesį bei skausmą, nes V. Mykolaitis iš pat pradžios meilę moteriai buvo susijęs su skausmu, dar 1915 m. *Preludijoje* rašydamas :

Nėra didesnio skausmo —
 Už meilėj kilusį.
 Nėra didesnės meilės —
 Už skausmuose subrendusią ^{148 149}.

Net tada, kai svajotoji Stella Maris pamažu pradėjo konkretėti, ji per keletą metų dar pasiliko mylimosios idealu arba idealia mylimąja, kurią Putinas svajotojo rasiąs kur nors, nes visur jos ieškojo :

Tu mano aušroj rytmetinėj svajotoji
 Ir tekančioj saldėj nepasiekta,
 Vidurdienio mėlynam toly ieškotoji,
 Trapi kaip mano lakioji goda !

Tu man nepaspaudei dar rankos mylėdama,
 Aš tau neatvėriau dar savo širdies, —
 Tiktai lyg ugnelė, iš tolo spindėdama,
 Nerimstančioj sieloj man vis vaidinies ¹⁴⁹.

Šitie žodžiai *Nepasiekiamai* buvo parašyti 1920 metais, t. y. ketveriais metais po *Stella Maris*. Tačiau ši idealios moters svajonė, kurstoma gyvybinio prado, neišnyko, tiksliau, nenustojo savo grožio nė po aštuonerių metų, kada V. Mykolaičio asmeniniame gyvenime jau buvo pasirodžiusi reali moteris. Ir tada (1928 m.) jis dar rašė panašiai kaip *Nepasiekiamojo* tardamas :

Jaučiu tave visoj būties pilnybėj,
 Tavim pakvipo žemė ir žiedai.
 Ir tu viena į mano tamsią naktį,
 Kaip klystanti liepsnelė įspindai ¹⁵⁰.

¹⁴⁷ Ten pat, 119psl.

¹⁴⁸ Ten pat, 113psl.

¹⁴⁹ Ten pat, 228 psl. Eilėraštis *Nepasiekiamai*.

¹⁵⁰ Ten pat, 284 psl. Eilėraštis *Pakvipo žemė*.

Per visą idealios moters svajojimo laiką Putino nuotaika atrodė susijusi ne tik su tyliu liūdesiu, bet taip pat su kartumu bei neviltimi. Vieną kartą tą ieškomąją poetas įsivaizduodavo kaip pasakų princesę, kuri už jūrių marių miega užkerėta stiklo rūme, kurios tačiau neištengs prižadinti jokios jausmo ir valios pastangos, nes :

Gilios marios neišplaukiamos,
Stiklo rūmas neatdaromas,
Karalaitė neišbudinama ¹⁵¹.

Jos atgaivinti ir prie jos priartėti neleis likimo juodas angelas, kuris budi poeto «sapno žydry» (*Juodas angelas*, 192d m.). Šiuo atveju Putinas savo įtemptą nuotaiką nukreipia prieš savo juodąjį angelą, linkėdamas jam žūti. Tačiau kitą kartą svajojant apie pasakų princesę, Putino dramatinė nuotaika nukrypsta prieš jį patį. Šitokią sudėtingesnę konfliktą atskleidžia *Pasaka* (1922 m.):

Nuodų taurė karaliaus soste —
Ant žemės aukso karūna.
Sukniubus klūpo karalaitė —
Po kojų rožė kruvina ¹⁵².

Šitokiame stovyje laimėti princesės atplaukia vadas-riteris su karžygių minia iš pietų šalies. Į vado pasipiršimą pagaliau princesė atsako :

« Myli ? išgerki sosto taurę,
Tai tavo aš ir karūna ».
— Vai, ne : nei tu, nei karūna,
Bet vien tik rožė kruvina ... —

Ir stveria jis nuo sosto taurę,
Išgėręs sviedžia į uolyną,
Bučiuoja kruvinąją rožę
Ir dulkėse karūną mina ¹⁵³.

Tuo tarpu toli per juodąją jūrą į princesės pilį plaukia jau kiti svečiai, kiti piršliai.

Iš *Pasakos* dialogo aišku, kad karžygių vadui mažai terūpi karaliaus sostas ir karūna, bet visas jo tikslas — laimėti princesę. Bet

¹⁵¹ Ten pat, 243 psl.

¹⁵² Ten pat, 236 psl.

¹⁵³ Ten pat, 236-237 psl.

ji pastato provokuojančias, neišpildomas normaliose aplinkybėse, sąlygas. Jaunuolis jas išpildo, karčiai atsisakydamas princesės — už meilės momento mirazą apmokėdamas aukščiausią klastos kainą.

Tokią pat dramatišką meilės svajonės temą V. Mykolaitis buvo vaizdavęs vieneriais metais anksčiau (1921) *Taurės* eilėraštyje¹⁵⁴. Ten Putinas vergo žyme buvo paženklinęs jaunikaitį, kuris, nebesuvaldęs savo svajonės, jojo piršliais į aukštą pilį, susilaukė princesės pakvietimo žvilgsniu išgerti laimės taurę, bet, keldamas ją prie lūpų, pajuto krūtinėje skausmą ir tēškė į žemę taurę. Šis Piro laimėjimas *Taurės* eilėraštyje, be abejo, nėra toks karčiai dramatiškas kaip *Pasakos* atsisakymas, tačiau svarbiau, kad jis papildo vaizdą dramos, kokią Putinas pergyveno per dešimtį su viršum metų, meilės svajonę glaudžiai susiedamas su juoda neviltimi, maištingu protestu bei skaudžiu atsisakymu.

Surastoji moteris. — Nors apie 1929 metus, kada V. Mykolaitis svajotąją moterį jau yra suradęs gyvenime, jo abejonės dėl erotinės meilės nėra dingusios ; tačiau tas radimas į jo lyriką įneša gaidą, kuri pirmą kartą jo eilėraščiuose pasirodė 1926 m. Tai *Romanso* eilėraštis, kur svajotoji ir atrastoji moteris sudaro vieną džiaugsmingą ir spindulingą paveikslą. Kadangi *Romansas* yra vienas gražiausių erotinės meilės lyrinio kūrinio ne tik Putino kūryboje, bet ir lietuvių poezijoje, todėl jis vertas pacituoti ištiesai:

Su pirmuoju pavasario saulės šypsniu
Tu kaip laimės svaja į mane atskridai, —
Ir dabar, kai tyloj tavo vardą miniu,
Vis man juokiasi saulė ir kvepia žiedai.

Nežinau, ar ilgai tu buvai su manim :
Tarpu dviejų aušrų nesutemo naktis.
Ir dabar tų aušrų tebešviečia ugnim
Vakarinis dangus ir manoji būtis.

Nežinau, ar dar vėl tu sugrįši kada,
Ar kaip džiaugsmas pirmasis spindėsi toli, —
Bet pavasario saulės šypsniu užburta,
Tu iš mano akių pasislėpt negali.

Kur tik eičiau, visur spinduliai ir žiedai,
Merkias akys ir klysta apsvaigus mintis,
Kaip tada, kai džiaugsmu į mane atskridai, —
Nors dabar pas mane tik naktis, tik naktis.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Ten pat, 244-247 psl.

¹⁵⁵ Ten pat, 271 psl.

Atrastoji moteris nuo 1929 m. atneša ne tik šviesos, kokia matyti citatoje, bet ir kitokių — konkretesnių — naujovių Putino lyriškai. Patirtos laimės pilnybę jis sakosi jaučiąs švelnume ir kalbose be žodžių. 1929 metais jau jis kalba apie šviesius bučinius, kurie svaigina kaip vasaros saulė:

Aš užmerkiau akis — ir vidurdienio saulė
 Išbučiavo man skruostus ir lūpas.
 Išbučiavo ji taip, jog lig šiolei, atminus,
 Visos mintys banguoja ir supas.
 Aš atmerkiau akis — ir iš saulėto veido
 Tavo šypsnyš mane pasitiko [...]
 Aš ir šiandien miniu, kaip prieš daugel dienų
 Mudu buvom šioj vietoj kartu, —
 Tik atspėt negaliu, kas bučiavo mane :
 Ar tai tu, ar tai saulė — ar tai saulė ir tu ¹⁵⁶.

Tuo pačiu laiku (1929 m.) Putinas pradėjo apdainuoti ir moteriškų rankų meilų švelnumą. *Tavo rankų* eilėraštis tapo beveik švelnumo himnu, nes jos rankos — «kaip vėsus rytų vėjelis », kurs «saulei tekant glosto veidą, taršo plaukus »:

Tavo rankos — jautrios, švelnios pievų gėlės —
 Kalba tai, kas žemės džiugesiu pražydo —
 Ir kvapsningoj žydraspalvėj jūjų meilėj
 Nėr nei baimės, nėr nei melo, nei pavydo.
 Tavo rankos — mano laimės pirmos žinios —
 Vos paliečia, jau širdis džiaugsmu plasdena ¹⁵⁷.

Kadangi anksčiau Putino lyra nebuvo skambėjusi šitaip džiaugsmingai ir dar pasinaudodama lytėjimo išpūdžiais, yra pagrindo manyti, kad eilėraščiai apie saulę ir rankas buvo įkvėpti abipusės meilės, kokią V. Mykolaitis galėjo pergyventi draugystėje su Emilija Kvedaraite. Tas be dramatinės įtampos švelnumas eilėraščiuose galėjo reikšti, kad ir laikinį, poeto prisiderinimą prie mylimos moters kritikos, nes žinia, kad Emilija pasisakydavo prieš Putino poezijos tamsumą. Bet, be abejo, už eilėraščių šviesą reikšmingiau, kad tos švelnios moteriškos rankos, tartum « švelnios pievų gėlės », atskleidamos realiąją moterį, arba antrąją moters paveikslą, pasuko V. Mykolaičio pasaulėjautą nauja kryptimi:

¹⁵⁶ Ten pat, 290 psl. Eilėraštis *Vasaros saulėje*.

¹⁵⁷ Ten pat, 291 psl. Eilėraštis *Tavo rankos*.

Tavo rankos vienu mostu, pasakingai,
 Užkerėtą naują buitį atidarė,
 Kur taip ilgai, žemės žiede pasislėpus,
 Laukė mano karalaitė žydraskarė ¹⁵⁸.

Kad ta iš žemės žiedo pabudusi bei iš pasakiškos pilies išėjusi karalaitė pasirodė realia moterimi, nustelbusia žydrųjų liūdnujų svajonių būtybę, bet jos neatstojusi, geriausiai pailiustruoja *Altorių šešėly* romanas (1931-1933). Jame skaitytojas sutinka kelias realias moteris — Liuciją, Reinakienę, Glaudžiuvienę, Aukšę. Nors jos įvairiai veikia poetą Liudą Vasarį, tačiau jų nė viena nėra reikšmingesnė ir neatstoja katedroje pastebėtos Nepažįstamosios, kurios nei akių žvilgsnio, nei vardo poetas nežino. Kuo reikšmingas kūrybingam vyriškiui šis idealus moters siluetas, pamatysime vėliau. Šiuo tarpu svarbiau nurodyti, kad realios moters atsiradimas Putino kūryboje realistiškai klasikiniu laikotarpiu (1929-1944 m.) prisideda ne tik prie dramatinės įtampos sušvelnėjimo lyrikoje, bet ir apskritai prie moters silueto išnykimo ilgam laikui šito žanro poezijoje. Atsisveikindamas su kunigo pareigomis, 1934 m. V. Mykolaitis išspausdino taip pat svajonių mylimajai atsisveikinamąjį *Saulėleidžio Madonos* eilėraštį, kur yra išreikštas ir poeto rezignacinis žodis savo jaunystei:

Kadaisė neramios vienatvės vakarais,
 Kai saulė klony leisdavos raudona,
 Aš visą būtį puošdavau tavim,
 Spalvingų sutemų liūdna Madona.

Ir šiandien vėl tu į mane grįžti,
 Kai vakarai šešėlius kloniais barsto.
 O, Viešpatie, kokia klaiki būtis,
 Kai sprogsta antspaudai nuo laimės karsto ¹⁵⁹.

Kodėl čia Putinas kalba apie laimės karstą? Nejau jis būtų nusivylęs ta surasta realia moterimi, kurios rankas prieš kelerius metus jis džiaugsmingai sveikino? Kodėl jis vėl grįžta prie svajonių moters, tiesa, labai rimtos — liūdinčiomis akimis, suspaustomis lūpomis ir liesais skruostais — « visa kaip gotikos rūstusis menas »? Kas į šiuos klausimus galėtų tiksliai atsakyti? Tik viena visai aišku, kad su *Saulėleidžio Madonos* eilėraščiu moteris ilgam laikui, bent dvidešimčiai metų, dingsta iš V. Mykolaičio lyrikos.

¹⁵⁸ Ten pat.

¹⁵⁹ Ten pat, 321 psl. Eilėraštis *Saulėleidžio Madona*.

Moteris kaip mirties ir nemarumo simbolis. — Kas lemia šį dingingimą? Ar poeto reali patirtis, suėjus į bendrą gyvenimą su praktiška moterim¹⁶⁰ (Emilija Kvedaraite), ar sunkūs nelaisvės metai, pradedę su Lietuvos sovietine okupacija 1940 m., ar lyrinio talento nusilpimas subrendusio vyro amžiuje? Nors šie visi trys veiksniai galėjo turėti reikšmės Putino poezijai, tačiau pirmasis — praktiškos moters reali įtaka — atrodo stipriausia: po savo civilinės santuokos per 4-5 metus V. Mykolaitis neberašė jokios lyrikos. Gal todėl ir moteris, kuri lig 1934 metų buvo vaizduojama kaip kūrėjo likiminė sankeleivė, turėjo išnykti iš jo lyrikos. Tiesa, realios moters šešėliu ji gyvena romanuose ir dramose, kurias Putinas parašė 1935-1955 metais. Bet sausros bei nelaisvės metais (1944-1955) iš Putino gamtinės šventovės ir iš jo lyrikos moteris lieka ištremta.

Meilė ir moteris kaip lyrinės temos vėl pasirodo V. Mykolaičio poezijoje maždaug tuo laiku, kai komunistai likviduoja savo tėvo ir mokytojo kultą, o mūsų poetas, palikęs pedagoginį darbą universitete, atsideda vien dailiosios kūrybos darbui. Išnykus iš gamtinės šventovės moteriai, jos vietą užima šiurpūs karo ir mirties paveikslai bei komunistinio scenovaizdžio butaforija. Tačiau po 20 metų grįžtanti moteris Putino lyrikoje nebesužadina įtampos. Ji nebėra nei paslaptingos pasakų pilies princesė, provokuojanti maištą bei neviltį, nei iš žiedo taurės besišypsanti mylimoji, nes dabar Mykolaitis-Putinas jau 60 metų su dideliu skausmingo gyvenimo ir svetimų pančių patyrimu. Jo senatvės lyrikoje sutinkama moteris dažniausiai būna be dramatiinių spalvų ir be šviesos aureolės. Tiksliau tariant, tie susitikimai, kurie matyti sonetuose, neva imituojant Shakespearę, praskleidžia mums dviejopą moterį: realiąją ir svajotąją.

Pirmoji, realioji moteris, kurią Shakespeare'o sonetų imitatorius prašo paduoti ranką, kai jo «krūtinėj tuščia ir šiurpu», pasirodo esanti apvilta. Į ją poetas «kreipiasi» vienu 1955 m. sonetu, prašydamas:

Atleiski man, jei aš tave užvyliau
Ir tavo lūkesčiai kaip sniegas žus.
Aš nejučiom į tavo širdį pyliau
Tuos sielvarto apnuodytus lašus [...]

¹⁶⁰ Kad tokia yra buvusi E. Kvedaraitė-Mykolaitienė, niekas geriau neliudija, kaip pats Putinas laiškuose savo seseriai Magdalenai Slavėnienei. Kai tik jis prisimena savo Emiliją-Ly, jis dažniausiai kalba apie jos įvairius ūkiškus darbus ir rūpesčius ir tik retkarčiais apie jo slaugymą. Be abejo, kaip nepraktiško poeto šeimininkei, jai praktinių rūpesčių buvo pakankamai. Bet kodėl jie būtų turėję nustelbti idealuosius polinkius ir interesus, jeigu jie joje būtų buvę gilesni?

Nueisi tu, mūs meile nusivylus,
 Žvarbi naktis mane apgaubys juodai.
 Buvai tu meilę meilėje pamilus,
 Bet meilės džiaugsmo meilėj neradai.

O galgi tavo lūpos man įrodys,
 Jog neteisis sis juodas mano žodis ¹⁶¹.

Putino prislėgtai nuotakai čia atitinka ir beveik visai proziška kalba. Lakiau ir šviesiau poetą nuteikia jaunystės prisiminimų ir svajonių moteris, tas

Šešėliuose trapus mergaitės siluetas,
 Iš sutemų išniręs trumpai valandėlei,
 O gal kada sapne vidurnaktį regėtas ¹⁶².

Tada Putinas «norėtų», kad svajotą siluetą pakeitusi reali moteris « su šypsniu lūpose ir mylinčia širdim » į sutemas negrįžtų. Putinas taip « norėtų » savo jaunystės svajonių moterį, savo ilgesio draugę sutikti kokį nors skaistų pavasarį, kuris «kelia ir ugdo, kas nauja ir jauna», kai

Aplink stebuklinga — erdvu ir šviesu ^{161 162 163}.

Bet šitoks noras — tik iliuzija : vos ant saulės užslinko debesėlis, įsivaizduoto grožio šešėlis dingsta (*Šitas pavasaris*, 1960 m.). Kai realioji moteris *Būties valandos* ir *Lango* rinkinių smulkiuose eilėraščiuose įgauna slaugės ypatybių, trapus jaunos mergaitės svajotas siluetas V. Mykolaičio sielvartingoje vaizduotėje linksta išvirsti mirties simboliu. Antai, II-me pagal Sbakespeare'ą sonete skaitome :

Tą naktį nežinia kur mudu ėjom dviese,
 Tą naktį tu mane per sapną bučiavai.

Ir šaltos tavo lūpos lūpas palytėjo,
 Kaip ta šalna, kur kanda gelstančius lapus ¹⁶⁴.

Kad nerealioji moteris Putino senatvėje įgauna mirties simbolio reikšmę, geriausiai liudija jo poemėlė *Mozartas* (1961), kur :

¹⁶¹ *Raštai*, I t., 464 psl. *Sonetas III*.

¹⁶² Ten pat, 462 psl.

¹⁶³ *Būties valanda*, 26 psl. Eilėraštis *Šitas pavasaris* (1960 m.).

¹⁶⁴ *Raštai*, I t., 463 psl.

Šešėly prie kolonos prisiglaudus,
Laukia ji,
Ta nekviestoji
Baltaplaukė¹⁶⁵.

Šita slapta lieso veido bei blankių lūpų Mozarto palydovė paduoda ranką genialiam muzikos vyrui, baigusiam komponuoti *Requiem* mišias, ir pakviečia į anapus. Bet toji rimta baltaplaukė taip pat pasirodo koncertų salėje tada, kai nebėra nei markyzų, nei karalių, o Mozarto kaulai nežinia kur, nors yra likusi to genijaus skaidri muzika, kuri pragysta saldžiau,

Nei tie paukščiai, kur perskrido
Rytmetį pavasaringą
Su giesme šviesia, viltinga¹⁶⁶.

Taigi čia svajonių moteris — Mozarto nuolatinė palydovė — pakinta į nemarybės simbolį.

Tu meile netikėk. — Kad senstančiam Mykolaičiui svajonių moteris derinasi čia su mirties, čia su nemarybės bei amžinybės prasmenimis, atrodo visai normalu. Tačiau keista — tiesiog neįtikėtina, — kad sugrįžimo laikotarpiu Putinas ėmė neigti erotinę meilę, kuriai jaunystės metais buvo sukūręs keletą gražiausių savo eilėraščių, o moterį, nebetekusią šviesios aureolės, ėmė pajuokti, vaizduodamas ją priešgina (*Priešgina*, 1956 m.)¹⁶⁷, arba materialiste, kaip jis charakterizuoja *Don Kichoto* (1962 m.) Dulcinėją:

Ne, ji nepames niekados
Dėl riterio liūdnojo veido
Kiaulių riebios bandos¹⁶⁸.

Šitas realistinis ir net pajuokiamas žvilgsnis į moterį atrodytų smulkmena, jei sugrįžęs prie egzistencinių temų V. Mykolaitis nebūtų pradėjęs neigti erotinės meilės. Šis keistas faktas drastiškai pasirodė Putino *Krintančios žvaigždės* ciklo (1958 m.) eilėraštyje *Tu meile netikėk*.

¹⁶⁵ *Būties valanda*, 91 psl.

¹⁶⁶ *Ten pat*, 95 psl.

¹⁶⁷ *Raštai*, I t., 469 psl.

¹⁶⁸ *Būties valanda*, 144 psl.

Aš meilę šlovinau
Ir giesmes jai giedojau,
Tavim tikėdamas,
Žmogaus buities rytojau ! [...]
Dabar šią nykią naktį,
Tarp murinančios gelmės
Ir sidabrinio paukščių tako,
Kažkas palinksta ties manim
Ir, šaldydamas širdį
Žvarbiu atodūsiu,
Pakuždomis man sako :
— Tu meile netikėk !
Nėra šioj žemėj meilės.
Yra savimeilė
Plėšri, kerštinga, pavydi.
Yra aistra
Kaip vilkė alkana
Ir jos atsitiktinis vaisius —
Be savo valios ir be noro
Į žemę nutremtas žmogus.
Tegu jisai kaip aklas kurmis
Drėgnam, tamsiam dirvone rausis,
Tegu jisai kaip Dievas
Su žvaigždėmis padangėj lenktyniaus, —
Vis tiek — viena sekundė jo buitis,
Ir niūrų skelbia jam sprendimą
Visagalingoji mirtis.
Ir visa tai, ką tu regi —
Tą žemę, kurią tu myli,
Skaidrias žvaigždes, kuriom gėries —
Aplėbs kurčia ir nebyli
Žiotis juodosios nebūties.
Tu meile netikėk !
Jinai ne džiaugsmo,
Tik juodo sielvarto versmė
Ne jai širdies rauda,
Ne jai nė džiugėsio giesmė.
Tu meile netikėk,
Tu meile netikėk !... ¹⁶⁹

Kas džiaugėsi-gėrėjosi V. Mykolaičio jaunystės erotinių posmų grožiu, tas negali nenustebti *Tu meile netikėle* nihilistiniu pesimizmu. Iš kur čia toks griežtas meilės paneigimas? Nejaugi Putinas būtų

¹⁶⁹ *Raštai*, I t., 515-516 psl.

taip nusivylęs bendru gyvenimu su realia moterimi, kuri kadaise jam įvairiai piršosi, bet pirmoje eilėje kaip išvaduotoja iš Juodo angelo burtų? (Auksė *Altorių šešėly*). Nejaugi ji nieko dvasingo nedavė jo senatvei?

Atsakyti, kad realioji moteris nebūtų nieko davusi poetui, atrodytų neteisinga, nes *Būties valandos* sonetuose ir *Lango* smulkesniuose eilėraščiuose, kaip sakyta, randame teigiamų atsiliepimų jo realiosios moters atžvilgiu. Tada kyla kitas klausimas : gal sugrįžtąs Putinas senatvėje pradėjo moterį vertinti kitaip negu jaunystėje? Gal erotinės meilės neigimas aiškinamas kaip Putino vaizduotės įprastinė kūrybinė antitezė? Be abejo, galėjo atsitikti ir šitas atvejis : kadaise per daug išryškinęs erotinės meilės svajones, dabar jas kategoriškai paneigė lyg nihilistas.

Sudvasintoji meilė, siekianti krikščioniškojo heroizmo viršūnių ir gelmių. — Tačiau į šitas abejones nedviprasmišką atsakymą yra davęs pats V. Mykolaitis paskutiniame savo sugrįžimo periodo (1955-1967 m.) rinkinyje *Langas*. Ten eilėraštyje *Kėliaus iš kapo* (1961 m.) poetas, trapus ir mirties palytėtas, sakosi tam kėlęsis iš kapo :

Kad dar kartą meilę pragysčiau —
 Ne tą geidulingą,
 Ne tą egzaltuotą,
 Kur šaukia jaunystę
 Į siautulio puotą.
 O tą,
 Kur gyvybės naujos pasiilgusias iščias
 Nauja būtimi apvaisina.
 O tą,
 Kuri menką ir trapų
 Siekti saulės ir žvaigždžių masina.
 Tam kėliaus iš kapo —
 Kėliaus iš kapo ¹⁷⁰.

čia beveik įžūliai pabrėždamas savo prisikėlimą, kad pašlovintų gimdančią kūrybinę meilę, sugrįžęs V. Mykolaitis nori pasakyti, kad už erotinę meilę jam svarbesnė motinų ir idealistiškai nusiteikusių kitų žmonių meilė. Kad šita altruistinė meilė tampa krikščioniška, t. y. pasiaukojančia ir atleidžiančia, to Putinas čia neteigia. Tik iš to eilėraščio aišku, kad grįžtančio Putino meilės samprata jau yra

¹⁷⁰ *Langas*, 30 psl.

pakitusi. Tai mūsų poetas išryškina eilėraštyje *Nebūk tu juokingas* (1961 m.). Įsivaizduotiems savo priešininkams, kurie, atominės bombos grėsmei pakibus, jam prikiša dainas apie meilę ir draugystę, V. Mykolaitis jiems dialogu atsako :

Ir tau reikia šiandien
Lemties sprendimui paklusti —
Dainuoti ne meilę, draugystę,
O piktą pagiežą
Ir rūstį.

O aš atsakiau :
— Būsiu juokingas ? Tegu ! ...
Lydekite mane pašaipos juoku!
Jūs žūsite, pamėlusiom lūpom
Likimą pikta keikdami, —
Aš žūti geidžiu
Su šypsniu burnoj atlaidžiu
Ir meilės žodžiu ¹⁷¹.

Taigi, pradėdamas neigti arba nuvertinti erotinę meilę, galingai ir gražiai skambėjusią jaunystės maišto laikotarpiu, sugrįžimo metais V. Mykolaitis iškėlė sudvasintąją meilę, siekiančią krikščioniškojo heroizmo viršūnių ir gelmių. Šitokios meilės galią mūsų poetas atskleidžia *Žilvino ir Eglės* poemoje (1960 m.) ¹⁷².

Paimdamas savo poemai medžiagą iš visiems žinomos lietuvių mitologinės pasakos apie Eglę, žalčių karalienę, Putinas visai pakeičia jos prasmę. Pasakoje Eglės degradacijos kaltininkas yra žaltys. Kai Eglė nueina išsimaudyti, Žilvinas įsirango į Eglės marškinius ir tol iš jų nepasišalina, kol Eglė nepasižada už žalčio ištektį. Taigi, pasakoje Žilvinas pasirodo kaip Eglės prievartautojas. Todėl jo vėlesnė prievartinė mirtis atrodo kaip teisingas atpildas už jo pirminį nusikaltimą. Tuo tarpu Putino poemoje šitokio nusikaltimo prieš Eglę visai nėra, nes V. Mykolaičio Žilvinas buvo kilnus, tik labai nelaimingas : piktų galybių užkeiktas, atrodė kaip žaltys, kurio visi šalinosi. Tik viena Eglė, išvydusi jo sielvartingą žvilgsnį, suprato jo nelaimę ir jo pasigailėjo. Ji sako :

Palytėjau — o stebukle !
Nusimetęs žalčio odą, ¹⁷¹

¹⁷¹ Ten pat, 74 psl.

¹⁷² *Būties valanda*, 77-88 psl.

Nuostabus žmogus, jaunuolis,
Bangoje man pasirodo ¹⁷³.

Šitas Eglės meilės atgimdytas jaunuolis nusiveda mylimąją į savo gintaro rūmus jūros dugne ir ant kelių prie jos mergautinio guolio prisiekia :

Neliesiu tavęs [...]
Bet kur tu bebūtum,
Kur eitum, ką veiktum,
Aš būsiu šalia ¹⁷⁴.

Už šitą altruistišką meilę Eglė sutinka tapti Žilvino žmona. Šitaip iš mitologinės pasakos paimtas primityvus meilės aktas Putino poemoje tampa sukilnintas, nes abipusė dvasinė meilė ėjo pirma lytinio akto. Tai suteikė Žilvinui ir Eglei abipusę laimę. Bet kai po daugelio dienų ir naktų Eglė pajunta, kad « kažkas lyg netyčia po širdim tyliai sujudo », ji išsigeidžia žemės : nori tėviškėje aplankyti savo motiną. Vykdydamas savo priesaiką, Žilvinas ją lydi ir, susirangęs žalčiu pakrantėje, laukia jos sugrįžimo. Eglė savo motinai ir broliams išdėsto visą teisybę:

Visą tiesą pasakiau :
Kaip aš jo pasigailėjau,
Kaip staiga jį pamylėjau,
Koks jis mielas, koks puikus, —
Ne žaltys jis, tik žmogus.
Jis ilgai vien meilės laukė,
Žudė jį ta žalčio kaukė ¹⁷⁵.

Bet tai neįtikina jos brolių, tų kerštuolių-pavyduolių, kurie su dalgiais puola į pakrantę nužudyti žalčio. Šį kartą Eglė nebesuspėja Žilvino išgelbėti, bet jis vis tiek jai lieka dėkingas už jos pasiaukojusią pirmąją meilę: kraują agonijoje dar ištaria jai:

Dėku tau. Aš vėl žmogus ¹⁷⁶.

Be abejo, *Žilvino ir Eglės* poemoje atsispindi Putino ir Emilijos sukilninta draugystė ir meilė. Tačiau už šį psichologinį atvejį

¹⁷³ Ten pat, 82 psl.

¹⁷⁴ Ten pat, 83 psl.

¹⁷⁵ Ten pat, 87 psl.

¹⁷⁶ Ten pat, 88 psl.

svarbiau, kad V. Mykolaitis savo poema pasiekė dviejų kūrybinių laimėjimų. Viena, senajai lietuvių pasakai apie Eglę — žalčių karalienę jis davė visai naują gilią prasmę, kokiai buvo nepajėgi Salomėja Neris, anksčiau poetiškai sueiliuodama aną patį žilųjų amžių mitologinį palikimą. Antra, savo nauja senosios pasakos interpretacija Putinas sukūrė tokį giliai humanistinį ir krikščionišką kūrinį, kokio lig tol lietuvių poezijoje nebuvo. Nevienas meno kūrėjas senąją pasaką perdirbinėjo, taikydamas ją operai, baletui, poemai, bet nė vienas jų nebuvo atskleidęs erotinės ir dvasinės (pasiaukojančios) meilės sintezės grožio. Ir pats Putinas anksčiau nebuvo vaizdžiau parodęs tos meilės išganomosios galios, nors apie tai užuominų buvo davęs *Žiede ir moteryje*¹⁷⁷ bei *Altorių šešėly*.

Moters reikšmė

Giliau žvilgterėję į *Žilvino ir Eglės* poemą, jau priėjome prie klausimų: kaip V. Mykolaitis-Putinas supranta moters reikšmę vyro ir tautos gyvenime? Kas per būtybė ta Putino moteris, palyginus ją su vyriškiu?

Moters reikšmė vyro gyvenime. — Atsakant į pirmąjį klausimą, be didelių samprotavimų aišku, kad moteris vyriškiui yra erotinės meilės artimiausia versmė. Tai buvo matyti, kalbant apie moters evoliuciją Putino poezijoje. Bet, kad moters reikšmė nesibaigia nei erotinėje meilėje, nei biologinėse funkcijose, V. Mykolaitis jau buvo pastebėjęs 1916 metais, rašydamas *Stella Maris*. Ana Jūrų žvaigždės vardu pažymėta tikra ar tik įsivaizduota būtybė praplėtė poeto intuityvinį žvilgsnį į visatą:

Ir tuomet palaima nauja prasidėjo —
 Tai tavo šviesa man širdin įspindėjo.
 Tad suvokiau prasmę gyvenimo tako,
 Ką bangos per amžių šnarėdamos sako,
 Kur vėjai per audrą melodijų ima,
 Ir saulės šviesos su šešėliais žaidimą¹⁷⁸.

Šita pirmoji idealioji meilė veda ne tik į gilesnį būties reiškinių pažinimą, bet taip pat žadina kūrybines galias bei įkvepia meilę pasauliui:¹⁷⁷

¹⁷⁷ Dramatizuota 4 veiksmų poema, žr. *Raštai*, II t., 103-166 psl.

¹⁷⁸ *Raštai*, I t., 121 psl.

Tiek gylio jausmam, o tiek aukščio mintim !
 Tiek meilės aš tuomet krūtinėj turėjau,
 Kad visą pasaulį apglėbti norėjau¹⁷⁹,

rašė Putinas savo Jūrų žvaigždės eilėraštyje.

Putinas vaizdavo (ir tur būt manė), kad skaisti meilė mergelei pažadina jauname vyriškyje jo gyvenimo uždavinių gilesnį pajautimą bei įsisąmoninimą. Tai liudija *Valdovo sūnaus* drama (1920 m.)¹⁸⁰. Ten prieš uzurpatorišką tironą bemaištaujuantiems dviems draugams — Skaidrai ir Gyčiui, — patekusiems į to žiauraus valdovo nelaisvę, jo duktė Danguolė padeda atskleisti tam tikras jų likimų bei pareigų sąsajas, kurios jiems buvo lyg paslėptos anksčiau : jie tik miglotai težinojo, kad vienas jų turi išpirkti savo tėvo kaltę, o antras atstatyti pažeistąją teisę, tačiau konkrečiai šios sunkios pareigos jiems nebuvo aiškios. Bet, tik reikšdami savo širdžių palankumą tirono dukteriai Danguolei, bei patirdami joje šiek tiek skirtingą atgarsį, tiedu jaunuoliai priėjo prie visiško aiškumo : Gytis esąs žmogžudžio Krušnos sūnus, kuriam reikia išpirkti savo tėvo kaltę, o jo draugas Skaidra — nužudyto teisėtojo valdovo sūnus — turi įvykdyti teisę, atgauti Krušnos pasigrobtą sostą.

Tiesa, kad nesąmoningu Danguolės tarpininkavimu atsiskleidęs trijų susidraugavusių altruistinių jaunuolių stovis tampa tragiškas. Bet tik nuo šito pažinto stovio jie galėtų mėginti atmegzti savo susipainiojusią situaciją, jei klastingų vyresniųjų siekimai neužguitų jaunuolių visu triuškinančiu svoriu. Kaip *Valdovo sūnuje* Danguolei, taip *Skalvių mergelės* dramoje¹⁸¹ Jorūnei tenka užduotis išryškinti jaunų vyriškių pareigas, kai į Prūsų šalį atsikrausto pirmieji kryžiuočių ordino riteriai, pradėdami plėšikauti bei terorizuoti prūsus.

Dar didesnę reikšmę, pagal Putiną, moteris įgyja to vyriškio gyvenime, kuris pralenkia eilinį žemės sūnų kūrybiniais gabumais poezijai, arba dailei. Moters meilė poetą vedanti į gilesnį tikrovės sąrangos pažinimą, kuris poetinei kūrybai būtinas, arba bent reikalingas, kai pats jaunas poetas sudėtingos tikrovės «skaityti» dar nemoka. Šitą mintį V. Mykolaitis yra išvystęs plačiame eilėraštyje *Poeto meilė* (1922). Ją gerai perduoda šios eilutės apie poetą :

Tegu jis kaip vergas, ant kelių perpuolęs,
 Tau dangų palenktų ir kojas bučiuotų [...]

¹⁷⁹ Ten pat, 122 psl.

¹⁸⁰ *Raštai*, II t., 167-304 psl.

¹⁸¹ Ten pat, 305-444 psl.

Ne tau jis dainuos ir ne tau jisai melsis [...]
 Pro tavo akių prasidengusią versmę
 Paskęs jis ne žemės akių spinduliuos [...]
 Apsvaigęs nuo kvepiančio tavo jaunumo,
 Pro šiltą sukilusio kraujo plakimą
 Jis skendės į mėlynų tolių aidėjimus
 Ir amžino ritmo žaidimą.

Maži tavo pažadai, žemės gražuole.
 Putojančioj meilės taurėj paskandinti :
 Poeto gyvenimo liūdinčiam troškuliui
 Sukelti, bet nenuraminti ¹⁸².

Deja, dažnai jauna moteris nenusimano, kad kūrybinio vyriškio gyvenime ji turi atlikti pirmiausia beveik pasyvios įkvėpėjos rolę. Manydama, kad ji yra kūrėjo mylima dėl jos pačios, tartum pastatytos į to vyriškio gyvenimo centrą, ji dažniausiai tampa savo įsivaizdavimo auka. Panašios rūšies tragediją jaunas Putinas yra pavaizdavęs *Medūzos* apysakoje (1919 m.)¹⁸³. Platesnę ir detalesnę moters reikšmę kūrybinio vyriškio gyvenime V. Mykolaitis aiškino *Žiedo ir moters* misterijoje, kurios pirmoji redakcija siekia 1926 m.

Šitos misterijos svarbiausiu veikėju Putinas vaizduoja tapytoją Ardentą. Prieš keletą metų, vieną šiltą gegužės vakarą, kai oras kvepėjo jaunais žiedais, iš vienos mergaitės, kuri neseniai buvo palikusi kūdikystę, jis gavo netikėtą dovaną — aukso žiedą. Tačiau pati jaunoji žiedo savininkė ilgą laiką buvo dingusi iš dailininko akiračio, nors paslapingose aplinkybėse gautas žiedas buvo pažadinęs jo kūrybines galias, tą subtilią Dievo dovaną. Todėl Ardentas galėjo nutapyti labai gražų idealios moters paveikslą-portretą.

Šitaip sukurtą moters idealą Ardentas mylėjo labiau negu aną nepažįstamą mergaitę, kurią jis gerbė, teprisimindamas ją tik šiek tiek. Kai šitoji Nepažįstamoji jau vienuolės drabužiais susitiko dailininką, jis atpažino joje aną gegužės vakaro žavią mergaitę. Jis tuoj pat užsidedė ir nauja meile. Tačiau šis stiprus jausmas gyvajai moteriai, dabar seseriai Agnietei, išblukino aną idealios moters paveikslą. Kad jis vėl įgautų gyvybės, sesuo Agnietė turėtų pamilti Ardentą. Bet ji nujaučia, kad šitokia meilė ją priverstų sulaužyti vienuoliškus apžadus ir, gal būt, mirti. Tiesa, ir pati Agnietė nebe pirmą kartą. Klūpodama ji prisipažįsta :

¹⁸² *Raštai*, I t., 231 psl.

¹⁸³ *Raštai*, II t., 69-102 psl.

Išseko maldos, ir šventųjų žodžių
 Gili prasmė neguodžia mano sielos,
 Vien slegiančiu švinu atgal į širdį krinta
 Ir vis sunkiau, sunkiau į prapultį svarina ¹⁸⁴.

Prašoma Ardento padėti jam sukurti naują paveikslą, Agnietė pagaliau ryžtasi paskutinį kartą išmėginti savo laimę, pasiaukodama dailininkui. « Aš einu į jus gyvybe nešina — per mirtį jūsų kūrinį gyventi amžinai, — taria vienuolė. — Mirtingas kūnas tegul į žemę grįžta, vien didis kūrinys te amžinai gyvena [...] Ir paskutinę auką, nykdama iš žemės, į meilės aukurą sudėsiu »¹⁸⁴ ¹⁸⁵.

Per vienuolės auką, dailininkas sukuria naują paveikslą, bet greit užmiršta Agnietę. Šiai nieko nebelieka, kaip išnykti. Tik po Agnietės mirties Ardentas grįžta prie jos. Apgailestaudamas savo klaidžiojimus, jis pradeda vertinti jaunosios seselės auką ir mylėti ją lyg nepasiekiamą šventąją. Tada jis vėl atgauna paslaptinę žiedą, kurį buvo pražudęs gamtos gaivaluose, kad vėl taptų kūrėju, jau mylinčiu visą pasaulį ir savais kūriniais garbinančiu meilę.

Du kartu iš Agnietės gavęs paslaptinę žiedą, kreipdamasis į ją mirusią, Ardentas šitaip suglaudžia jos treją rolę :

Anuomet tu buvai tik mano aistros deivė —
 Paskui tu apsireiškėi man šventam vienuolės rūbe, —
 Dabar gi tu spindi dangaus šviesų kilnybe¹⁸⁶.

Pervedant šiuos žodžius į prozos kalbą, jie reikštų : kūrybingam vyriškiui pirmiausia moteris apsireiškia gamtos prieglobstyje paslaptinę mergele, kuri savo jaunystėje ir grožiu spontaniškai pažadina vyriškio kūrybines galias, suteikdama jam kūrėjo sąmonę, lyg kokį slaptą brangų žiedą. Kad ir būdama nežinomoji, moteris tampa įkvėpėja. Šitą vaidmenį Liudo Vasario gyvenime (*Altiori šešėly*) atlieka dvi moteriškos būtybės : linksmoji Liucė ir liūdnoji katedros Nepažįstamoji, nes po pirmosios paviršutinės pažinties su Liuce ir katedros Nepažįstamąją Vasaris parašė pirmąją savo elegiją. Liucės pažadinti pergyvenimai susitelkė aplink Nepažįstamosios vaizdą, nes V. Mykolaitis rašo :

«Šitas vaizdas svajingam klierikui pasirodė lyg kokia vizija, ištryškusi iš jo paties sukauptos nuotaikos [...] Ir jis papuošė ją

¹⁸⁴ Ten pat, 124 psl. *Žiedas ir moteris*.

¹⁸⁵ Ten pat, 148-149 psl.

¹⁸⁶ Ten pat, 164 psl.

Nepažįstamąjį visu savo švarios širdies idealizmu, niekad dar nepaliestu brutalaus cinizmo »¹⁸⁷. Šis skaistus liūdno nuotaikos vaizdas įkvėpė pirmąjį Vasario eilėraštį. « Bet tai nebuvo nei moters grožio apdainavimas, nei savo ilgesio išliejimas [...] Vasario pirmoji meilės daina buvo bendriausios prasmės elegija, iš kurios tryško jauno-liškas nerimastis, laisvės pasiilgimas, nepasitenkinimas gyvenimu ir susižavėjimas kažin koku nepasiekiamu idealu», — rašo Putinas ¹⁸⁸. Tur būt, tai buvo panašus atvejis, kaip paties Putino *Stella maris*.

Kūrybinio vyriškio gyvenimo antroje fazėje pasirodo tikra moteriška būtybė. Jos rolė dabar nedėkingiausia, nes kūrėjas tesirūpina savimi ir savo kūryba, atsiduodamas dar gamtos gaivalams. Nebendraudama su juo, reali moteris neturi jam jokių įtakos. Dalyvau-dama sava auka jo kūryboje, ji rizikuoja likti neįvertinta ir užmiršta su viltimi, kad bus suprasta ateityje. Todėl *Žiedo ir moters* misterio-joje Ardentui Agnietė pasirodo vienuolės habitu. Šis drabužis sim-boliškai reiškia ne tik skaistumą, bet ir pasirošimą aukai, kokią tik įstengė moteriška asmenybė. Bet Ardentui rūpi ne jos asmenybė, bet kas arčiau jo užgaidų ir gamtos gaivalų, — jos gyvybinės galios ir grožis. Ardentas greit užmiršta, kad, laužydama savo apžadus, Agnietė jam padėjo sukurti naują kūrinį.

Šioje fazėje nedėkingą moters vaidmenį *Altorių šešėly* romane atlieka dvi moterys kaip savarankiškos būtybės : grafienė Reinakienė ir Liucija Glaudžiuvienė. Pirmoji, ieškojusi sau smagumų ir erotiškai įtakojusi jauną kunigą poetą, dingsta iš jo gyvenimo visam laikui be pėdsakų. O antroji, Glaudžiuvienė, nepajėgusi pririšti prie savęs Vasario, nusižudo, nors šitokios mirties priežastis toli gražu — ne vienas Vasaris.

Trečioje gyvenimo fazėje kūrybingasis vyriškis pradeda gailėtis praeities ir pasiilgsta moters kaip globėjos, kaip moralinių jėgų versmės. Jis dabar pajunta, kad, pasiduodamas užgaidoms ir savo genijui, yra praėjęs pro realųjį gyvenimą ir ieškotos laimės nepasiekęs. Todėl Ardentas skundžiasi, kad meilė moters pavidalu praėjusi pro jį. Užuot su ja kūręs tikrovę, jis tesukūręs svajingą vaizdą, kuris iščiulpė jaunatvės spindulius. Ardentas dabar supranta, kad per moterį jam buvo siūsta gyvoji dangaus dovana, kurią jis pražudė drauge su aukso žiedu. Gydydamasis iš savo egoizmo, jis vėl nukrypsta į mirusią Agnietę, kuri jam vėl grąžina jo pamestąjį žiedą. Kitaip tariant, trečiojoje fazėje moteris tampa moralinių ir dvasinių jėgų

¹⁸⁷ *Raštai*, III t. ; *Altorių šešėly*, 1 dalis, 106 psl.

¹⁸⁸ Ten pat, 144 psl.

tarpininkė ir net skleidėja. Šitaip ji (buvusi Agnietė) pasidaro Ardentto laisvintoja iš jo klaidų, kaip *Altorių šešėly* tokia gelbėtoja Liudui Vasariui bus Auksė Gražulytė. Be jos mylinčios pagalbos vienas Vasaris būtų per silpnas išsivaduoti iš savo dvilypio gyvenimo alsinančio stovio, — iš dviejų pasaulimų naštos.

Taigi, tiek *Žiedo ir moters* misterijoje, tiek *Altorių šešėly* romane moteris kūrybinio vyriškio atžvilgiu atlieka trejopą vaidmenį: psichologinį, vitalinį ir dvasinį; ji yra įkvėpėja, Moteris ir Gelbėtoja per meilę, kurią ji skleidžia aplink save. Tai Putino romantinė moters koncepcija, kuriai nepritartų realistai, nes jiems moteris vyrą dažnai pražudanti. V. Mykolaičiui atrodo, kad meilės spinduliavimo vaidmenį moteris atliekanti iš prigimties, nes *Nuvainikuotosios vaidilutės* misterijoje skaitome :

Iš amžių paslaptingos glūdumos
Mūs' žemė skelbia didį meilės žodį.
Iš jo dvasia kūrybos galią semia¹⁸⁹.

Nors per meilę moteris yra susieta su žeme, tačiau į kūrybinį vyriškį ji veikia labiau sieliškai bei dvasiškai negu vitališkai. Šitaip būna, tur būt, dėl to, kad jos glaudesni santykiai su Dievu. Tvirtai stovėdama savo kojomis ant žemės, o viršum galvos turėdama šviesų dangų, Putino moteris nėra pasaulyje silpna. Todėl vienuolė Agnietė, kad ir su liūdesiu, pasiaukoja Ardentui ir tyliai miršta, nes tik šitaip ji tegali dailininkui grąžinti dangiškąją dovaną — aukso žiedą. V. Mykolaitis skaitytojui plačiai neaiškina, kaip Agnietė tapo Dievo ir žmonių tarnaitė. Jis tepasako, kad svarbioji priežastis — Ardentas. Kai po laimingo gegužės vakaro jis nebesugrįžęs, nusivylusi ji savo širdį paskyrusi Dievui.

Moters reikšmė tautos gyvenime. — Tas moters santykis su antgamtinėmis jėgomis — aiškesnis *Nuvainikuotosios vaidilutės* misterijoje, kur V. Mykolaitis drauge su St. Šalkauskiu atskleidė vienos moters (kunigaikštienės Birutės) vaidmenį lietuvių tautai. Anos pjesės vaidilutė (Birutė) jautė pasaulimą dievų tarnybai kaip amžinosios ugnies kurentoja, nes ji tikėjo dievais. Kad ir ryždamasi paklusti jų valiai, ji jautėsi silpna. Todėl būtų norėjusi jiems tarnauti laisvai, nesusirišdama priesaika :

O leiskit man laisvai dievams tarnauti.
Perdaug sunki man priesaikos našta.

¹⁸⁹ *Židinys*, Kaunas, 1927 m. 2 nr., 9 psl.

Jaunystės paaukot negaila,
Bet amžinųjų teismo as bijau¹⁹⁰.

Tačiau davusi priesaiką, vaidilutė sustiprėja : ji gana drąsiai kovoja prieš gundytojus, kurie jai siūlo sulaužyti dievams duotą žodį. Ji tiki į jų teisingumą net tada, kai jau yra paneigusi savo apžadų priesaiką, pakrypdama į žemiškąją meilę, kad suteiktų laisvę žemės dvasiai, pamildama žemės karžygi. Taigi ši moteris, vaidilutė, kuri jautėsi silpna, iš tikrųjų yra stipri.

Tarnaudama dievams ir lietuvių tautai, ji nusikalto, sulaužydama priesaiką. Todėl dangaus skirta bausmė paliečia ne tik ją pačią ir jos šeimą, bet visą Lietuvos žemę su jos žmonėmis : nuvainikuotos vaidilutės vyras miršta pasmaugtas, jos sūnus, didysis valdovas, užgesina amžinąją ugnį, skirtą dievų garbei, įvesdamas Lietuvon naują (Meilės) religiją, pats miršta be vyriškųjų įpėdinių, o visa Lietuva penketą amžių vegetuoja merdėjimo stovyje svetimųjų įtakoje. Šitaip *Nuvainikuotojoje vaidilutėje* labiau negu kituose Putino veikaluose pasirodė teigiama ir neigiama moters reikšmė gyvenimui, nes ji labiau negu vyras yra susijusi su dieviškomis ir irracionaliomis žemės galiomis.

Skirdamas didelę teigiamąją reikšmę moterims per meilę, V. Mykolaitis vis dėlto neteigia, kad jų asmeninis poveikis būtų visada šviesus, išganingas, teigiamas. Juk dėl Vaidilutės priesaikos dievams sulaužymo visa Lietuva merdėjo penketą amžių. Kunigaikščio Žvainio mylimoji Ragneda tapo savo tėvynės išdavike ir šituo keliu nukreipė savo vyrą (*Kunigaikščio Žvainio* poemoje). *Valdovo* dramoje Gerda rėmė Krušnos tironiją, siekdama savų interesų. Be to, realiosios Putino moterys linkusios tapti heteromis ir savižudėmis. Tuo tarpu mūsų poeto nupieštų vyrų tarpe nėra nė vieno, kuris kėsintųsi prieš savo gyvybę.

Tačiau V. Mykolaičio sukurtos moterys yra pajėgios pasiekti priešingą kraštutinumą savižudybei, būtent, pasiaukojimą kito asmens labui, ko nematyti vyruose. Šitą aukščiausią meilės aktą atlieka *Valdovo sūnuje* Danguolė, kad išgelbėtų Skaidros gyvybę, *Žiedo ir moters* Agnietė pasiaukoja, gelbėdama Ardento tapybinį talentą, Eglė ryžtasi pamilti žaltį Žilviną ir šitaip jam sugrąžina žmogiškumą.

Tačiau apie vieną uždavinį V. Mykolaičio moterys beveik negalvoja, arba jį dažniausiai užmiršta, būtent, biologinį uždavinį, kad skleistų pasaulyje gyvybę, tapdamos motinomis. Joms šitą pareigą turi priminti kas nors kitas. Šituo atžvilgiu labai charakteringa — ¹⁹⁰

¹⁹⁰ Ten. pat.

pagrindinė *Nuvainikuotosios vaidilutės* herojė. Ji atšaukia savo mergystės apžadus toli gražu ne dėl to, kad būtų pasiilgusi motinystės ir gausios šeimos. Ne. Įvairūs gundytojai jai siūlo šalia Žemės dvasios apvaisinimo ir Karžygio meilės dar didvyrį sūnų, kuris, užgesinęs stabmeldžių aukurus, įves Lietuvon Meilės religiją. Ne šeimos židinio jaukumas akcentuojamas šitose pagundose, bet iš meilės kyla epochiniai darbai, nors jie ir pažymėti tragišku sulaužytos priesaikos ženklų.

Putino moterys savo biologinius uždavinius užmiršta todėl, kad mūsų poetas jas yra sukūręs pagal savo gamtos modelį. Kaip jo mergiškoje gamtoje stigo lizdo, kuris simbolizuotą gyvybės pradžią bei jos augimą, taip jo moteriškoje visuomenėje nerasime lopšio su moterišku kūdikiu, jokios mergytės ar paauglės, kuri būtų prasmenim besivystančios gyvybės iki moters pilnatvės. Tur būt, ir kitų mūsų rašytojų rimtuosiuose kūriniuose vargiai sutiksime mergaičių būrį, kūdikių ir paauglių čiulbančių kregždėmis ir burkuojančių balandžiais, kad galėtume nusišypsoti jų žaismuose atsiskleidžiančiai gyvybei. Tam pavaizduoti, tur būt, reiktų, kad mūsų rašytojų gyvenimas būtų buvęs lengvesnis. Iš jų neišsiskiria nė V. Mykolaitis-Putinas. Kaip jo gamtos paveiksluose neatsiskleidžia gyvybės mįslė, taip tarp jo moterų nepasirodo mergytė. Kaip jo gamtoje nėra jokios evoliucijos, nes jau viskas joje sukurta, taip ir jo moterys — jau išsivysčiusios, vitališkai subrendusios būtybės, kuriose begalimi tik psichiniai bangavimai bei įtampos. Kaip Putino nupieštoje gamtoje nematyti vaisingumo ir motiniškumo, taip tarp jo sukurtų moterų sunku rasti jauną motiną.

Visuose žymesniuose V. Mykolaičio kūriniuose pirmoje vietoje moteriškomis herojėmis pasirodo ne žmonos ir motinos, bet — mergelės ir heteros — vientulės moterys. Tai nereiškia, kad jų kūrėjas neigtų šeimą arba šeiminio luomo atstoves, — tik poetui jos neįdomios kūrybiškai. Visai kas kita mergelės. Jų Putinas yra sukūręs gražų būrį. Štai jų žymesniosios : Danguolė *Valdovo sūnuje*, Agnietė *Žiede ir moteryje*, vaidilutė Birutė *Nuvainikuotoje vaidilutėje*, Liucė ir Auksė *Altorių šešėly*, Giedrė *Daktaro Gervydo* dramoje, Jorūnė *Skalvių mergelėje*, Jadvyga, Katrytė ir Malvina *Sukilėliuose*, Eglė *Žilvino ir Eglės* poemoje.

Tai vis mergelės, kurios sąmoningai arba nesąmoningai įkvepia vyrus, juos veda į dvasios laisvę, arba drauge su jais siekia aukštesnių (kultūrinių) humanistinių tikslų, kilnesnių ar svarbesnių, negu siūlo biologinė gamta. Todėl joms nerūpi ekonominiai reikalai, bet kai kurioms įdomios visuomeninės problemos. Dėl savo tikslų jos pajėgia sukilti, arba remia maištininkus bei sukilėlius. Antai,

Sukilėlių Jadvyga susituokia kalėjime su Viktoru Survila, kad turėtų teisės su šituo sukilėliu vykti ištrėmiman į Rusijos šiaurę, o tų pačių *Sukilėlių* Malvina, išlydėdama į girią sukilėlių vadą Antaną Mackevičių, aprūpina jį reikalingais drabužiais.

Kaip mergelės, reikšmingų funkcijų vyrų gyvenime siekia taip pat eilė Putino moterų, tokių kaip Gerda *Valdovė*, Kristina *Krizėje*, baronienė Reinakienė ir Liucija Glaudžiuvienė *Altorių šešėly*, Vigrienė *Daktaro Gervydo* dramoje, bet kurios yra daugiau ar mažiau heteros arba heteriškos nuotaikos būtybės, nors jos dažniausiai vadinasi: poniomis, nes juridškai turi savo vyrus. Tačiau heterų galia tiems vyrams, kuriems jos norėtų vadovauti, nėra didelė, nes šitokių moterų nevertina jų partneriai todėl, kad jos daugiau pririša, negu išlaisvina ir skatina. Kai vyriškai gali laisvai pasirinkti tarp mergelės ir heteros, jie pirmenybę atiduoda mergelei. Ne dėl savo draugės Gerdos jaudinasi Mauras *Valdovė*, bet dėl Danguolės, kuri jo nekenčia. O kai poetui Liudui Vasariui reikia pasirinkti draugystę tarp Glaudžiuvienės ir Gražulytės, jis pasirenka pastarąją.

Tarp visų jaunų moterų, kokias tik yra atvaizdavęs V. Mykolaitis, Liucija Brazgienė *Altorių šešėly* yra vienintelė motina, kuri turi pagimdžiusi berniuką ir norėtų būti gera motina, net tapusi Glaudžiuviene. Bet, neilgai trukus po sūnelio mirties, ji nusižudo ne tiek dėl to berniuko netekimo, kiek dėl ateities gyvenimo, kuris be tikros meilės ir be įtakos į poetą Vasarį, palinkusį prie Gražulytės,, jai pasirodė nevertingas : vienas turtingos, smaguriaujančios sargulovės vitalinis gyvenimas jai nustojo prasmės.

Tuo tarpu visos kitos motinos V. Mykolaičio kūrinuose yra menkareikšmės: pasenusios ir savo suaugusiems vaikams mažai ką begalinčios duoti darbais ir žodžiais. Jos visos — geros ir malonios, bet daug maž bespalvės, visos gana pasyvios, nepajėgios pakeipti kitų veiksmus savaip. Tos Putino motinos — priešingybė tokiai energingai, savimi pasitikinčiai Jono Luknos motinai, kokią yra nupiešęs J. Paukštelis savo *Kaimynų* romane.

V. Mykolaičio kūrinuose atsiskleidžiančiame žmonių pasaulyje beveik be jaunų motinų su mažais vaikais iškyla mergelės ir heteros kaip asmenybės, kurios turi išvystytą sielos gyvenimą su tikslais, pralenkiančiais biologinę-vitalinę sferą. Jau tai, kad neviena šitų moterų maištauja, arba pasiruošusi asmeninei aukai, liudija jų intensyvų sielos gyvenimą. Valios atžvilgiu Putino vyriškai atrodo silpnesni už moteris, nes be šių pagalbos retas kuris jų tepajėgtų pasiekti savo tikslą vienas. Išimtį nebent sudaro *Sukilėlių* romano Mackevičius, kuris savo visuomeniniams uždaviniais įvykdyti nereikalingas jokios moters paskato. Tačiau ir jo gyvenime atsirado tyli « mūza »

— Malvina. Su ja apkalbėdamas sukilėlių kariškas nelaimes, Mackevičius vis dėlto prisipažino : « Laukdamas pavojaus ir jam praėjus, aš galvodavau apie tave. Man būdavo lengviau, prisiminus, kad yra nors vienas žmogus, kuris gyvena manimi, rūpinasi mano likimu. Man tai įdiegdavo drąsos ir kartu noro išsaugoti savo gyvybę »¹⁹¹.

Tuo tarpu daugumas V. Mykolaičio vyrų negalėtų pasiekti savo tikslų be sąmoningos ar nesąmoningos moteriškių pagalbos. Vergas nebūtų pakilęs į maištą, jei gražioji valdovo dukra nebūtų jo pašiepusi (*Vergas*)¹⁹². Be susitikimo su Agniete šiltą gegužės vakarą impulsyvusis Ardentas nebūtų tapęs idealesniu dailininku, o paskui pasiklydęs, be jos aukos jis nebūtų sugrįžęs į savo pašaukimą (*Žiedas ir moteris*). Kol nebuvo pamatęs katedroje Nepažįstamosios, klierikas Vasaris nebuvo parašęs nė vieno eilėraščio, o kunigas Vasaris nebūtų išsiveržęs iš savo surizgusio gyvenimo be drąsiosios Aukšės mylinčios pagalbos (*Altorių šešėly*).

Skalvių mergelė Jorūnė stovi aukščiau už savo apylinkės jaunos vyrus, kurie jai peršasi: užuot laimėję jos palankumą savo narsa ir kariškais žygiais, jie siūlosi jai gražiais žodžiais, už kurių slepiasi savimeilė. Šitokiomis piršlybomis jie tik atstumia Jorūnę. Dėl meilės savo tėvui bei laisvei ji tampa prūsų žemės karžyge, tuo duodama pavyzdį tiems savo tautiečiams vyrams, kurie tesugebėjo jai pasakoti meilūs žodžius (*Skalvių mergelė*). Be jaunosios ir linksmosios Eglės aukos užburtas Žilvinas nebūtų atgimęs žmogumi (*Žilvinas ir Eglė*)¹⁹³. Šitokia stiprios valios ir ryžto mergelė pasirodė jau pirmajame dide-liame Putino kūrinyje *Kunigaikštis Žvainus*. Kol nepažinojo Ragnedos, Žvainio ambicijos buvo pasibaigusios lenkų kunigaikščio Rakitos nelaisve ir karo nesėkme. Tik su Ragnedos pagalba pabėgęs iš nelaisvės, antru karo žygiu vėl su tos pačios Ragnedos išdavyste Žvainys tapo Rakitos pilies ir žemių valdovu.

Putino kūryboje prie stiprių mergelių asmenybių prisijungia ir kai kurios heteros, turinčios aukštesnių tikslų negu savanaudiški smagumai. Ypač sąmoningą laisvę pademonstruoja tokios savižudės kaip Gerda ir Glaudžiuvienė, nes jos save sunaikina ne kokio nors staigaus afekto paveiktos, bet planingai pasiruošdamos. Tiesa, kad tų savižudžių dvasinė laisvė yra kitokia negu pasiaukojančių, maištaujančių ir gelbstinčių mergelių. Neigiamai pavartodamos savo laisvę, jos tik labiau pabrėžia savo prigimties dvilypumą, nors to dvilypumo matyti pasiaukojančiose ir maištaujančiose mergelėse.^{191 192}

¹⁹¹ *Raštai*, VII t., 212 psl.

¹⁹² *Keliai ir krykeliai*, 280-287 psl.

¹⁹³ *Būties valanda*, 77-87 psl.

Meilės vedamos jos dažniausiai nusilenkia iracionaliam gamtos balsui, bet per tą savo meilę jos kartu pakyla į naują, aukštesnę (dvasinę) sferą, arba ten atsiduria drauge su vyrais, reikalingais moters įkvėpimo ar kitokios pagalbos. Prie gamtos nusilenkdamos ir drauge nuo jos nutoldamos, jos atsiskleidžia svyruojančiomis būtybėmis, kaip Gerda ir Glaudžiuvienė, nors jos jaučia mažiau abejonių ir svyravimų negu vyrai-kūrėjai.

Tačiau ir vyrai ir moterys Mykolaičio-Putino kūrinuose yra ne gamtos, bet kultūros žmonės, neišskiriant nė baudžiavos suluošintų ir darbuose nukamuotų Lietuvos kaimiečių, kaip jie vaizduojami *Sukilėlių* romane. Jų sielos gyvenimas — turtingas ir sudėtingas, nors jiems suprantamesni materialiniai ekonominiai reikalai. Kultūroje gal aukščiau negu vyrai stovi lietuvės kaimietės, nors, apskritai, Putino moteris greičiau nusilenkia gamtai. Gana aukštos kultūros net tos moterys, kurios pagal Putino temas turėtų būti gamtos primityvūs vaikai.

Antai, beveik priešistorinių laikų dramose *Valdovo sūnuje* ir *Valdove* Danguolė neturi jokio nekultūvuoto individo impulsų. Tiesa, ji nesudėtinga, paprasta, šiek tiek prietaringa, bet švelnios ir kilnios sielos, visiems gero linkinti mergaitė, tartum lietuviškų dainų apibendrintas moteriškas simbolis — broleliui seselė-lelijėlė, o jaunam berneliui — mergelė baltoji gulbelė. Nors už Danguolę žymiai savarankešnė ir energingesnė senųjų prūsų Jorūnė *Skalvių mergelėje*, tačiau tas jos judrumas nepareina nuo primityvių jausmų bei impulsų. Jorūnė — kultūringa, dailę mėgstanti, galvojanti, sugebanti gerai pažinti ir vertinti žmones, mokanti kitiems patarti, veikli mergelė. Savo kultūros lygiu tarp Jorūnės ir Danguolės stovi Žilvino gelbėtoja Eglė, nors pagal temą ji turėtų būti dar gamtos lopšyje pusiau snaudžianti būtybė. Biaurusis Žilvinas jai turėtų užimponuoti savo raumenų galia ir seksualiniu magnetizmu. Tačiau Putino Eglę jis paveikia pirmausia savo liūdnu ir sielvartingu žvilgsniu, kuris sužadina mergelės užuojautą. Iš to gimsta abipusė meilė, kurią tik vėliau palydi seksualinis aktas. Tai ne žilųjų, mitų kūrimosi laikų išraiška, kaip tai sugestionuoja pasakos vardai. Kadangi beveik visos Putino moterys yra aukštos kultūros asmenybės, todėl suprantamas ir jų žymus vaidmuo vyrų bei visos tautos gyvenime.

Taigi, tiek V. Mykolaičio sukurtos moterys, tiek su jų būtybe susieta meilės reikšmė vyriškiui, ypač kūrėjui, nurodo, kad mūsų poetas teisingai save laikė romantinės nuotaikos arba idealistinės pasaulėjautos žmogumi. Todėl suprantama, kodėl piešdamas vieną atkakliausių idealistų savo *Somnambulo* poemoje (1960 m.), Putinas

leidžia jam vaizduotis mylimą moterį neatskiriamuoju elementu jo idealistiniuose siekimuose, nes :

Aš einu šviesiu keliu
Ieškoti tos, kurią myliu.
Aš einu į kitą šalį,
Šalį saulėtą ir šviesią,
Ten, kur mudu būsim dviese.
Ten, kur savo vientulystėj
Rasiu meilę ir draugystę.
Aš einu į žydrą laisvę,
Neįspėjamas bevardis,
Kur dvasia it paukštis nardys
Žydriame padangių ruime,
Kur juodi sparnai nakties
Saulės veido neužties [...]

Man nėra negalimybės :
Visos esamos būtybės
Turi mano norą justį,
Man tarnauti ir paklusti.
Iš trūnijančių griuvėsių
Naują būtį kurt pradėsiu,
Viską rasiu ir turėsiu,
Ko tik būsiu panorėjęs,
Aš — savos dalios kūrėjas ¹⁹⁴.

AMŽINAS NEPAŽĪSTAMASIS

Tas amžinas nepažįstamasis — Dievas — teprieinamas gyvam žmogaus tikėjimui, kuris yra to paties Dievo malonė. Tuo tarpu V. Mykolaitis ne vienam buvo prisipažinęs, kad jam šitos malonės stigo nuo pat kunigų seminarijos laikų taip pat, kaip jo dvasiniam antrininkui bei simboliui Liudui Vasariui romane *Altorių šešėly*. Todėl visai suprantama, kodėl Dievas, amžinybė, mirties ir sielos nemarybė nepriklauso prie pagrindinių temų Putino kūryboje. Tačiau tai nereikia, kad ką tik suminėtomis temoms bei problemoms poetas būtų buvęs visai abejingas. Ne. Putino gyvenime jos turėjo didelės įtakos : dėl šitų problemų supratimo katalikybės šviesoje jis buvo tapęs kunigu ir senatvėje sugrįžo į šį luomą.

¹⁹⁴ *Langas*, 55 ir 59 psl.

Su Dievu bei su juo susijusiomis problemomis V. Mykolaitis yra domėjęsis nuo jaunystės iki gilos senatvės, tik nevienodu intensyvumu tai iškildavo jo kūryboje : vieną kartą Dievas yra tradicinis-žodiškas, kitą kartą jis tik nujaučiamas jo kūrinio fone, trečią kartą jis pasirodo kaip esminė tema ir problema. Todėl Dievas bei su juo susijusios problemos V. Mykolaičio kūryboje sudaro vieną transcendentinių temų kompleksą, kurį čia reikia panarplioti detaliau.

Dievas kaip šviesmečių žvaigždė

« *Šviesmečių* » *Dievas romane* « *Altorių šešėly* ». — Jei Dievas V. Mykolaičio kūryboje teminimas retai, iš to būtų klaidinga daryti išvadą, kad jam Dievas būtų buvęs bereikšmis kūryboje, jau nekalbant apie gyvenimą. Smulkmeniškai išanalizavę visus jo kūrinius, pirmiausia nerastume tokio, kuris paliudytų poeto netikėjimą. Šitoks jo kūrybos liudijimas įgyja dar didesnę svarį prisiminus, kad per dvidešimt su viršum sovietinio režimo metų jis nieko neigiamo ar pajuokiančio nėra pasakęs prieš Katalikų Bažnyčią, kaip ir Salomėja Neris (1904-1945). Net Stalino bei jo tarnų siautėjimo metais (1945-1953) V. Mykolaitis nėra parašęs jokio eilėraščio, kuriame būtų užgauliojamas Dievas, arba Kristaus įsteigtoji Bažnyčia, nors tai jam būtų buvę naudinga, kaip apsimokėjo tada pagirti komunistų genialųjį tėvą Staliną bei sueiliuoti kitokių pareiškimų pagal diktūrinės kompartijos skonį ir valią.

Komunistų vedamoje kovoje prieš Dievą, tikėjimą ir Bažnyčią V. Mykolaitis ne tik netalkininkavo savo kūriniais, bet savo piniginėmis aukomis gyvenime remdavo Bažnyčią, piktindavosi šventovių naikinimu («Ir daužo šventovių vitražus sužūlėję vaikai») bei džiaugėsi, kad į išniekintą bažnyčią Dievas sugrįžo.

Suminėjus šiuos kelis faktus, nepalankius komunistų ateizmui, kai kam gali kilti klausimas : kaip žiūrėti į V. Mykolaičio *Altorių šešėly* pavartojimą komunistų antibažnytinėje kovoje. Jie juk nepasitenkino tą romaną kelis kartus išleisdami lietuviškai — *Altorių šešėly* jie išversdino lenkiškai, čekiškai, latviškai ir rusiškai, paskleisdami jį į pasaulį tokiais tūstantiniais tiražais, kokių nėra susilaukęs joks kitas lietuviškas kūrinys ^{1.5}. Be abejo, kad šitokiame plačiame pasklidime nemažos reikšmės turėjo romano estetinės ir psichologinės ypatybės, bet « socialistinio realizmo » šalininkams, žino-

^{1.5} Trys rusiški leidimai iki 1964 metų 325.000 tiražu.

ma, pirmiausia rūpėjo propaganda prieš Bažnyčią. Aišku, sutrukdyti jos V. Mykolaitis negalėjo ir, tikriausiai, nematė reikalo, nes jo *Altorių šešėly* romano pirminiai tikslai buvo psichologiniai-estetiniai bei socialiniai, kuriose Dievo neigimui nėra vietos.

Nors *Altorių šešėly* yra kritiškai atvaizduoti keli kunigai, prasiženkę su savo aukštu pašaukimu, tačiau dėl to jokių būdų to romano negalima laikyti ateistiniu: jo branduolyje buvo ir tebėra dvigubo pašaukimo — poeto ir kunigo — problema. Ji atsirado dėl to, kad Liudas Vasaris, pats klysdamas ir savo uždaru būdu suklaidindamas seminarijos vyresnybę, buvo išventintas kunigu, nors iš prigimties jis tebuvo poetas. Kadangi tieku kunigo ir poeto pašaukimai yra labai reikšmingi bei prasmingi ne tik juos turintiems asmenims, bet taip pat visuomenei, todėl jų abiejų daugiau ar mažiau tobulas realizavimas darbais sudaro rimtą problemą. Teoriškai ši problema nėra paini, nes neatrodo, kad poeto pašaukimas iš esmės prieštarautų kunigui, bet ji tampa sunki praktiškai: vienam asmeniui neužtenka tiek jėgų, kad abu pašaukimu galėtų išvystyti kaip galima tobuliau. Be to tieku pašaukimai nesiderina Liudo Vasario asmenyje dėl jo individualių psichinių ypatybių. Jei į vieną šitų pašaukimų jis pajęgtų žiūrėti abejingai arba paviršutiniškai, gal jis galėtų išvengti gilesnės dramos. Bet šitaip nėra. Viena, Vasaris savo sielos gelmėje vertina abu šituos pašaukimus, laikydamas juos labai svarbiais čia sau, čia visuomenei; bet, antra, jis jaučia, kad priimdamas kunigo šventimus, jis yra padaręs didelę klaidą: jo būdo savybės kunigo pareigoms netinka, bet jos geros poetiniam kūrėjui, ypač egotistiniam poetui, kuriam įkvėpti nemažos reikšmės turi asmeniniai jausmai, neretai žadinami moters. Bet egotistiniai ir erotiniai jausmai žemina kunigą.

Todėl Liudas Vasaris pirmiausia klausia, ar įmanoma suderinti jo kunigystę su jo poetinio talento prigimtimi. Beieškodamas sprendimo, jis tik išryškina savyje dramą. « Gavęs keturis žemesniuosius šventimus ir išsiskutęs tonsūrą, klierikas Vasaris žengė vieną žingsnį artyn prie Dievo altoriaus ir vieną žingsnį tolyn nuo poeto kelio, — rašo V. Mykolaitis. — Paradoksalus ir tragiškas gyvenimo uždavinių kelias: Dievas jam dovanojo poeto sielą. Jis ėjo Dievui tarnauti ir dėl to turėjo žudyti savyje Dievo dovaną »¹⁹⁶. Ieškodamas savy kompromiso, Liudas Vasaris susidarė šitokią taisyklę: kaip kunigas aš — ne poetas, o kaip poetas — aš ne kunigas. Negalėdamas šio kompromiso arba sofizmo įvykdyti praktiškai, pagaliau nelaimingas

¹⁹⁶ *Raštai*, III t., *Altorių šešėly*, 1 dalis, 205 psl.

kunigas poetas praregi, kad jis priklauso savotiškai kūrėjų kategorijai, kurią jis vadina pasaulio poetais.

Vasaris « staiga suvokė, kad yra Dievo ir pasaulio poetai, — rašė Putinas, — Dievo poetai tai yra šventieji, turį ypatingą malonę įkvėpimo ekstazėj regėti Dievo tiesą ir grožį, dėl to galį išsižadėti pasaulio ir gyvenimo. Pasaulio gi poetai mato grožį tiktai jo atspindėjime įvairiuose pasaulio daiktuose ir reiškiniuose. Jų kūryba yra vingiuota ir aistringa, kaip žmogaus širdis. Dėl to ji taip plačiai prieinama ir branginama. Pirmųjų poezija yra apreiškimas, garbinimas ir malda, — antrųjų — ieškojimas, kentėjimas, kūryba »¹⁹⁷.

Pamatęs, kad jo talentas priklauso pasaulio poetų kategorijai ir nenorėdamas atsisakyti šitos Dievo dovanos, Vasaris ima nutolti nuo kunigystės, kol vienos drąsios ir mylimos moters (Auksės Gražulytės) įtakoje pasiryžta mesti kunigystę, t. y. atsisakyti katalikų kunigui privalomos drausmės ir pareigų. Taigi, jauno Liudo pasiklydimas ir vėliau kunigo Vasario vadavimasis iš tos klaidos sudaro visą *Altorių šešėly* romano pašaukimo dramą. Šitokio konflikto visai nekiltų, jei Liudas Vasaris būtų ateistas, arba jeigu bent į kunigo pareigas žiūrėtų paviršutiniškai.

Bet Vasaris tikėjo į Dievą ir kunigo pašaukimą laikė svarbiu bei kilniu. Jis stojo į kunigų seminariją, norėdamas sustiprinti savo per 1905 m. sukilimą susvyravusį tikėjimą. Ir kunigų seminarijoje besimokydamas, jis stengėsi sužadinti savyje gyvą tikėjimą ir tapti geru kunigu. Tačiau per visus aštuoniolika metų, kuriuos apima *Altorių šešėly* romanas, Vasario tikėjimas nesustiprėjo, nepalietė giliau jo būtybės, pasilikdamas negyvas ir šaltas, nors ir kisdamas. Todėl įdomu, kaip tą tikėjimo raidą vaizduoja Putinas.

Vieną kartą seminaristo Vasario tikėjimas atrodo lyg racionalistinis deizmas, kitą kartą — lyg agnosticizmas, nuspalvintas natūralistiniu misticismu. Apie ano klieriko tikėjimą V. Mykolaitis-Putinas rašė : «Niekad ir niekur jis dar nebuvo konstatavęs savyje jokio jausmo, jokios dvasinės šilumos Dievui. Jeigu jis būtų galėjęs kokiais palyginimais aptarti Dievą, kurį jis be jausmų tikėjo, jis būtų galėjęs pasakyti, kad jo Dievas, tai kaip atmosfera, kurioj gyvename, kaip oras, kurį kvėpuojame, kaip šviesa, kurioj regime. Be visų tų daiktų mes gyventi negalėtume, bet į juos jausmu nereaguojame, jų nemylime. Tas dvasinis šaltumas ypač neramindavo Vasarį, priėmus Komuniją¹⁹⁸.

¹⁹⁷ Ten pat.

¹⁹⁸ Ten pat, *Altorių šešėly*, 1 dalis, 31-32 psl.

Šitos Dievo malonės neturėjimas, arba negalėjimas egzistenciškai (ne protu) pajusti Dievą, liūdnai nuteikdavo Vasarį, ypač per krikščionių didžiąsias šventes. Vienų Velykų proga jis įrašė savo dienoraštyje žodžius, kurie kunigystę pasirinkusio jaunuolio lūpose skambėjo beveik tragiškai: «Ak, kaip aš norėčiau nors kartą pajusti gyvą religinį džiaugsmą arba susijaudinimą Dievo artybėje ! Tai būtų atspirtis, tai būtų tvirtybės šaltinis ilgam laikui, o gal ir visam gyvenimui. Bet ne, nė karto ! Tai ima mane slėgti, ima mane kankinti »¹⁹⁹.

Vasaris kankinasi, nepajusdamas Dievo artumo todėl, kad jo, klieriko, Dievas iš tikrųjų nėra deistiškas, nes : «Jis Dievą suprato kaip begalinį dvasinės šviesos, šilumos, meilės ir visokio gėrio šaltinį. Kas prie jo artinasi, savaime turi jausti tą šilumą ir šviesą. Jis to neįjutė, vadinasi, jo siela dieviškiems dalykams buvo nejautri »²⁰⁰.

Tą savo nejautrumą Dievui klierikas Vasaris mėgino sumažinti žmogiškomis pastangomis. Jis ėmėsi asketinių priemonių — apmąstymų tamsios koplyčios vienatvėje, — tačiau šitaip pasiekė tik priešingų rezultatų. Tai labai aiškiai Vasaris pajuto per rekolekcijas prieš subdiakonato šventimus. «Jo fantazija ir mintys buvo taip įsisiūbavę, kad jis tikrai žinojo negalėsiąs užmigti. Jis pasiliko klūpoti vienas tuščioje koplyčioje, apšviestoje tik raudonos aliejinės lempos, — rašo Putinas. — Pernai jis taip praleido ne vieną valandą, bet tai būdavo ramios kontempliacijos [...] Dabar gi jis visas virpėjo ir degė, apimtas nesuprantamos aistros. Čia, šitoj šventoj vietoj, prieš *tabernaculum Sanctissimi*, raudonoj lempos šviesoje jis jautė kažkokią baisią būtybę, tykojančią jo pražūties. Ir jis su didžiausiu išgąsčiu pamastė, kad, nė karto gyvai nepajutęs Dievo, jis štai jaučia velnią. Įbaugintas liguistos fantazijos, jis bijojo pajudėti [...] O vaizdai vis siautė ir siautė. Ką tik jis nejučiomis kada buvo matęs nekuklaus, dabar augo į šlykščius nepadorumo pavidalus [...] Jis apsikniaubė ant suolo ir stengėsi vaizduotis visą Kryžiaus kelią, kaip yra antrojoje rožančiaus dalyje. Tam buvo reikalinga gilaus susikaupimo ir didelių valios pastangų. Štai pagaliau kala Išganytoją prie kryžiaus ir stato ant kalno viršūnės. Bet, o šventvagystė ! Vietoj kenčiančio Kristaus ant kryžiaus begėdiškai šaiposi laibaliemenė “vergė”»²⁰¹.

Čia Vasario santykis su transcendencija jau atrodo nuspalvintas natūralistine mistika.

¹⁹⁹ Ten pat, 183 psl.

²⁰⁰ Ten pat, 221-222 psl.

²⁰¹ Ten pat, 297-298 psl.

Liudo Vasario santykiai su Dievu nesuintymėjo nė tada, kada jaunas poetas tapo kunigu. Besikamuodamas savo dvilypio pašaukimo prieštaringumuose bei sunkenybėse, nelaimingas kunigas pradėjo tolti nuo krikščionių Dievo, vieną kartą tardamas: «Aš Dievo niekad nemylėjau, — aš jo vien bijojau»²⁰². Šitą savo šaltą santykį su Dievu Liudas Vasaris paryškino, ruošdamasis atsisakyti formaliai beatliekamų kunigystės pareigų. Tėvui Severinui jis tada prisipažino: «Dievo aš neatsižadu. Tik mano Dievas, kurį aš tikiu, nėra reikalingas jokių priesaikų ir neuždeda jokių pančių, dėl kurių reikėtų beprasmiškai kankintis ir žudyti savo gyvenimą. Jis tereikalauja, kad aš dorai gyvenčiau. Jo dešimtį įsakymų aš esu pasiryžęs saugoti visą gyvenimą»²⁰³.

Ir metęs kunigystę, Vasaris norėtų pasilikti krikščionis, nors ta jo religija bus subjektyvi, be tų dogmų ir teorijų, kokias yra išvystę katalikų teologai ir kurių laikosi Bažnyčia. Krikščionybėje nelaimingas kunigas-poetas tenorėtų pripažinti vien tai, kas tinka jo prigimčiai, į ką gyvai atsiliepia jo širdis ir protas. Jis norėjo susikonstruoti kaip ir kokią subjektyvią religiją, nes visa katalikybės sistema jam atrodė negyva protinė konstrukcija arba nepasiekiamas pilis, į kurią tiltų nebėr, kaip jis buvo išsireiškęs, disputuodamas su tėvu Severinu. Bet ir tokią religiją susidaryti liko dar ateities uždavinys²⁰⁴.

Iš šitų romano citatų matyti nelaimingo kunigo Vasario atžanga, palyginus jo pažiūras į katalikybę su jauno klieriko pastangomis sustiprinti savo krikščionišką tikėjimą. Jaunam seminaristui tas tikėjimas buvo šventas, objektyvus, Dievo apreikštas, o kunigystę mesti pasirošęs Vasaris krikščionybę buvo pradėjęs suvesdinėti į subjektyvius, sau palankius įvaizdžius, kuriuose jo asmeninis gyvenimas ir poetinis pašaukimas su mylima moterimi buvo užėmęs tiek daug vietos, kad Dievui ir Bažnyčiai mažai kas beliko. Atrodo, kad su krikščionyste nukunigėjantis Vasaris buvo pradėjęs elgtis taip, kaip jo autorius V. Mykolaitis-Putinas traktavo gamtą, būtent, stilizavo ją pagal savo išgyvenimus, nors šitokiame stilizuotame tikėjime vargiai beįmanoma sutikti objektyvų Dievą, gyvybės ir mirties Viešpatį.

Kadangi V. Mykolaitis ne kartą buvo prisipažinęs, kad tarp Vasario ir jo kūrėjo «yra nemaža dvasinio panašumo — panašių minčių, išgyvenimų, svyravimų»²⁰⁵, yra rimto pagrindo manyti, kad Vasario

²⁰² *Raštai*, V t, 99 psl.

²⁰³ Ten pat, 248-249 psl.

²⁰⁴ Ten pat. 270 psl.

²⁰⁵ *Raštai*, VII t., 275 psl. (*Autobiografijos vietoje*).

religiniai svyravimai buvo panašūs į paties Putino Dievo pergyvenimus, ypač kad analogiškų santykių su Dievu randame išreikštų jo lyrikoje, kokią Mykolaitis yra sukūręs 1914-1935 metais. Todėl iš eilės kyla uždavinys paieškoti joje Dievo atidžiau.

« Šviesmečių » *Dievas pirmojo periodo poezijoje*. — *Disonansų* cikle (1914 m.)²⁰⁶, kur 21 metų seminaristas poetiškai svarstė savo santykius su pasauliu ir Dievu, nebuvo matyti jokių netikėjimo žymių. Sapnų ir svajonių pats atsižadėjęs, jis savo Kūrėjui ketino paaukoti savo širdį, nors ir neįstengdamas jos nutildyti, nes ji trokšta laimės pasaulyje. Poeto galvoje todėl buvo gimusi mintis, « kad ne tais nuklydau aš takais ». Jam atrodė geriau, kad jis būtų akmenėliu, kuris nejaustų nė savo dalios bei nematytų, kad Viešpaties sukurtoje visatos harmonijoje vis dėlto yra daug kentėjimų, nes Dievo duota širdis, ilgėdamosi laimės, lieka nepasotinta ir klystanti.

Šitokias Putino abejones *Disonansuose* sustiprino I pasaulinio karo baisybės ir žmonių kentėjimai. Tai įkvėpė poetui eilėraščių *Rex* (1916), kuriame išryškėjo pasaulio blogis kaip priešingybė pasaulio harmonijai ir gėriui. Pagal šį kūrinį žemės pasaulį valdo *Rex*, kurio sostas remiasi padangių skliautais, o jo vainikas puošiasi žvaigždėmis. Gėrėdamasis savo valdomo pasaulio harmonija, *Rex* išgirsta «lyg miršančio skausmo agoniją », kurioje pavieniai balsai šaukia :

— Gelbėk mus — žūstame !
Vargo kankinami,
Bado marinami
Urvuose pūvame [...]

Keršto nublokštame
Alkyje trokštame
Lašo rasant.

Alkstam — ir šaukiame,
Mirštam — ir laukiame
Duonos — šviesos !...

Tačiau Valdovas žemėje nemato nei skurdo, nei sielvartų. Gėrėdamasis « stebuklingais darbais įkūrėjo », jis teregi, kaip:

Čia mėnuo ir žvaigždžių minia
Padangėje žavi mane.

²⁰⁶ *Raštai*, I, t. 46-52 psl.

Kadangi žemės klonyje žmonės nenustoja šaukėsi pagalbos, *Rex* supyksta. Jis įsakomai sušunka : « paliaukit ! »

Tariau — ir, į purpurą įsivyniojęs,
Žiūrėjau, kaip žvaigždės vainikan man klojas ²⁰⁷.

Šitaip ironiškai pavaizduodamas žemės Valdovą, Putinas nevadina jo Dievu ; bet vis dėlto prieš jo gėrį, kuris matyti negyvoje pasaulio darne, poetas pastatė blogio vaizdus, kurie nuvainikuoja gėrio visuotinę galią. Kitaip sakant, čia eilėraštyje parodytas V. Mykolaičio *Rex* nėra nei visagalis, nei gailestingas. Tai racionalistinių deistų Dievas, kuris, pirmą kartą užsukęs pasaulio laikrodį, jo tolimėse eiga nebesirūpina. Atrodo, kad šitaip pavaizduodamas pasaulio Valdovą, Putinas lyg yra pamiršęs pirmąją nuodėmę ir pasaulio atpirkimą per Kristų.

Tačiau beveik tuo pačiu laiku, kai *Rex* kūrinyje Putinas šypsojosi iš Valdovo, jis parašė kitą didelį eilėraštį *Naujieji 1916 metai*, kur Kristus skelbiamas paguoda bei viltimi. Kalbėdamas apie senuosius ir naujuosius metus, poetas panašiai kaip *Rex* sugretina gėrį su blogiu kontrastiškai :

Aptemusioj žemėj mirtis ir kapai, —
aukštam gi danguj tartum vargdienių ašaros,
vien tolimos žvaigždės mirgėdamos spindi.

Anoje pasaulinio karo situacijoje žmogaus protas, ypač lietuvių galvoje, nematė doros išeities, nieko nesitikėjo nė iš ateinančių (1916) metų, nes :

... Nieko nesakė jiems naujas Valdovas.
Tylus, paslaptingas įsėdo į sostą
ir naujo gyvenimo knygos atsivertė lapą,
ir vėl toliau rašė nepabaigtas kraujo dejas ²⁰⁸.

Tik ši kartą (*Naujuose Metuose*) Putinas pažvelgė į pasaulio blogybes ne vien skeptiškuoju protu, bet ir krikščioniškuoju tikėjimu, kuriam žinomas ir proto ribotumas, ir nesuprantamo ontologinio blogio reliatyvumas, ir Dievo apvaizdos galybė. Visa tai atsiskleidžia *Naujų Metų* eilėraščio (1916 m.) paskutinėje dalyje :

²⁰⁷ Ten pat, 101-102 psl.

²⁰⁸ Ten pat, 94 ir 96 psl.

O ten už visko, pačioj aukštybėj,
Galybių Viešpats, ištiesęs ranką,
visus pasaulius ir menką krislą
apvaizdi, valdo ir laiko.

Jo rankoj visas būties likimas,
gyvybės šviesos, mirties patamsės
ir vėl garbingas prisikėlimas
visiem, kas tiki Jo vardą²⁰⁹.

Tiesa, kad šis vaizdas nėra stiprus poetiškai, tačiau jo krikščioniškumas neabejotinas. Bet Putino tikėjimas čia atrodo stipresnis už ontologinio blogio sukeltas abejones, nes *Naujų Metų* eilėraščių poetas užbaigė be jokios skeptinės ironijos šitokiu ketureiliu :

Nurimo mano pavargus siela,
Ir prasiblaivė aptemęs veidas.
Dabar žinau jau, kame paguoda
visiem, kas viltyje kenčia²¹⁰.

Aštuoneriems metams praslinkus po *Rex* ir *Naujų Metų* eilėraščių, V. Mykolaičio tikėjimo poetinė išraiška atrodo nepasikeitusi. Iš vienos pusės jis jau buvo parašęs *Galiūno* eilėraščių (1924 m.), kuriame visatos viešpačiu vaizduoja tamsų šiurkštų galiūną, kurio veiksmų pasekmė yra priešingybė jo siekimams ; bet maždaug tuo pačiu laiku (bet ne vėliau kaip 1927 m.), iš kitos pusės, jis sukuria *Gimimo naktį*, kur svarsto Kristaus gimimo prasmę.

Putino Galiūnas — tai lyg *Rexo* antrininkas. Galiūno pasauliniai veiksmai lyg ironijos keliu virsta priešingybėmis. Šitaip Galiūno mostai atsiliepia poeto asmeninėse nuotaikose ir dalyje, nes :

Pakilo, sumojo tamsiuoju sparnu —
Ir aš į jo sostą kaip vergas einu.
Jis kvėpė liepimą numirėlio vėlei, —
Ir skverbias į spindulius kapo šešėliai²¹¹.

Galiūno mostų bei veiksmų įtaka visuomenės gyvenime panaši į jo poveikius pavieniams asmenims. Ir ten rūščiojo Galiūno geri siekimai tampa blogais, arba bematant susipina su blogybėmis, nes :

²⁰⁹ *Keliai ir kryžkeliai*, 86 psl. (Šis eilėraščių *Raštų* I tome yra nepilnas ; apleista viena strofa, kurioje minimas Galybių Viešpats).

²¹⁰ Ten pat.

²¹¹ *Raštai*, I t., 191 psl.

Jis alkiui užčiaupė piktuosius nasrus, —
Ir džiūgauja minios pro puotų gaisrus.
Putojančią taurę jis sutrempė koja, —
Ir gedule klūpantis džiaugsmas vaitoja ²¹².

Šis 1924 metų valdovo simbolis atrodo pavojingesnis už 1916 m. *Rexq*, kuris visata norėjo gėrėtis estetiškai ir todėl pyko, kad žmogiški vabalai žemės klonyje savo šauksmais drumstė jo kontempliacijos harmoniją. Tuo tarpu Galiūnas veiklus. Jo kiekvienas mostas tuojau duoda aklų vaisių, kurie lyg tyčiojasi iš jo viešpatiškos galios. Tai suteikia jam stipraus dramatiškumo, bylojančio, kad Galiūno galia reliatyvi. Tur būt, savo galybei atstatyti jis, kalbėdamas ir šaukdamas, mėgina įtikinti kitus, gal būt, « buvusių žygių » vergus ; bet, matyt, neįtikino, nes, kai « grįžo į sostą galiūnas puikus », įvyko staigi sunkiai suprantama katastrofa :

Sugrįžo, apsigaubė juodu sparnu, —
Ir kniubo prie sosto šaltų akmenų²¹³.

Tai reliatyvios galybės desperatiška demonstracija. Ji pirmiausia reiškia, kad Putinas tikisi savo sunkią dalį tarp dviejų pasaulimų išspręsti Galiūno kapituliacija. Bet tada Galiūnas tikriausiai simbolizuotų Katalikų Bažnyčią, kurios juridiniai nuostatai ne kartą duoda priešingų vaisių negu jų siekia jos meilės ir atleidumo misija. Poetą iš jo sunkios pasaulimo dramos kaip tik išgelbėtų atleidumas, bet Galiūnas jam tetaiko kietus juridinius nuostatus. Štai kodėl tas Galiūnas tamsus ir rūstus, lyg graikiškas *fatum*. Jis tokiu Putinui neatrodytų, jei Bažnyčia nesiremtų Dievo įgaliojimais, kuriais poetas tiki. Bet kadangi tie šventi įgaliojimai uždengiami juridine galybe, Putinas maištauja, pranašaudamas katastrofą simboliškajam Galiūnui. Taigi, *Galiūno* eilėraštis yra nauja, sustiprinta, sudramatinta ir suasmeninta *Rex* idėjos išraiška, nevartojant Dievo vardo.

Bet, iš kitos pusės, prieš negailestingąjį Galiūną V. Mykolaitis pastato Kalėdų nakties didžiąją paslaptį, apie kurią jis kalba eilėrašty *Gimimo naktį*. Nors šitame kūrinyje poetas nemini jokio vardo (nei Jėzaus, nei Marijos), tevirtodamas labai apibendrintus simbolinius terminus, tačiau nėra jokios abejonės, kad Putinas ten poetiškai svarstė savo dramą, glaudžiai susietą su įsikūnijusios Meilės paslaptimi, kurią sudaro Kristaus asmuo. Juo poetas tiki, nes savo

²¹² Ten pat, 195 psl.

²¹³ Ten pat.

«merdinčios gyvasties amžiną liūdėsį» jis suartina su « didžiu gyvenimo džiaugsmu» «jo spinduliuotam gimino vidurnakty». Tas čia apmąstomos paslapties Asmuo nėra joks šaltas esteticistinis *Rex*, nei dramatiškai ironiškus rezultatus pažadinantis Galiūnas, bet Išgelbėtojas ir Kentėtojas, nes :

Tavo ir jo sukirsti kalavijai
Kyla man kryžiaus vaduojančiu simboliu,
Ten kur gyvenimo didė Golgota
Judu erškėčių karūnon supynė.

Šitoje vizijoje Putino drama tarp dviejų pašaukimų nebeatrodo fatalistiniu Galiūno užkeikimu: nesuprastas, žmonių prietarų dažnai užtemdytas Kristus nurodo susipynusiai dramai laisvės atomazgą, nes :

Šventės ugnių papuoštoj tavo sutemoj
Klūpauja minios raišų ir paniekintų —
Veiziu ir aš į nesuprastą paslaptį,
Kildamas tavo laisvėjančioj galioj ²¹⁴.

Geriau negu čia panagrinėtuose smulkesniuose kūrinėliuose V. Mykolaitis savo santykius su Dievu išdėstė ilgame *Nežinomam Dievui* eilėraštyje. Jį parašė tarp 1933-1935 metų, ruošdamasis vienašališkai pasitraukti iš kunigystės. Šis kūrinys yra analogiškas romanui *Altorių Šešėly*. Kaip šitame romane rašytojas simboliškai aiškino savo stovį psichologiniu, moraliniu ir socialiniu atžvilgiais, taip *Nežinomam Dievui* eilėraštyje jis pagrindinai aiškino savo tikėjimą, kuris atrodė šaltas, daugiau ar mažiau deistinis. Užuoat mėginus šį svarbų kūrinį perduoti sutrauktai svetimais žodžiais, labiau tinka pacituoti jį visą originale :

Aš giedu Tau giesmę, Nežinomas Dieve,
Nors Tu man — tik nykstančių amžių gūdi paslaptis.
Tu — kryžkelė žemės klajonių takuose,
Kur protarpiais grįžta sujaudinta mano mintis.

Vieniems Tu audringais griausmais apsireiškėi,
Kitiems Tu vidurnakčių bokštų tyloj prabilai.
O man, kaip apgriuvus šventovė, ta žemė,
Ir nieko nesako didingi gamtos gaivalai.

²¹⁴ *Keliai ir kryžkeliai*, 170 ir 171 psl. Okupuotoje Lietuvoje išleistuose rinktinuose V. Mykolaičio-Putino *Raštuose*, kurie sudaro pagrindinį Putino kūrybos šaltinį, eilėraščių *Gimimo naktį* ir *Nežinomam Dievui* nėra.

Tu man kaip už daugelio šviesmečių žvaigždė,
 Kurios stebuklingos šviesos paregėt negaliu.
 Gal ten ir tavasai žvilgsnys kartu spindi,
 Bet čia — nei Tavęs aš bijau, nei Tave aš myliu.

Aš, dulkė išdegintuos saulės tyruose,
 Žinau, kad esi ; kas esi, kaip esi — nežinau.
 Ir tyli širdis prieš tą amžiną mįslę,
 Kurios išrišimo žvaigždynuos ieškot ketinau.

Bet gal tik iš žemės palaiminto kapo,
 Jei saulėtu žiedu kada rasose pražydėsiu,
 Gal tuomet aš savo Nežinomą Dievą
 Čia pat prie tų kvepiančių žemės žiedų paregėsiu ²¹⁵.

Kaip matyti, šiame eilėraštyje nėra jokio Dievo neigimo. Priešingai, V. Mykolaitis jį pripažįsta, norėtų išvysti po mirties, nors dabar jo Dievas — kaip nž šviesmečių žvaigždė, o jis pats prieš ją — kaip saulės išdeginta dulkėlė tyrлаukiuose. Todėl tampa suprantama, kodėl toks tolimas Dievas neapsireiškia Putino gamtinėje šventovėje.

Dievas kaip Gelbėtojas ir Kūrėjas

Suartėjimas su Dievu karo metu. — Kaip jau buvo sakyta, po 1934 metų iš Putino gamtinės šventovės ilgam laikui pasitraukė ir moteris, tas Dievo kūrinys, kuris V. Mykolaičio gamtą retkarčiais pagilindavo. Kai 1939 metais mūsų poetas grįžo prie lyrikos, ten ėmė brautis svetimas audringas pasaulis su karu, mirtimi ir paslaptimi. Tiesa, jo gamtoje iš senų laikų dar pasiliko naktis, bet nebeatpažįstama : ji buvo tamsi, be dangaus šviesulių — be saulėleidžių, žvaigždžių ir aušrų. Ta juoda naktis niekada nebuvo tokia akla, kurti, šalta, baisi, kaip anais 1939-1944-tais pasaulinio karo metais. Tada ji Putino eilėraščiuose tapo vienatvės, nelaisvės, nevilties, agonijos ir mirties simboliais. Tarp to laiko eilėraščių taip pat galima pastebėti mūsų poeto susimąstymų apie gimimą, mirtį ir amžinybę. Šitos meditacijos nuvedė V. Mykolaitį ir prie Dievo.

Sustojęs prie žmogaus sąžinės liudijimų bei priekaištų, poetas išvysta save Teisėjo akivaizdoje. Eilėraštyje *Teisėjui* (1939) jis spręs iš aukštumos apie žmogaus nuodėmes, bet:

Tasai žmogus — tai aš, kurs Tau kalbu,
 Nors nieks manęs nei kaltino, nei skundė, ²¹⁵

²¹⁵ Ten pat 254-255 psl.

Ir nieks nematė mano tų darbų,
 Kurių vieta širdis, o laikas — tik sekundė.
 Yra, matai, tokių nusikaltimų,
 Kurių tau niekas žemėj nepaliudys :
 Jų būseną kaip šilko palietimas,
 O graužia sąžinę kaip plieną rūdys.
 Yra tokių, kurie tau gerklę smaugia
 Vidurnaktį kaip žmogžudžio ranka.
 Yra tokių, kurie širdin įaugę,
 Kaip pūvanti raupsuotojo liga.

Kas gi galėtų teisti už tokias subtilias ir drauge labai sunkias nuodėmes, kad dėl jų:

Tulžim apkarto duona ir medus,
 Širdis pabrinko šalto švino svoriu ? ²¹²

Kad tokių nusikaltimų teisėju negali būti žmogus, tai aišku, nes jis — nepajėgus teisingai pažvelgti į artimo sąžinę. Juo tegali būti Dievas, nes jo visamatančiam žvilgsniui žmogaus sąžinė atvira. Taigi, Putino eilėraščio Teisėjas tegali būti Dievas. Teisti savo pavaldinius — tai jo teisė ir galia. Kaip iš teisingo teisėjo poetas sakosi nenorįs atleidimo : «Tu būk ir man teisingas ir rūstus». Šitas juodoje togoje teismą vykdamas Teisėjas-Dievas jau yra žymiai arčiau žmogaus negu šviesmečių Dievas, nors ir likdamas rūstus.

Dar mažesnis nuotolis atsiskleidžia tarp Dievo ir žmogaus, kai V. Mykolaitis ima mąstyti apie individualaus žmogaus mirtį. Tiesa, šitokia tema jau buvo pasirodžiusi mūsų poeto kūrinuose per I pasaulinį karą, ypač kai Putinas eiliavo *Amžiną atilsį* ²¹⁶ ²¹⁷. Tačiau šitame eilėraštyje staigi mirtis tebuvo traktuojama kaip socialinis ir religinis faktas be pastangų giliau išvelgti mirties mįslę. Tuo tarpu *Mirties* eilėraštyje, parašytame per II pasaulinį karą (1943 m.), V. Mykolaitis į mirtį pažiūri kaip į žmogaus nemarumo slenkstį. Jį peržengęs, asmuo žinojimu pralenkia savo brolius :

... jis matė, žinojo ir jautė
 Daugiau, negu tie, kur jam spaudė akis [...]
 Jis išniro iš savo ankštų vystyklų,
 Kaip žuvis į bedugnį šviesos okeaną²¹⁸.

²¹⁶ *Raštai*, I t., 336 psl.

²¹⁷ *Keliai ir kryžkeliai*, 78-79 psl.

²¹⁸ *Raštai*, I t., 381 psl.

Kai į mirusiojo karstą barška pirmojo smėlio sauja, jis laisva,,
nebe žemės, dvasia jau būna visai kitur :

Elysion žydinčiom pievom keliauja.
Ar amžiai, ar trumpos akimirkos slenka —
Kas buvo, kas bus — vien džiugi dabartis.
Ir nuolat jam laimės pilnybėje tenka
Visa amžinybės butis.
Prasiskiria žvaigždės ir saulių dangus —
Ir jis spindulynuos išvysta
Atpirkimo šlove nuskaidrėjusį Kristų
Ir giedrius Olimpo dievus ²¹⁹.

Ši *Mirties* pabaiga išsiskiria iš visų Putino eilėraščių religinėmis temomis dviem ypatybėm. Pirma, čia poetas, tur būt, pirmą kartą savo eilėraščiuose mini Kristaus vardą, išskirtą specialia pagarba (« atpirkimo šlove nuskaidrėjusį»), kai tuo tarpu anksčiau jis tekalbėdavo apie Dievą, Viešpatį, Rexą, Galiūną, Teisėją. Tačiau, antra,, nustebina tai, kad Kristus čia savotiškai nužeminamas — suminimas su mitologiniais Olimpo dievaičiais, — tartum Kristus nebūtų gyvasis Dievas, kuris savo prisikėlimu yra užtikrinęs visiems mariešiams prisikėlimą amžinybėje. Tai tebutų galima paaiškinti nebent mūsų poeto noru padaryti nemarybės idėją priimtina tiems, kurie netiki į Kristų. Kokios ten bebūtų buvusios Mykoliaičio intencijos, vis dėlto lieka faktas, kad eilėraštyje mirusio vėlės atsidūrimas Išganytojo akivaizdoje nurodo paties poeto žingsnį į santykių suartėjimą tarp Dievo ir žmogaus. Be to, prisikėlusio Kristaus tiesioginis pažinimas ten yra pavaizduotas kaip žmogiškos kelionės išsisprendimas ir jos galutinis tikslas.

Vieneriais metais vėliau po *Mirties* eilėraščio, II pasaulinio karo skerdynėms pasiekus kritiško tarpsnio, V. Mykoliaičio siela atrodė dar labiau pasigedusi Dievo artumo gyvenime. Būtent, 1944 m. Didžiosios savaitės trečiądienį, begalvodamas apie karo baisybių sulaikymą, mūsų poetas parašė savo *Pranašystę*, kurioje šaukėsi Dievo intervencijos :

Keliu į dangų dešinę ir sakau :
— Iš sutemų pakilęs broli ir žmogau !
Aš nežinau, kada, nei kur, nei kaip,
Bet žemėj turi būt kitaip.
Ir geras Dievas čia ateiti tur,
Nors nežinau kada, nei kaip, nei kur ²²⁰.

²¹⁹ Ten pat, 382-383 psl.

²²⁰ Ten pat, 386 psl.

Aišku, kad toks Dievas, kuris vienas tegali pakeisti kruviną žemės veidą dėl savo gerumo, nebepergyvenamas taip šalta kaip už šviesmečių žvaigždė. Jo priartėjimas prie žmonių kančių tampa pranašišku laukimu. Todėl be apsirikimo galime teigti, kad II pasaulinis karas su savo baisybėmis mūsų poetą suartino su Dievu.

Išsilgimas Dievo gyvenimo pabaigoje. — Kaip ši religinė nauja raida būtų pasirodžiusi Putino lyrikoje vėlesniais metais, tegalima tik spėlioti, nes sovietinių divizijų ir tankų invazija į Lietuvą 1944 m. vasarą nutraukė daugmaž normalią poeto evoliuciją. Vadinamasis «išlaisvinimas», atnešęs lietuvių tėvynei komunistinės diktatūros ilgą naktį, išbraukė iš poetų programų beveik visas egzistencinės temas, kai tuo tarpu Dievas buvo apšauktas mitologiniu reakciniu prietaru, kad jo kratytųsi visi, juo labiau «sielų inžinieriai» — poetai. Todėl Dievo vardo savo eilėraščiuose turėjo vengti ir sovietinių armijų «išlaisvintas» akademikas V. Mykolaitis. Ir iš tikro to vardo nesutinkame per keturiolika metų. Jo Mykolaitis nepamini net Beethoveno gyvenimo bei kūrybos *Parafrazėse* (1957 m.^{221 222}), nors herojinės simfonijos *Marcia funebre*²²² interpretacijoje tai atrodė būtina. Tik *Septynių dienų cikle* (1958 m.)^{223 224}, kur V. Mykolaitis poetiškai komentuoja savo gyvenimo septynius dešimtmečius, jis eilėraštyje *Į šviesą*²²⁴ prisipažįsta, kad abejonėse kadaise meldęsis Nežinomam Dievui ir veltui laukęs jo atsakymo.

Kad ir tiek viešai tedrįsdamas ar tegalėdamas pasakyti apie Dievą, Putinas nenustojo apie jį mąstęs, ilgėdamasis amžinybės ir atramos savajai egzistencijai. Tai liudija du anų metų (1957-1959) užšifruoti eilėraščiai. Pirmiausia tada poetas ieškojo Dievo (to vardo neminėdamas) visame gyvenime, visoje begalinėje visatoje, kitaip tariant, visoje juslinėje būtyje, bet visur tesutikdamas tik nebylią paslaptį:

Aš grįžtu į namus tuo vingiuotu keliu, —
Nei dienoj, nei nakty tavęs rast negaliu.

Kur tave nudangino juoda nežinia ?
Gal nyki nebūtis tuoj nublokš ir mane,
Bet šiandieną taip liūdna vienam, taip graudu,
Kad tavęs nerandu, kad tavęs nerandu²²⁵.

²²¹ Ten pat, 478-499psl.

²²² Ten pat, 484-486psl.

²²³ Ten pat, 500-511psl.

²²⁴ Ten pat, 504-505psl.

²²⁵ Ten pat, 471 psl. Eilėraštis *Tavęs nerandu*.

Poetui liūdna, kad jis savo nykstančiai būtybei vis nesuranda pastovios atramos, kuria tegali būti Dievas, nes gyvenimas jau nieko nebežada :

Širdis nei prievartai, nei melui nepaklus,
Skausmingai nusivylus laime ir džiaugsmu ²²⁶.

Šitokioje nuotaikoje ieškodamas savo trapiai būtybei atsparos, Putinas vis dažniau paseka savo tėvu, kadaise, darbų nuvargintu, bet susimąstymais atsiveriančiu žvaigždėtam dangui. Antai, eilėraštyje *Skausmo valandoje* (1956 m.) mūsų poetas taria :

Dabar į gilų aukštį pakeliu akis,
Kur begaliniai toliai driekiasi žvaigždėti.
Žinau — kitokios laimės ilgesys atgis,
Žinau — kitokis džiaugsmas širdį ims žavėti²²⁷.

Tačiau ano meto Putino dvasios stoviui su žvilgsniu į amžinybę gal geriausiai patarnauja *Krintančių žvaigždžių* ciklo (1959 m.) eilėraštis *Prieš rytą*, dvelkęs gieda dvasios pusiausvyra ir taika su Būtimi. Šitame harmoningo grožio kūrinyje V. Mykolaitis vaizduoja save jūros atkrantėje žvaigždėtą naktį su draugu, kurio geros rankos poeto pakeltą « veidą tylomis paliečia », o pats širdyje nebejaucia nei apmaudo, nei « abejonių sielvartingo tvaiko » ir tenori toje atkrantėje pasilikti iki ryto :

Žinau, netrukus ims jau aušti rytas —
Manasis rytas, tiek naktų ieškotas —
Manasis rytas, niekad nematytas,
Kurio ilgėjosi širdis ir protas ²²⁸.

Kas gi galėtų būti tas tik jo vieno, tik Putino rytas, tiek naktų širdies ir proto ieškotas, jei ne susitikimas su gyvybės ir mirties Viešpačiu, kai nukris « ankšti šios žemės vystyklai», kaip buvo kadaise išsitaręs poetas *Gimimo ir gyvenimo* eilėraštyje (1943 m.) ²²⁹ ? To susitikimo kaip naujojo ryto aušros jis laukia tikėdamas. Tačiau jis nebūtų žmogus, jei amžinybės laukimo stovyje nebejaustų ryšių su žemės pasauliu. Todėl dar:

²²⁶ *Langas*, 45 psl.

²²⁷ *Ten pat.*

²²⁸ *Raštai*, I t., 520 psl.

²²⁹ *Ten pat*, 378 psl.

Šią naktį noriu džiaugtis ir gyventi.
 Tegul negreit dar mano rytas švinta!
 Širdis ilgai viena padangėj kentė —
 Tegul ir ji kaip žvaigždė žemėn krinta ²³⁰.

Šis kūrinys *Prieš rytą*, yra vienas tų, kuris geriausiai išreiškia V. Mykolaičio-Putino stovį «tarp dviejų aušrų» ir drauge simboliškai nurodo į kiekvieno žmogaus būklę visoje būtyje. Šie eilėraščio prasingumas yra padidėjęs tuo, kad jame poetas savo nuotaikos neapribojo savimi, bet suobjektyvino taip, kad kiekviena žmogiška būtybė ten gali atrasti save, kai jos egzistencija yra neabejotinai pakrypusi į naujo ryto aušrą, atvirą nukristi žmogiškam meteorui. Kiek to eilėraščio rami klasikinė forma suteikia pusiausvyros išpūdį, tiek metafizinę prasmę jam duoda jo romantinė koncepcija ir simbolinė išraiška: čia ir beribės jūros pakrantė, kur poetas ilsisi su draugu, ir begalinė žvaigždėta naktis, ir iš rytų vos pastebimai dangų nušviečianti būsimo ryto aušra, ir krintančio meteorito priminimas yra visiems žmonėms pažįstamos realybės, kurios tačiau kaip simboliai nuveda dvasios žvilgsnį į anapus, nes jie reiškia daugiau negu suminėti naktinio peizažo elementai. Be to *Prieš rytą* eilėraštyje yra sugrįžimo į jaunystės šviesias naktis, kai, begalybės grožio pagautas, poetas norėdavo melstis, arba išnykti visatoje kaip lašas. Taigi, sugrįždamas į senąją savo simbolinę išraišką, V. Mykolaitis ir be Dievo vardo vieną antrą kartą bolševikų nelaisvėje pajėgę išreikšti savo metafizinį žvilgsnį į amžinybę.

Kol sovietinio totalitarizmo cenzoriai leis jam atviriau prabilti apie Dievą, Putinas to siekia jam įprastomis užuominomis. Viena tokių užuominų buvo nurodyta *Skausmo valandos* eilėraštyje (1956 m.)²³¹. Antrą užtinkame *Mocarto* poemėlėje (1961 m.). Ten, komponuodamas *Requiem mišias*, Mocartas išreiškia nemarybės ilgesį šiais žodžiais:

Ne, nenoriu žemėj liktis:
Voca me cum benedictis ²³².

Tačiau atvirai Dievą paliudyti V. Mykolaitis tegalėjo *Bacho* (mišių h-moll) poemėlėje, kuri buvo parašyta tais pačiais metais kaip *Mocartas* (1961), nors su cenzūros leidimu sutrumpinta teišspausdinta 1966 m.

²³⁰ Ten pat, 520 psl.

²³¹ *Langas*, 44-45 psl.

²³² *Būties valanda*, 94 psl.

Bacho pradžioje mūsu poetas vaizduoja save, patekusį vidurnaktį
ī išniekintā krikščionių bažnyčią :

Joj šalta, nyku ir gūdu.
Jos aukštyje vieniši žingsniai
Skamba šiurpiu aidu [...]

Einu tamsumoj kaip vaiduoklis,
Sustoju kerčioj susigūžęs, —
Ir šitai girdžiu kaip suvirpa
Vidurnakčio varpo dūžis.

Su jais tuščioje šventovėje suaidi vargonų « garsai ne šios žemės
preliudo» tokiomis melodingomis srovėmis, kad jos atgaivina bažnyčią,
pravirkdydamos jos pilorius «iš kieto ir šalto granito » Ta atgyjanti
šventovė taip sujaudina Putiną, kad jis net susigraudina :

Pravirko ir mano krūtinė,
Širdies gilumoj neramu.
Ir sunkios blakstienos sudrėko
Ne skausmo — paguodos verksmu ²³³.

Bet argi ten šventovėje vargonais groja J. S. Bachas ? Kodėl jo
vargonai dieviški, o jis pats — Mistras « sėdi kaip Viešpatis soste » ir
«kuria ir grožį ir gėrį» ? Ar tas vargonų Mistras nėra tik visatos Kūrėjas-
Viešpats, nes tik jo vieno valdžia gali sugrąžinti išniekintai bažny-
čiai Dievą ir žmogų ? Juk tik jam dalyvaujant labiausiai tinka
giedoti mišių liturgines giesmes *Kyrie, Gloria, Credo*.

Savo kūrinį Putinas labiausiai domisi *Credo*. Trumpai pakomen-
tuodamas kai kurias jos dalis, jis esmingiau sustoja prie Kristaus ir
žmogaus prisikėlimo :

Tu *Passus* esi ir *Sepultus*
Į kapo naikinantį guolį,
Paniekintas sutemų verge,
Buities iškankintas varguoli.

Ilgai tu kape netrūnėsi,
Bet kelsiesi trečiąją dieną
Ir žemei džiaugsmingai apreikši
Tą didelę linksmą naujieną.

²³³ *Langas*, 87-88 ir 89 psl.

Jog menkas buvai ir bejėgis,
 O šiandien kaip Dievas esi.
 Jog gieda tau garbę ir šlovę
 Ir žvaigždės ir saulė šviesi ²³¹ ** ²³⁴.

Tačiau *Bacho* poemoje iškilmingiausiai bei galingiausiai skamba *Hosanna* Visagaliui ir žmogui, kuris rikiuojasi į Jį - «karaliams ir Dievui tu lygus». *Hosanna* nubloškia tamsiąją naktį, ji atgaivina šventuosius, suteikia drąsos kankiniams nebijoti budelių aštraus kalavijo, o poetui sugrąžina pakilią dvasios ramybę, nes rūpestis veide atlyžo:

Į gotikos rūsčią šventovę
 Dievas grįžo ²³⁵.

Kaip kitos gerosios V. Mykoliaičio poemėlės, taip pat *Bachas* yra simbolinis, taigi keliaprasmis. Tikroviška jo prasmė — naktinis J. S. Bacho tokatų, fugų ir mišių h-moll koncertas sekuliarizuotoje ir apleistoje gotiškoje bažnyčioje. Medžiagą šitam vaizdai tikriausiai suteikė žinomos išniekintos katalikų šventovės (paverstos įvairiais sandėliais) ir Vilniaus katedra, kur kartais naktį ir Naujųjų Metų išvakarėse būna surengiami muzikos koncertai.

Simboliškai *Bacho* eilėraštyje mišių koncertas vargonais, suvereniškai atliekamas Mistro (taigi Viešpaties), gali reikšti visatos Kūrėjo didžius darbus. Juk tik jis, pažadindamas iš nieko įvairias būtybes, prikeldamas žmogų iš nebūties, leisdamas jam sava kūryba dalyvauti pasaulio įvairybėje bei dieviškoje garbėje, įkvėpdamas

²³¹ Ten pat, 90-91 psl. Sekančių trijų strofų rinkinyje nėra. Jos paimtos iš *Aidų*, 1967 m. 7 nr., 293 psl.

Nulenkime galvas, priklaupkim,
 Štai kyla džiugus *Incarnatus*
 Ir angelas žemei apreiškia —
 Jau *natus*, jau *natus*, jau *natus*.

Bet štai graudus *Crucifixus*
 Ir pasijos didi kančia.
 Nėra šitoj žemėj palaimos.
 Nėra tau palaimos nė čia.

Tu *Passus* esi ir *Sepultus*
 Į kapo naikinantį guolį,
 Paniekintas sutemų verge,
 Buities iškankintas varguoli.

²³⁵ Ten pat, 92 psl.

drąsą silpniems kankiniams, — jis vienas įvykdo šitokius stebuklus, dėl kurių gieda himnus «ir žvaigždės ir saulė šviesi », jau nekalbant apie šventuosius. Šitaip aiškinamas vargonų genialus Maestro kaip Dievo simbolis būtų labai originalus. Lig šiol tarp Dievo prasmėnų kai kurie baroko dailininkai (pavyzdžiui, šv. Petro ir Povilo bažnyčioje Vilniaus Antakalnyje) jį vaizduodavo kaip pasaulinio teatro režisierių ir drauge žiūrovą, o visus kūrinius, žmones ir šventuosius — kaip to neaprepiamo teatro vaidintojus. Nors ir vaizdus buvo šitoks Dievo ir pasaulio santykių simbolizavimas, tačiau jam metė šiek tiek nerimtą šešėlį asociacijos su teatrališkais papročiais. Tuo tarpu V. Mykolaičio-Putino simbolis — Dievas, kaip vargonų muzikos kūrėjas per mišias, atrodo žymiai rimtesnis. Svarbiausia — jis toks originalus ir prasmingas, kad kitą panašų vargiai rasime visoje pasaulinėje literatūroje.

Šis turtingo vaizdo simbolis — maestro vargonų koncertas, prikėles iš mirties gotikos bažnyčią — gali reikšti viltingą svajonę, kad komunistų griaučiais paverstos įvairios Lietuvos šventovės bus kada nors vieta religinio pakilumo skambančių švenčių, kai tos bažnyčios bus grąžintos Dievo tarnybai. Tačiau nebūtų klaida, jei gotiškos šventovės atgijimas per J. S. Bacho kūrinių koncertą būtų suprastas kaip krikščionio apmirusios dvasios džiaugsmingas prisikėlimas, į žmogaus sielą — jo nuosavą šventovę — Dievo grįžimas. Pagaliau tas Bacho h-mol mišių atlikimas vargonais nykią naktį ir pakilus džiaugsmas, kad Dievas grįžo į savo šventovę, gali reikšti ir paties V. Mykolaičio nušvitimą — jo nudžiugusios sielos suartėjimą su Kristumi, nes šis Dievas-Žmogus nėra už šviesmečių žvaigždė. O apleista rūsti gotikos šventovė tinka simbolizuoti Putino — ekskomunikuoto kunigo — sielą, žinant, kad terminą «rūstus» jis mėgo ir sau taikė ne kartą.

Kad ir keleriopai galima suprasti Bacho giedotinių mišių interpretaciją, atliktą eilėraštyje V. Mykolaičio, tačiau viena labai aišku, kad Dievo sugrįžimą mūsų poetas norėjo savo kūrinyje pabrėžti specialiai. Kad ši idėja nebūtų užliūliuota eilėraštyje bendru ritminiu bangavimu, poetas tais dviem žodžiais — Dievas grįžo — ne tik pabaigė visą ilgą eilėraštį, bet juodu dar specialiai išskyrė skirtingu ritmu — dviskiemeniu chorėjum vietoje visame kūrinyje vyraujančio amfibrachijaus.

Taigi Putino kūryboje Dievo atžvilgiu atsiskleidžia tam tikra raida. Jaunas poetas-kunigas per I pasaulinį karą suabejojo Dievo galia ir gerumu, ironiškai kalbėdamas apie esteticistinį *Rexq.* Laisvės metais atsisakydamas kunigystės, jis Dievą pergyveno kaip už šviesmečių žvaigždę, kuri nieko nesakė jo širdžiai, o, patekęs į

ateistų diktatūrą, jis jaudinosi džiaugsmingos paguodos ašaromis, kad į išniekintą bažnyčią Dievas-Žmogus grįžo.

MAIŠTAS IR PROMETEIZMAS

Iš prigimties jautrus ir užsidaręs, Vincas Mykolaitis-Putinas mėgo stovėti atokiai nuo išviršinio pasaulio, jei tai nebuvo įvairiaspalvė gamta. Tiesa, jis nebėgdavo nė nuo žmonių, bet jų ir nepasigesdavo. «Man retai kada, o gal ir niekad, nebūva nuobodu vienam, o žmonėse, pobūviuose, svečiuose — dažnai», — prisipažino poetas savo atsiminimuose ²³⁶. Kaip jautrų asmenį visuomenė su savo dėsniais bei prietarais Putiną varžydavo ir slėgdavo, nes ir jo dvilypio pašaukimo drama parėjo nuo idėjiškai jam artimų žmonių. Tai buvo viena priežasčių, gimdžiusių jo kūryboje maišto mintis ir nuotaikas.

Kad jos nebuvo Putino gyvenime kokio nors vieno laikotarpio išdava, neblogai mums paliudija maišto mintis reiškiantieji didieji V. Mykolaičio kūriniai: *Valdovo sūnus* (1920 m.), *Tarp dviejų aušrų* ir *Nuvainikuotoji vaidilutė* (1927), *Altorių šešėly* (1933), *Sukilėliai* (1955), *Vivos plango, mortuos voco* (1961 ?) ²³⁷. Iš čia pažymėtų datų matyti, kad šitie kūriniai yra pasklidę per visą V. Mykolaičio gyvenimą, bet susigrupuoja į du ryškesnius laikotarpius. Todėl ir kyla klausimas, prieš kokius autoritetus, arba prieš kokias jėgas maištaudavo mūsų poetas. Ar Putinas iš prigimties buvo toks maištininkas ?

Solidarumas su savo tauta ir visuomene

Pirmojo pasaulinio karo metu. — Mėginant atsakyti į klausimą, ar mūsų poetas buvo maištininkas, pirmiausia galima teigti be pavojaus suklysti, kad V. Mykolaitis nebuvo kraštutinis individualistas, kuris būtų norėjęs specialiai išsiskirti iš visuomenės, arba ją būtų niekinęs. Kad jis jautė pareigą visuomenei, ypač savo tautos žmonėms, gerai paliudija jo gyvenimo faktai ir jo kūryba. Juk be nuolatinio profesoriaus darbo, kurio jis, tiesa, nemėgo, Mykolaitis prisiimdavo tokių visuomeninių prievolių, kurios jam kaip poetui nebūdavo reikalingos. Antai, jis septynerius metus buvo žurnalo *Židinio* vyriausiu redaktoriumi, ėjo fakulteto sekretoriaus pareigas dviem atvejais,

²³⁶ *Raštai*, VII t., 279 psl.

²³⁷ *Aidai*, 1967 m. 7 nr., 290-291 psl.

leidosi skiriamas deputatu Darbo žmonių taryboje Vilniuje. Buvo taip pat V. Mykolaičio gyvenime neilgų tarpų, kai jis savo poezija stengėsi daugiau ar mažiau tiesiog padėti savo tautos žmonėms — patarnauti jų artimiesiems tikslams.

Pirmas toks visuomeniškas periodas Putino kūryboje pasireiškė 1914-1920 metais, t. y. I pasaulinio karo ir Lietuvos valstybės atstatymo laiku. Tada ne tik jis pats kentėjo, bet taip pat matė kitų žmonių, ypač savo tautiečių nelaimės, nes ano karo įvykiai buvo privertę daugelį lietuvių palikti savo tėvynę ir ieškoti pastogės tarp svetimų žmonių Rusijoje. Ir pats Putinas, ten gyvendamas, ne kartą laukė dienos, kada su savo tautiečiais galės grįžti į gimtąją žemę, o lig tol guodė juos savo kūriniais, kurie, surinkti į *Raudonų žiedų* puokštę²³⁸, turėjo pralieto kraujo spalvą. Ten guosdamas savo tautiečius, V. Mykolaitis laikinai buvo užėmęs Maironio pareigas, pranašaudamas :

Vargingos tėvynės vargingi vaikai,
Nekeikime savo vargingo likimo !
Mūs kruvinos skriaudos it dygūs vargai,
Ir liūdinčiais kryžiais pasvirę kapai —
Tai sėkla šviesaus Lietuvos atgimimo ²³⁹.

Taip pat ir Lietuvos valstybės atkūrimą po I pasaulinio karo V. Mykolaitis sveikino pakilusią nuotaiką, jungdamasis į bendrą atstatomąjį darbą bent sava poezija, nes studentas Šveicarijoje tada kitaip negalėjo. Tada jis džiaugsmingai apdainavo tėvynės atgaunamą laisvę tokiais eilėraščiais kaip *Tėvų šalis* ²⁴⁰, *Lietuvio giesmė* ²⁴¹, *Regėjimas*²⁴², *Kėlėsi laisvė*. Pavaduodamas tuo laiku pritilusį Maironį, eilėraštyje *Kėlėsi laisvė* Putinas drąsiai teigė :

Dega veiduos atgimimo žymė,
Skamba padangėmis laisvės giesmė ²⁴³.

Ir niekur anksčiau Putino patriotizmo vyriška jėga nebuvo radusi atitinkamos išraiškos kaip *Lietuvio giesmėje*, kur jaunas poetas išdrįso paneigti Maironio šūkį: «kas kardu kariauja, nuo kardo ir žūva », jį pakeisdamas savuoju ketureiliu :

²³⁸ *Raštai*, I t., 87-122 psl.

²³⁹ Ten pat, 97 psl. Eilėraštis *Vargingos tėvynės vargingi vaikai*.

²⁴⁰ Ten pat, 149 psl.

²⁴¹ *Keliai ir kryžkeliai*, 108psl.

²⁴² Ten pat, 87-93 psl.

²⁴³ Ten pat, 96-97 psl. Šių trijų pastarųjų eilėraščių V. Mykolaičio-Putino rinktiniuose raštuose, išleistuose Vilniuje 1959 metais, nėra.

Laisvos tėvynės narsūs sūnūs
 Atras kelius naujos būties.
 Nuo arklo vėl prie kalavijo
 Jie kietą dešinę ištis ²⁴⁴ ²⁴⁵.

Tačiau, tur būt, niekada kitur V. Mykolaitis nesijautė taip glaudžiai susijęs su savo tauta, kaip *Regėjimo* eilėraštyje, kur simboliniais vaizdais jis išreiškė savo ir lietuvių džiaugsmą dėl prisikeliančios valstybiniam gyvenimui savo tėvynės. Tas Lietuvos atgimimas poetui atrodė lyg stebuklas ir Dievo malonės atpildas už ilgametes lietuvių kančias. Savo vizijoje iš Šveicarijos žemės žvelgdamas į Lietuvą, Putinas, kaip ir jo pirmtakas Maironis, pirmiausia regėjo skausmingą netolimą Lietuvos praeitį, kuri beveik prilygo dabarčiai, nes I pasauliniam karui besibaigiant buvo galima tarti:

Skurdžiai liūdi žemė,
 Nusileidus saulei ;
 Be versmės gyvybės
 Nei šviesos, nei džiaugsmo [...]
 O viršuj tik juodas kryžius
 Ant milžinkapio viršūnės,
 Debesiuos paslėpęs galvą
 Ir plačiai rankas ištiesęs,
 Glūdi vienas paslaptiniai.
 Tik nuo sauso, juodo medžio
 Ant kietos molėtos žemės
 Kraujo sunkiasi lašai ²¹⁵.

Tie lietuvių kančios lašai buvo lyg sėkla stebuklui, kuris skaisčiai raudonai nušvietė visą rytų padangę, o garsus trimitas su varpų gaudimais pažadino laisvės gandą taip, kad:

Sušlamėjo tamsios girios,
 Sušnerėjo gilios upės,
 Subangavo ežerai —
 Ir nuo krašto iki krašto
 Nuaidėjo didis garsas :
 Atsikėlė, atsikėlė ! ²⁴⁴

nes rytuose ant ugninio žirgo sidabro šarvais pasirodė Vytis, apie kurį susitelkė šviesių karžygių pulkai, o milžinkapyje iš juodo kryžiaus :

²⁴⁴ Ten pat, 108 psl.

²⁴⁵ Ten pat, 87-88 psl.

²⁴⁶ Ten pat, 89-90 psl.

Vainiku ištryško
 Spindulių srovė [...]
 Subangavo minios
 Kaip audringa jūra —
 Į stebuklo vaizdą
 Ištiesė rankas.
 Ir varpų gaudimais,
 Ir šviesos verpetais
 Siūbtelėjo didelė
 Pergalės giesmė :
 Švinta, švinta naujas rytas — Aleliuja !
 Kelias mums nauja gyvybė — Aleliuja !
 Ilgai klaidžiojom po tamsią tuščią žemę
 Ir apjakę, ir apkurtę, ir aptemę.
 Švinta, švinta naujas rytas — Aleliuja !
 Teka saulė ir gyvybė — Aleliuja ! ²⁴⁷

Šitokiais entuziastingais ir prasmingais žodžiais atsiliepė Putinas į Tautos Tarybos paskelbtą Lietuvos valstybės atkūrimą, nes šis *Regėjimo* eilėraštis buvo parašytas 1918 metais per Velykas Šveicarijoje. Ar šitaip džiaugsmingai būtų galėjęs V. Mykolaitis sveikinti Lietuvos nepriklausomybę bei pavaduoti Maironį, jei Putinas iš prigimties būtų buvęs toks individualistas, kuriam visuomenės gyvenimas nerūpi ? Atsakymas atrodo aiškus.

Antrojo pasaulinio karo metu. — Panašų atsakymą duoda ir antrasis periodas, kada V. Mykolaitis vėl buvo nukreipęs savo žvilgsnį į visuomenę bei į savo tautą. Tą laikotarpį sudarė II pasaulinio karo metai (1939-1944), kai poetas su visa lietuvių tauta kentėjo priespaudą ir neviltį, kurias atnešė Lietuvai totalitaristinių (Sovietų

²⁴⁷ *Putino raštai*, Kaunas 1921, I t., 119-120 psl. Šios citatos pabaiga vėlesnių metų leidinyje (*Keliai ir kryžkeliai*, 92-93 psl.) yra truputį skirtinga :

Ir varpų gaudimais
 Ir šviesos verpetais
 Tekančioje saulėj
 Nuskambėjo didelė
 Jų nauja giesmė :
 Kėlės, kėlės, kėlės
 Iš marties ir kapo — Aleliuja !
 Jo sakytas žodis
 Kūnu tapo — Aleliuja !
 Tų, kur kentė vėlės,
 Tamsą nugalėję,
 Į šviesos Kūrėją
 Kelią rodys — Aleliuja !

Rusijos ir Vokietijos) valstybių okupacija. Tik ši kartą mūsų poeto žvilgsnis siekė plačiau negu prieš 25 metus. Kad rūpestis Lietuva užėmė svarbią vietą, liudija Putino eilėraščiai parašyti liūdnomis birželio mėnesio dienomis 1941 metais ir sudarę vėliau *Rūsčių dienų* rinkinio dalį. Vienaime tų eilėraščių, *Raudonspalvėje liepsnoje* apie lietuvių klaikų gyvenimą sovietinės okupacijos pirmaisiais metais rašė:

Ir tu, mano gimtas žaliuojantis kaime,
Skambėjęs dainų šimtastygiais aidais,
Keliesi su rūpesčiu, guodies su baime,
Kaip įnamis tėviškės kloniais bastais.

Žiauri ir pikta raudonspalvė liepsna
Išdegino tavo laukus ir gėlynus,
Ir moteris vaško žvake nešina
Nelauktai aplanko gentis ir kaimynus.

Mūs dienos kaip tankios kalėjimų grotos —
Ir laisvės aušra jom negreitai nušvis.
Nebylios kalėjimų sienos rasotos ...
O, Viešpatie, kokia klaiki ta buitis ! ²⁴⁸

Kaip matyti, šiame *Raudonspalvės liepsnos* eilėraštyje Putinas tesistengia išreikšti tik psichinę ir moralinę lietuvių nuotaiką, kokią jiems atnešė apgaulės ir teroro metai, pridengti sovietinio išlaisvinimo kauke. Tuo tarpu *Liaudies dainoje* mūsų poetas tampa beveik socialistiniu realistu, nes eilėraštyje ima agituoti prieš atėjūnų saviškių, tardamas :

Nuo Baltijos jūros lig Vilniaus kalnelių
Dejuoja lietuviai maskolių naguos.
Su ašarom gula, su ašarom kelia,
Tik vėjai, tik audros jų širdis paguos.

Budėkit, Žemaičiai,
Budėkit, Aukštaičiai,
Budėk, Dzūkija, budėk, Sūduva !
Pakils audros, vėjai,
Ir žus mūs skriaudėjai —
Atgims dar gražesnė laisva Lietuva ! [...]

²⁴⁸ *Rūsčios dienos*, Chicaga 1952, 25 psl.

Dejuoja vergovėj visi darbo žmonės,
 Paskendę skurde ir nelaimėj karčioj.
 Lygybės, brolybės ir laisvės svajonės
 Išnyko žiaurioj bolševikų valdžioj.
 Budėkit, Žemaičiai ir t. t. ²⁴⁹.

Šitoks nusiteikimas sovietinės okupacijos atžvilgiu Lietuvoje aiškiai liudija, kad V. Mykolaitis nebuvo individualistas maištininkas iš prigimties. Taip pat byloja ir jo platesnis žvilgsnis į I ir II pasaulinių karų baisybes. Tik I pasaulinio karo kruvinieji darbai, pavaizduoti *Titanų kovos* ²⁵⁰ ir *Karo genijaus* ²⁵¹ eilėraščiuose, buvo Putino vertinami moraliniu atžvilgiu. Tuo tarpu II pasaulinio karo griaujamuosius ir kruvinuosius veiksmus V. Mykolaitis suvokė ir išreiškė mįslingiau ir giliau. Tą paslaptingumą jau atskleidžia neilga ironiškai tragiška *Lėlių baladė* ²⁵², kur porcelianinės lėlės, temokančios svajoti žaidimus, nebesugeba dabar į juos paskęsti, nes joms trukdo « sienoje makabriški šešėliai », kurios iš anapus mėto kraujaspalvės karo ugnys.

Metafiziniu (o gal teisingiau — apokaliptiniu) žvilgsniu V. Mykolaitis stebi karo baisybes *Marche macabre* poemoje. Čia išmokslinto ir drausmingo kapelmeisterio pradėtas kariško orkestro maršas tampa palaipsniui vis baisesnis :

Trenkė misingis ir varis,
 Storos triūbos ir ragai,
 Dunda būgnas triukšmadaris,
 Gaudžia girios ir laukai.
 Švilpia pikolės ir fleitos —
 Vienos lėtos, kitos greitos,
 Garsiai klykauja trombonai,
 Ir klarnetų gaižūs tonai,
 Ir birbynių skambalingų
 Dingo-dingū, dingo-dingū ...
 Trenkia iš visų dūdų,
 Net gūdu, gūdu, gūdu ...²⁵³

Šitaip Putino vaizduojamas kareivių maršas tampa ne tik pragariškai šiurpus, nes po grožio ir drausmės skraiste jis vis labiau

²⁴⁹ Ten pat, 29 psl.

²⁵⁰ *Raštai*, I t., 89 psl.

²⁵¹ Ten pat, 92-93 psl.

²⁵² Ten pat, 361-362 psl.

²⁵³ Ten. pat, 363 psl.

atskleidžia mirtį bei pikta. O be to tas maršas tampa nebesulaikomas :

Jis žengia pro siaubingai nuniokotus kaimus
 Ir pro rusenančius griuvėsiuose miestus,
 Kur be gimtinės stogo ir palaimos
 Beliko sielvartas rūstus.
 Ir lenda iš urvų nuogi skarmaliai,
 Ir urzgia šunys alkani :
 — Ak, prakeiksmas tebūnie tavo daliai ! —
 Tu pražūtin su muzika eini ! ... —
 Ir šliaužia iš duobių ir kapinynų
 Būriai ir kūmų, ir kaimynų :
 Anas berankis, tas bekojis,
 O šitas galvą paaukojęs ...
 Juos lydi seniai, moterys, vaikai —
 Ir eina jų pulkų pulkai.
 Ir iš to antplūdžio siaubingo
 Dingū-dingo, dingū-dingo ...
 Trenkia iš visų dūdų,
 Net gūdu, gūdu, gūdu ...
 O vadas kaulėtu pirštu :
 Vienas-du, vienas-du ...²⁴⁴

Čia blankių lūpų ir kaulėtų skruostų kariškis su įstrižais randais kaktoje primena ne tik nacionalsocialistų SS dalinio pedantišką kapelmeisterį, bet ir drauge piktų jėgų vadą, arba elegantiškai įsikūnijusį šėtoną. Šiuo atveju pučiamųjų orkestro maršas nėra vien simbolinis totalitarinio karo vaizdas, bet taip pat prasmuo ontologinio blogio, kuris žygiuoja per pasaulį lyg su muzika, į savo gretas įtraukdamas ir įvairiai naikindamas savo suviliotas arba aklai pasigautas aukas. Tai V. Mykolaitis gyvai jautė stebėdamas II pasaulinio karo atpalaiduoto blogio sroves.

Tiesa, kad mūsų poetas ontologinį blogį buvo pajutęs ir apie jį galvojęs per I pasaulinį karą, kaip liudijo jo eilėraštis apie *Rexq*. Tačiau ten to blogio meninė išraiška buvo paprastesnė : ji nesugestionavo jo įvairybės, patrauklumo jėgos ir žmogui neįveikiamo fatalizmo, kuris matyti *Marche macabre* kūrinys. Čia vadovaujama ir triukšmingame orkestro marše pamažu atsiskleidžia užburianti blogybių sutartinė, pradedant lengva nuodėme ir baigiant prievartine mirtimi, kur įvairūs muzikiniai instrumentai tėra to paties blogio skirtingi prasmėnys. Jei šitokio blogio galios V. Mykolaitis nebūtų jautęs savyje, sunkiau būtų suprasti, iš kur poetas sė-

²⁵⁴ Ten pat, 365-366 psl.

mesi tiek kūrybinės jėgos tokiai objektyvinei (ontologinio blogio ir kolektyvinės prievartinės mirties) temai, kuri, iš paviršiaus žiūrint, apie 1942 metus Putinui nebuvo egzistenciškai aktuali, o vis dėlto apie blogio galybę orkestro pavidalu įkvėpė pirmąjį šedevrą, kurio galėtų pavydėti ne vienos didelės tautos literatūros kritikas. Gal Putino įkvėpimą sustiprino ir jo protesto nuotaika prieš hitlerinį totalitarizmą, nors šitame proteste nematyti poeto asmeninės gaidos, kokia pasirodė vėlesniame *Vivos plango, mortuos voco* kūrinyje ²⁵⁵, kuriame totalitarizmas pasmerkiamas aiškiai.

Šis antrasis visuomeninis laikotarpis, kuriam atitenka *Marche macabre* (1942 m.), V. Mykolaičio gyvenime buvo priverstinai prailgintas stalinistinio totalitarizmo diktatūros dar vienuolikai metų (1941-1955), kada jis savo kūryba rikiavosi pagal privalomą liniją. Bet jis tada žvelgė į pasaulį ir visuomenę pro durų plyšį tarsi kalėjime. Todėl ir anų metų V. Mykolaičio sueiliuoti visuomeniniai bei politiniai teiginiai teturi tiek poetinės galios ir išliekamos vertės kaip teatro sceninė butaforija, kuri metama lauk pjesės vaidinimams užsibaigus. Šitoks nevaisingas laikotarpis mūsų poeto gyvenime pasibaigė su 1955 metais, kai Putinas sėdosi rašyti *Sukilėlių* romano, kuris sudaro analogiją *Valdovo sūnui*, pradėjusiam pirmąjį maišto periodą. Tiedu kūriniai — *Valdovo sūnus* ir *Sukilėliai* yra lyg atverti vartai į kūrybiškiausius laikotarpius V. Mykolaičio gyvenime ir drauge vaizduoja pavergtos tautos sukilimus, nukreiptus prieš svetimą tironiją, siekiant tautai teisybės ir laisvės.

Sukilimas prieš tironiją

Sukilimas prieš blogį pasaulyje apskritai « Valdovo sūnaus» dramoje. — Pirmoji eiliuotoji Putino drama *Valdovo sūnus* atskleidžia žlugimą tirono, kuris vadinasi Krūšna. Kai Europos tautos tebegyveno gentimis, Krūšna buvo pavergęs vieną kaimyninę gentį, nužudydamas jos teisėtą valdovą, bet pasigailėdamas jo mažo sūnelio. Šituo jis norėjo savo paties sūnui duoti žaidimų draugą ir laikyti jį savo įkaitu, kad labiau supančiotų nukariautąją gentį. Tačiau vieną naktį, kai tirono nebuvo namuose, pavergtos gentės dvasininkams pavyko pagrobti abu valdovo sūnelius. Dvasininkų priežiūroje auklėjami Skaidra su Gyčiu labai susidraugavo ir persiėmė pavergtųjų laisvės idealais, kai tuo tarpu despotas Krūšna seno ir džiūvo iš ilgesio, nepajėgdamas surasti savo pagrobto sūnaus.

²⁵⁵ *Aidai*, 1967 m. 7 nr., 290-291 psl.

Kai Gytis su Skaidra jau buvo pasiekę tokį vyro amžių, kad pajėgė ne tik valdyti kardą, bet ir vadovauti kariuomenei, pavergtos gentės slaptieji vadai (kunigai, burtininkai) paskelbė sukilimą prieš susenusį tironą. Kadangi jis pats buvo nebepajėgus kovoti prieš sukilėlius, jam nebeliko nieko, kaip savo dukrą Danguolę ir pusę karalystės pažadėti savo dvariškiui Maurui, kad šis numalšintų sukilimą ir suimtų gyvą maištaujantį sūnų. Per vieno pavergtos genties didiko išdavystę Maurui pavyko paaimti į nelaisvę abu valdovo sūnus. Kadangi nei Krūšna, nei patys jaunuoliai nežinojo, katras yra teisėtojo valdovo ir katras užgrobiko sūnus, tai Gytis su Skaidra tirono pilyje gavo reliatyvią laisvę. Šitaip jie turi progą susidraugauti su Krūšnos dukteria Danguole, kurią Gytis pamilsta kaip brolis seserį, o Skaidra — kaip bernelis mergelę. Šitaip kiekvienas sūnų pradeda pajusti skirtingą savo dalią. Nors nė vienas jų nenori prisipažinti tirono Krūšnos sūnumi, tačiau Gytis su Danguolės pagalba ima įsitikinti, kad jis esąs jos brolis bei Krūšnos vaikas. Tuo pat ima jį įtarti pats tironas. Dėl to padidėja pavojus nužudytojo valdovo sūnui Skaidrai. Šį gelbėdamas, Gytis skaudžiai užgauna Krūšną, kuris prakeikia Gytį, o paskui, tyčiom Mauro apgautas, dar jį nužudo. Tik mirdamas Gytis ištaria tėvo vardą, prašydamas atleisti. Matydamas, kaip pats savo durklu sunaikino savo gyvenimo tikslą — savo sosto paveldėtoją, — despotas Krūšna netenka proto, kai tuo tarpu sukilėliai užima valdovo pilį. Tada senasis kunigas-burtininkas, kuris paruošė pavergtos genties sukilimą ir atvedė jį iki galo, paskelbė Skaidrą teisėtu sosto paveldėtoju. Šitaip žlugo kruvinas uzurpatorius, o sukilusi gentis per ankas ir kančias laimėjo, gi su ja drauge — teisė, teisingumas ir laisvė.

Taigi *Valdovo sūnus* yra romantinė drama, slepianti savo užuomazgoje melodramatinį nežinomąjį (katras tikrasis Krūšnos sūnus), bet neturinti tiesioginių politinių intencijų. Tačiau prisiminus dramos parašymo laiką, — 1919-1920 metus, — kada Lietuva ginklu tebekovojo su savo buvusia pavergėja Rusija, paaiškėja bent simbolinis-politinis fonas. Jį paryškina ir Krūšnos personažas, nes jis reiškia despotinę Rusiją, kuri pati kraujuodama savo revoliucijoje bei pilietiniame kare, vis dėlto kovojo prieš nepriklausomybės siekiančią Lietuvą, kuri 1918 metų vasario 16 d. buvo pasiskelbusi nepriklausoma valstybe. Taigi šitokiu būdu galima suprasti, kad sukilusioje prieš Krūšną gentyje V. Mykolaitis matė atsikuriančią, prieš svetimus tironus sukilusią Lietuvą.

Šitokia prasmė *Valdovo sūnui* tinka juo labiau, kad Lietuvos stovis po 1863 m. sukilimo turėjo aiškių paralelių su Krūšnos pavergta gentimi. Sulenkėjusios savo aristokratijos išduota, arba pamesta

lietuvių tauta slaptai per pusę amžiaus buvo auklėjama kunigų ir poetų, kurie įkvėpė jai teisingumo bei laisvės ilgesį. Panašus genties auklėjimas Putino atvaizduotas ir *Valdovo sūnuje*. Dvasininkų-burtininkų draugas Dainius, štai ką apie tai sako :

Aš triskart apėjau mūs visą gentę,
jį keldamas į šventą laisvės kovą.
Aš, pirmą kartą eidamas, verkiau
dėl jų paniekinimo ir skriaudos.
Aš, antrą kartą eidamas, mečiau
į brolių širdis gyvą laisvės žodį
ir skambiai dainai palikau auginti.
O trečią kartą eidamas, radau
jau juos tėvų kardus galandant.
Tada sakiau, kad jau atėjo metas
numesti atėjūnų vergo jungą,
kad gyvas yr valdovo mūs sūnus.
Ir jo vardu sukilo mūsų gentė,
numirt kovoj dėl laisvės pasiryžus

Prieš čia nužymėtą simbolišką, lietuviškai politinį foną išsivysto dvejopa *Valdovo sūnaus* prasmė — tirono žlugimas ir sūnaus maištas prieš tėvą, kuris savo nepasiekiamą sūnų myli, jo ilgisi ir ieško, kad atiduotų jam visą savo gyvenimo laimikį. Bet kadangi tas tėvas per daug mėgsta jėgą, suteikdamas daug skausmo savąja valdžia sūnui Gyčiui, jo mylimam draugui Skaidrai bei abiejų vedamai sukilusiai tautai, sūnus atmeta šitokį tėvą ir skiriamą paveldėjimą, bet nepajėgia visai nutildyti širdies balso kaip nelaimingam giminei. Nors Gyčiui brangesnė laisvė, teisingumas ir draugystė, tačiau jis nepajėgia paneigti nė kraujo balso, kuris jį riša su senu despotu tėvu. Šitokiame stovyje tėvas kovoja prieš sūnų, o sūnus prieš tėvą, kaip senojoje germanų *Hildebrandto giesmėje*.

Sunku būtų pasakyti, ar sūnaus maište prieš nepažįstamą tėvą Putinas norėjo pavaizduoti savo santykius su nepažįstamu Dievu arba su alegoriniu žemės valdovu *Rexu*, kurį ironizavo savo 1916 metų eilėraštyje. Tačiau jau galima pasakyti, kad Krūšnos sūnaus Gyčio dramatismas *Valdovo sūnuje* turi analogijų su paties kūrėjo Putino dramatismu, kokį poetas pergyveno nuo 1914 m., kai pasiėmė dviejų kilnių pašaukimų — kunigo ir poeto pareigas. Kaip Gyčio širdis plėšoma pusiau, kai jis atsiduria tarp kraujo balso bei pagarbos savo tėvui, iš vienos pusės, ir meilės laisvei bei draugystei, iš kitos, —

taip, arba panašiai jautė V. Mykolaitis 1914 m. ryždamasis tapti kunigu, nors jautėsi poetu.

Susietas su Krūšna kraujo giminyste ir jausdamas šito kieto savo tėvo meilę, Gytis kenčia, nes jam brangesni saitai su draugu ir laisve. Todėl jis skundžiasi Danguolei :

Laisvės, laisvės gaila ! ...
Juodbėrio žirgo, plieno kardo gaila !
Tu nežinai, kas yr pamilti laisvę —
kas yr pakilt į pirmą karo žygį —
ir štai patekt staiga į ankštą narvą ²⁵⁷.

O savo draugui Skaidrai savo moralinį stovį Gytis šitaip dėsto :

Aš viską atmenu, tačiau žinau,
kad nebgalėčiau su tavim drauge
prieš Krūšną — mūsų priešą — kardo kelti.
Oi ne ... Jau aš daugiau nebekariausiu.
Nudžiūsiu tartum jaunas ažuolėlis,
iš ten išrautas, čia gi neprigijęs ²⁵⁸.

Kai valdovas iš Gyčio akių mėgina atpažinti savo sūnų, šio skausmas bei protestas prasiveržia reto tragiškumo žodžiais :

Jei mano akys nor mane išduoti,
tai aš išlupsiu jas, bet niekad, niekad
nepasakysiu, jogei tu man tėvas ²⁵⁹.

Šitie žodžiai, atskleidžiantieji sūnaus ir tėvo santykius, tur būt, yra patys skaudžiausi, kokius tik yra ištarę rašytojai Europos literatūroje. Kai dėl šitokių skaudžių protestų Krūšna prakeikia neprisi-pažįstantį sūnų, Gyčio dilema neišsisprendžia, o tik labiau jį slegia ;

Aš sesę pažinau iš josios meilės,
o tėvą pažinau iš prakeikimo.
Taip, kai jis tą baisų tarė žodį,
aš pajutau, kad jis yr mano tėvas.
Na, ko dar man belaukti, ko belaukti ?
Ar imti tėvo užgrobiko dalį,
ar kelti kardą prieš jo žilą galvą ? ...
Gana, gana ... nebėr man doro kelio ²⁶⁰ ...

²⁵⁷ Ten pat, 254psl.

²⁵⁸ Ten pat, 260psl.

²⁵⁹ Ten pat, 263psl.

²⁶⁰ Ten pat, 267psl.

Doro kelio nebėra abiem — nei Gyčiui, nei Krūšnai. Nors kraujo giminyste susieti, bet priešai gavo dvasia, jiedu abu turi žūti. Todėl jų susitikimai — skaudžiausi *Valdovo sūnaus* dramos momentai, kokių lig tol niekas nebuvo pasiekęs lietuvių literatūroje. Tačiau nei tėvo ir sūnaus kova, nei jūdvių žuvimas (Gyčio nužudymas, Krūšnos išprotėjimas) nenuteikia žiūrovo pesimistiškai, nes šioje Putino dramoje laimi teisė, teisybė, laisvė, draugystė, kurioms skaitytojas ir žiūrovas negali likti nejautrus. Kitaip sakant, *Valdovo sūnuje* vaizduojamas sukilimas prieš tironą ir sūnaus maištas prieš tėvą yra kova dėl žmogiškųjų idealių vertybių prieš pasaulio blogį, kuris dramoje reiškiasi neteisybe, išdavyste, klasta, prievarta, žmogžudyste.

Tokią pat prasmę tebeturi ir *Valdovo* drama, kuri yra daugiau ar mažiau *Valdovo sūnaus* antroji redakcija, Putino atlikta 1928 m. pagal Kauno valstybinio teatro režisieriaus B. Dauguviečio pasiūlymus. Šioje dramoje įvesta karžygio Mauro meilužė Gerda praturtino Putino kūrinį moteriškuoju elementu, sumezgė stipriau veikalo intrygą, labiau sudramatino Mauro personažą ir geriau pagrindė jo žuvimą. Tačiau pirmąsias probleminis *Valdovo sūnaus* branduolys *Valdove* išliko nepakitęs — jis tebevaizduoja sūnaus maištą prieš tėvą ir pavergtos genties sukilimą prieš svetimą tironą, kuris žlunga nepataisomai.

Maištavimas prieš tautą slegiančius tironus « Sukilėlių » romane. — Jei, skaitant *Valdovo sūnų* ir *Valdovą* yra abejonių, kokios tautybės yra pavergėjai ir sukilėliai, tai *Sukilėlių* romane nebegali būti jokios abejonės : svetimoji politinė pavergėja yra caristinė Rusija, o laisvės trokštančius sukilėlius sudaro lietuvių tauta, kurios didžiąją dalį — baudžiauninkus — caras 1861 metais buvo atleidęs iš baudžios, bet kuri dar nebuvo atgavusi socialinės laisvės, nes dvarininkai trukdė įvykdyti teisingumą. Nors V. Mykolaitis *Sukilėlių* romane stengiasi prisitaikyti prie socialistinio realizmo reikalavimų, parodydamas kai kuriuos didžiuosius feodalus (pavyzdžiui, Bagyną Skrodskį) baudžiauninkų priešais, einančiais ranka rankon su caristine valdžia, kuri gina dvarininkų interesus, tačiau vis tiek pagrindinė priešiškoji jėga, prieš kurią ginklais kovoja 1863 metų sukilėliai, pasilieka romane Rusijos caro valdžia.

Taip pat atrodo, kad V. Mykolaitis turėjo manevruoti, rašydamas *Sukilėlius*, kad nesupykintų sovietinių cenzorių. Iš vienos pusės, jis stengėsi nepabrėžti, kad lenkų-lietuvių sukilimas buvo ruošiamas ir vyko prieš Rusijos imperinę valdžią; iš kitos pusės, jis dažnai prisiminė rusų demokratų, kurių idėjos veikusios Lietuvos sukilėlius ; ir trečia, centrinį romano herojų, lietuvių maištininkų tikrąjį vadą, kunigą A. Mackevičių Putinas vaizduoja pirmiausia kaip

kovotoją prieš socialines neteisybes, prieš buvusių baudžiauninkų skurdą ir beteisiškumą, prieš dvarininkų savi valias, vykdančią lažininkų atleidimą iš baudžiaivos. Šitos smulkiųjų ūkininkų dalios

— darbo, skurdo, skriaudų ir savivalios vaizdą V. Mykolaitis apšiai duoda savo romano pirmojoje dalyje *Gana to jungo*. Tas kaimietiško gyvenimo scenas autorius protarpiais tartum papuošia arba savo paties sukurtomis, arba autentiškomis liaudies dainomis, nes rašytojui buvo svarbu parodyti, kad tie lig tol beteisiai žmonės turėjo savo nevisai žemą kultūrą. Juk be jos jie nebūtų pajėgę taip sparčiai sąmonėti, kad per dvejetą metų nuo laisvės manifesto (1861 m.) veiklesnieji būtų išdrįsę eiti į sukilėlių eiles. Tie buvę baudžiauninkai išėjo į atvirą kovą su ginklais dėl socialinių motyvų — dėl neseniai patirtų ir naujai grasomų neteisybių, dėl teisingesnio ir sotesnio rytojaus sau patiems ir savo vaikams. Tai pagrindinės priežastys, skatinusios juos sukilti, kaip vaizduoja Putinas.

Tuo tarpu tų buvusių baudžiauninkų vado A. Mackevičiaus kova — žymiai sudėtingesnė, gilesnė, idealesnė. Tiesa, kad ir jo sąmoninamajame ir kurstomajame darbe V. Mykolaitis mato pirmiausia luominių žymių: A. Mackevičius kilęs iš neturtingų valstiečių ir kunigu tapęs tam, kad galėtų dirbti tarp baudžiauninkų jų gerovei bei išvadavimui. Tačiau meilė tiems beteisiams žmonėms ir atsidėjimas jų labai jau yra krikščioniškos artimo meilės išraiška, nors šitaip Mykolaitis jos ir nevadina. Tai moralinis sukilimo motyvas.

Tačiau V. Mykolaičio Mackevičiui aišku, kad kova dėl socialinio teisingumo bus tuščia, jei ji tebus nukreipta prieš didžiuosius dvarininkus, nes juos palaiko, jų interesus gindama, visos Rusijos galybė, o ją savo ruožtu remia pirmoje eilėje didieji žemvaldžiai. Todėl kun. A. Mackevičius su savo valstiečiais-dalgininkais turi sukilti ir sukyla prieš caristinę valdžią. Šitokiu būdu socialiniai motyvai kun. Mackevičiaus sąmonėje susilieja su politiniais. Ar šitaip galvojo tikrasis Mackevičius, sunku pasakyti. Tačiau panašiai mąstė Putino Mackevičius. Bet sukilimui vykstant, susitikus su Jokūbu Daukša, jis išvydo, kad tas jo politinis nusistatymas tebėra stipriai miglotas.

«Jis nusimanė žadinąs Lietuvos žmonių širdyse neapykantą priespaudai, caro ir dvarininkų valdžiai, keliąs socialinę revoliuciją, — rašo V. Mykolaitis. — O čia susitiko su žmogumi, kuris žadina širdyse savo tautos savitumo pajautimą. « Mes lietuviškai mąstome ir lietuviškai mes jaučiam », — skambėjo jo ausyse skardus Daukšos balsas»²⁶¹. Šitaip kilusias dalgininkų vado mintis V. Mykolaitis reziumuoja rašydamas :

²⁶¹ *Raštai*, VII t. : *Sukilėliai*, 2 dalis, 219 psl.

«Ligi šiol sukilimo tikslas — kova už žemę ir laisvę — turėjo daugiau socialinę prasmę, valstiečių išvadavimą iš dvarininkų priepaudos. Politinis tikslas — valstybės, Žečpospolitos atstatymas — rūpėjo daugiau bajorijai. Jam, Mackevičiui, nors ir buvo žinomas laisvo tautų apsisprendimo ir susivienijimo principas, tačiau lietuvių tautos vaidmuo ir vieta tame susivienijime jam nebuvo aiški. Jis tuo klausimu galvos sau daug nekvaršino. Šiandien šitų dviejų poetų, ypač antrojo, Daukšos, žodžiai, it koks žaibo blykstelėjimas, nušvietė jam ir lietuvių tautos kelią į busimąją politinę santvarką»²⁶².

O anie Jokūbo Daukšos žodžiai, kurie Mackevičiui įžiebė lietuvišką politinę sąmonę buvo šie : « Mūsų motina — šventoji Lietuva, o mes jos sūnūs. Ji pavergta ir prislėgta, o mes esam jos tarnai ir vergai. Tačiau netrukus sprogs vergovės pančiai, mes būsimė laisvi ir valdysimės patys. O mūsų motinai, kuri šiandien vergauja, laisvės aušra nušvies veidą »²⁶³.

Taigi šitaip tarp A. Mackevičiaus socialinio, moralinio ir politinio sukilimo motyvų įsipynė ir tautinis, lietuviškas. Jiems visiems nepastebimos gyvybės teikė ir asmeninė jo nuotaika, susidariusi ilgų metų įpročių pamoksluose ir kalbose prieštarauti socialinei neteisybei. Šis įprotis šalia kunigystės sudarė lyg antrą (revoliucionieriaus) pašaukimą, kuriam žodžių buvo per maža, nes reikėjo veiksmų. Kai Lenkijoje prasidėjo sukilimas prieš Rusijos despotiją, tas Mackevičiaus išsiugdytas maištininko pašaukimas sukilo prieš Mackevičiaus kunigystę, kaip V. Mykolaičio poetinis talentas, apsireiškęs žymiais kūriniiais, sukilo prieš kunigą. Niekas šito asmeninio — antrojo pašaukimo — motyvo geriau neišreiškia, kaip paties kun. A. Mackevičiaus žodžiai, tarti jo tyliajai mūzai Malvinai Buivydaitei:

« Gyvenimas pasidarė nebepakenčiamas. Reikia jį sugriauti. Reikia nuversti valdžią, kuri padarė tokį gyvenimą [...] Jeigu aš ir tikrų tikriausiai žinočiau, kad mes pralaimėsime ir manęs laukia kartuvės, aš vis tiek eičiau ! Aš negaliu neiti, aš neiti negaliu ! Toks gyvenimas pasidarė man nebepakeliamas. Aš dūstu tarp šitų sienų, šioj parapijoj ! Aš noriu bent sykį laisvai atsikvėpti. Aš noriu tapti kitu žmogumi — visai kitokiu, negu dabar esu. Aš noriu šitą sutaną pakeisti kario mundierium, breviorių — šautuvu ir kardu²⁶⁴ ». Ar tai nėra išsiugdyto pašaukimo balsas, toks savas Putino poetinei prigimčiai !

Be A. Mackevičiaus savo kūrinyje V. Mykolaitis dar parodo kitus istoriškai svarbius 1863 metų sukilimo vadus kaip Kalinauską ir

²⁶² Ten pat, 220-221 psl.

²⁶³ Ten pat, 218 psl.

²⁶⁴ Ten pat, 130 psl.

Sierakauską; tačiau šiedu antroje romano dalyje *Ginklai prabyla* tevaidina tik epizodinius vaidmenis. Tiek pat reikšmės teturi bajorai maištininkai Viktoias Survila ir Kolyška. Šitokiu būdu centriniu herojumi, kuris plačiai veikia abiejose *Sukilėlių* dalyse, telieka A. Mackevičius, kuris savo sąmone, savo doru gyvenimu, savo energija ir autoritetu, savo plačiais ryšiais su Lietuvos žmonėmis, ypač su buvusiais baudžiauninkais, atrodo kaip tikras vadas ir nuskriaustųjų viltis. Tais skriaudžiamaisiais jis pasitiki ir iš jų susilaukia ištikimų pagalbininkų sukilimui. Bet tarp valstietiskų sukilėlių romane ryškesni tėra du — «individualistas» Pranaitis, kuris, kerštaudamas «razbaininku» — banditu, greitai žūva, ir Petras Balsys, kuris palieka toli savo jauną šeimą, kad taptų kareiviu sukilėliu, kai šitam uždaviniui jį pašaukia Mackevičius. Šio dešiniąja ranka jis ir tampa dalgininkų būriuose.

V. Mykolaičio nupieštame 1863 metų sukilime nelieka pasyvios nė moterys. Vienos jų yra maištingų minčių įkvėpėjos, o kitos sukilėlių globėjos, patarnautojos ir gelbėtojos. Buvusi revoliucinių minčių tarpininkė Jadvyga Skrodskytė gelbsti maištininką Viktorą Survilą tuo, kad su juo susituokia kalėjime, kad turėtų teisę kaip žmona jį lydėti į katorgą, kuliai jis nuteistas 10 metų. Malvina Buivydaitė, nors kukli ir švelni bajoro dukra, pritaria sukilimui, savo nesuinteresuota tylia meile įkvėpia Mackevičių bei, apdovanojusi visais reikalingais drabužiais, išlydi jį kautis į girią, pati likdama namuose. Vaizduodamas Malviną, Putinas tikriausia piešė suidealintą Emilijos Kvedaraitės siluetą, nes išeinančio į sukilėlius Antano Mackevičiaus psichinis bei moralinis stovis atvaizduotas panašus į V. Mykolaičio nuotaiką, kai jis rengėsi palikti dvasininko luomą.

Gal todėl į kunigo Mackevičiaus lūpas mūsų rašytojas įdėjo tokių idėjų, kokių istoriškasis lenkų-lietuvių sukilimo vadas 1863 metais vargiai galėjo turėti, nors tos mintys ir neprieštarauja tokiam plačiam ir kūrybiškam vado charakteriui, koks nupieštas romane. Įdomiausia tų jo idėjų liečia tautos kūrybingumą nelaisvės metais. Antai, Putino Mackevičius bajorų pokalbyje apie sukilimą taria :

« Laisvė tautai didelė brangenybė. Tik laisva tauta sukuria savo kultūros gražiausius žiedus. Dėl to mes kovosime ir kitus vesime į kovą už laisvę. Tik aš nesutinku [...] kad be laisvės jau nebūtų gyvenimo. Ir pavergta tauta kartais esti nepaprastai kūrybinga. Skausmas sutelkia pajėgas dideliems darbams ir dar didesniems pasiryžimams. Laisvės idealas vėl pasirodo savo aukštybėse ir spindi nesuteptu skaistumu. Jis gaivina, įkvepia ir kelia ne tik išrinktuosius, bet ir minias »²⁶⁵. Šitie A. Mackevičiaus žodžiai, ištarti Putino anais 1955-1956

²⁶⁵ *Raštai*, VI t. : *Sukilėliai*, 1 dalis, 537 psl.

metais, kai lietuvių tauta sunkiai alsavo po partizaninio karo, parblokšta nuo deportacijų ir kolektyvizacijų, jie buvo tikrais paguodos žodžiais. Nemenkiau įkvepiančiai turėjo skambėti ir Mackevičiaus kalbos šis tęsinys :

« Kad ir vergovė taptų kūrybinga, tauta turi būti stipri, atspari, sąmoninga. Tauta turi būti priaugusi ne tik nepriklausomybei, bet ir vergovei. Tada ji bus pribrendusi ir amžinybei» ²⁶⁶. Kažin, ar šie žodžiai dabartinėje lietuvių tautos situacijoje neturi panašios reikšmės, kaip kadaise Maironio : «Jau slavai sukilo nuo Juodmarių krašto»...

Maištavimas prieš juridines normas ir drausmės nuostatus romane «Altorių šešėly». — Maišto bei sukilimo temos ryškios ne tik tokiuose V. Mykolaičio kūriniuose kaip *Valdovo sūnus* ir *Sukilėliai*, kurie pradeda kūrybingiausius periodus mūsų poeto gyvenime, bet jų apstu ir kitur. Toks yra *Altorių šešėly* romanas. Nors jame ryškiai neiškyla pasaulietiška tironų valdžia, prieš kurią reiktų sukilti, bet jame yra nuo šimtmečių nusistovėjusi Katalikų Bažnyčios juridinė galia. Yra jame ir našta dviejų pašaukimų, kurie yra susiję su Dievo malone ir galybe. Šitoks moralinis svoris, apsunkintas teisių nuostatais, gali pagimdyti nelaisvės ir maišto nuotaikas. *Altorių šešėly* tokį stovį Putinas sutelkia apie Liudą Vasarį.

Jo asmenyje kaip tik susiduria du kilnūs ir reti pašaukimai — kunigo ir poeto, — kurie turi didelės reikšmės žmonių gyvenime. Kunigystę jaunas Liudas Vasaris prisiima daugiau ar mažiau per klaidą, gerai nepažindamas savęs, ypač nesuprasdamas reikalavimų, kuriuos diktuoja antrasis, pasaulietinio poeto, pašaukimas, susietas su Dievo duotu, taigi įgimtu, talentu. Kai šis ima praktikoje atsiskleisti, Vasaris pamažu įsitikina, kad kunigo ir poeto pareigų jis nepajėgs suderinti savyje, nes tiedu nepaprasti pašaukimai Vasario asmenyje eina priešingomis kryptimis ir reikalauja tiesiog priešingo gyvenimo būdo.

Sakysime, artimesnė draugystė su moterimi poetui yra arba gali būti įkvėpimo šaltinis, kai tuo tarpu katalikų kunigas šitokių pažinčių turi vengti. Poetui naudinga patirti plačią gyvenimo pilnatvę su jos įvairiais džiaugsmiais bei nelaimėmis, o tuo tarpu kunigo askezė pataria vengti stiprių jausminių bangų. Mėginimas tuodu kraštutiniu suderinti žemina ir kompromituoja kunigą, kurio idealą Vasaris norėtų įgyvendinti be priekaištų. Bet šitokio kunigo askezė ir pareigos turi žudyti poetą. Juo labiau tai įsisąmonina Liudas Va-

²⁶⁶ Ten pat, 538 psl.

saris, juo labiau jis ima maištauti, kentėdamas dėl šitokios savo pašaukimų naštos. Jis savo dvasioje pradeda kaltinti ir Katalikų Bažnyčią, kuri kunigo šventimų neatšaukia, lengvai kunigo iš pareigų neatleidžia ir neduoda leidimo susituokti su pamilta moterimi.

Iš savo dramatiško stovio Putino Vasaris pirmiausia bandė išsivaduoti sofistiška formule : « Kaip kunigas, aš ne poetas, o kaip poetas, aš ne kunigas ... [Šitaip susikurta] iliuzija ilgus metus laikė jį gyvenimo ir kūrybos paviršiuje, jis “ kunigavo ” ir “ poetavo ”, o tuo tarpu kunigas ir poetas varė jame žūtbūtinę tarpusavio kovą. Jis užfiksavo daugelį šios kovos momentų ir manė, kad kuria poeziją. Tuo tarpu jis rašė savo žuvimo kroniką, vienur kitur pamargintą tikru kūrybos žiedu » —, atestavo apie nelaimingą kunigą-poetą V. Mykolaitis ²⁶⁷.

Savo dramatiškame stovyje Vasaris pradžioje žavisi svetimųjų maištinga poezija, o paskiau pradeda apleidinėti kunigo pareigas, kol pagaliau ima maištauti prieš Bažnyčios drausmę, duotus įžadus. * Visi šitie veiksmai, žiūrint tikinčio žmogaus akimis, buvo baisios nuodėmės, šventvagystės. Bet Vasarį, nors jis manėsi Dievą tikįs, tai mažai jaudino », — rašė Putinas ²⁶⁸.

Kada tėvas Severinas prikišo Vasariui, kad jis kelia maištą prieš Bažnyčią ne dėl idėjos, « bet dėl kūno geidulių laisvės, dėl moteries », nelaimingas kunigas-poetas atkirto: «Aš noriu nusikratyti vien tais varžtais, kuriuos Bažnyčia man uždėjo, o kurių aš negaliu pakelti [...] Aš nuo pirmųjų seminarijos metų kovojau dėl savo talento, dėl visų geresniųjų savo sielos savybių, dėl dvasios ir kūrybos laisvės [...] Jei šitoj kovoj buvo ir yra įsipynusi moteris, jei ji man padeda pažinti save ir susiorientuoti savo jausmuose ir palinkimuose, tai jūs neturite teisės jos niekinti ! [...] ir sakyti, kad aš maištaująs ne dėl idėjos » ²⁶⁹.

Bet šitoks kunigo Vasario maištavimas prieš Bažnyčią, atsisakant kunigystės, dar nebuvo neigimas pačios Bažnyčios kaip dieviškos kilmės institucijos. Tai buvo pirmiausia siekimas Bažnyčioje juridinių reformų, kurios leistų blogiems ir pasiklydusiems kunigams palikti šventimų uždėtas pareigas, kad imtųsi kitų naudingų darbų, o kunigauti pasiliktų «tik tie, kurie to nori ir tam tinka. Tokiem kunigavimo našta nėra sunki ir jokių lengvatų nė laisvių jie nereikalauja », — rašė V. Mykolaitis ²⁷⁰.

²⁶⁷ *Raštai*, III t., *Altorių šešėly*, 1 dalis, 314-315 psl. ; cf. *Raštai*, IV l., 183 ir 235 psl. ; V t., 248 psl.

²⁶⁸ *Raštai*, V t., *Altorių šešėly*, 3 dalis, 215 psl.

²⁶⁹ Ten pat, 245-246 psl.

²⁷⁰ Ten pat, 341 psl.

Taigi, kaip matyti, kunigo Vasario maištavimas prieš Bažnyčią dėl Dievo duoto talento vyko bažnytinės teisės ir religinės dorovės srityse, menkai tepasiekdamas transcendentinę plotmę: nei Dievo, nei Bažnyčios, nei apskritai krikščionybės nelaimingas kunigas-poetas neneigė. Jis nenustojė išpažinti aukštųjų krikščionijos idealų, bet protestavo prieš griežtas bažnytines teises, kurios juk yra sukurtos žmonių. Todėl galutinėje sąskaitoje *Altorių šešėly* romane atvaizduotas lėtas, metų metus trukęs sukilimas yra kova prieš dvilypio pašaukimo našta, nepakeliamą dėl jų svarbumo, ir už įgimtą teisę išvystyti savo asmenyje tokį pašaukimą, kokį nurodo Dievo duotas talentas, kitaip tariant, tai yra kova už poeto talentą, atsisakant per klaidą priimtą kunigystės ir maištaujant prieš Bažnyčios juridines normas.

Maištavimas prieš totalitaristinius režimus kūrinys « Vivos plango, Mortuos voco ». — Liudo Vasario kova buvo ir jo autoriaus Mykolo Putino maištas, kuris atvedė pagaliau į jo senatvės įsitikinimą, kad kiekvieno kūrėjo tikras santykis su aplinkiniu pasauliu yra protestas prieš išgalėjusias įvairiausias schemas :

Tu saulėj tapk nakties šešėliu,
O naktį šviesk skaidria žvaigžde.
Tik taip poeto rasi būti
Giliam gyvenimo sraute ²⁷¹.

Supratęs tai, kad poetas kaip ir kiekvienas kūrėjas stovi arba turi stovėti tarp gyvenimo atnaujintojų tiesoje ir meilėje, senasis Mykolaitis maištavo ir protestavo poetiškai įvairiose srityse. Negalėjo jis nesukilti nė prieš tą tironiją, kokia apsirėškia totalitaristiniuose režimuose, kurių tipiškiausi — hitlerizmas ir stalinizmas. Šitokiai tironijai pasmerkti Putinas ir yra parašęs savo dvilypį kūrinį *Vivos plango, Mortuos voco*.

Šis kūrinys maištingas jau pačiu vardu, nes Putinas juo atverčia priešingai Fr. Schillerio *Giesmėje apie varpą (Das Lied von der Glocke)* fiksuotą varpo funkciją įrašą : *Vivos voco, mortuos plango*. Šias pareigas V. Mykolaitis priskiria sau, jas apversdamas kojomis aukštyn, nes tokios opozicijos reikalauja jo patiriamoji aplinka. Jis šaukia mirusius kaip savo brolius ir draugus būti liudytojais prieš totalitarinių valdovų tironiją bei aprauda gyvųjų milijonus, kuriems dėl satrapų savivalių :

²⁷¹ *Būties valanda*, 111 psl.

Bedugnėj skausmo sielvartingo
 Gyvenimas kaip lašas dingo
 Už geležim apkalto lango ²⁷².

Vivos plango, Mortuos voco kūrinys savo konkrečiais vaizdais yra nukreiptas prieš antihumanišką totalitarinę politiką, kuri visomis priemonėmis stengiasi realizuoti susikurtą mitinę ideologiją. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad tokia sistema labai panaši į dabartinę sovietinę santvarką, nes Putinas rašo :

Jūs žengiate į sostus
 Ir minate altorius.
 Nuo jūs įstatymo sugriuvo
 Ir nuodėmės, ir doros ;
 Karūnos niekšų valiai,
 O dulkėse karaliai,
 Ir tribunoluos išdidžiai
 Teisiuosius smerkia žmogžudžiai.
 Ir sūnūs nebeverkia,
 Jei mirti motiną pasmerkia :
 Nereikalinga ir tuščia
 Žmogaus paniekinta kančia.

Nors aliuzijų į dabartį yra ne tik šioje vienoje eilėraščio vietoje, tą visą dvilypį kūrinį laikyti sovietinės santvarkos ir komunistinės dorovės pasmerkimu būtų per siaura. Viena, tai prieštarautų V. Mykolaičio metodui kurti atitrauktus ir apibendrintus vaizdus, kad taptų simboliais ir šitaip įgytų ne vieną prasmę. Antra, vaizdai, kurie atrodo sukomponuoti iš sovietinės tikrovės įvaizdžių, visai gerai gali tikti vokiečių nacizmui, italų fašizmui, arabų nacionalizmui, arba kitokiam cezarizmui. Antai, ši strofa skamba visai ne šiandieniškai :

Žėruoja plačios aikštės,
 Liepsnoja kaitrūs laužai,
 Suplūdo pilkos minios
 Jums garbę atiduot,
 Valdovai!
 Jau aukurus sukrovę,
 Žyniai jums gieda šlovę,
 Ir, gatvių dulkėse sukniubę,
 Jums vapa maldą skubią
 Ir vergiškai ekstazėj žada
 Bučiuoti jūsų padą.

²⁷² *Aidai*, 1967 m. 7 nr., 290 psl. *Vivos plango*.

Šitie vaizdai greičiau mums primena ispanų inkviziciją, arba hitlerines politines orgijas negu komunistinius masinius paradus. Bet kadangi eilėraščio politinės prasmės vaizdai yra susieti su dorovinėmis vertybėmis, *Vivos plango, Mortuos voco* tiksliau laikyti V. Mykolaičio protestu prieš antihumanišką totalitarizmą. Atrodo, kad jame autorius smerkia ne vien tironų žiaurybės bei jų patikėtinių niekšybes, bet protestuoja taip pat prieš pavaldinius pataikūnus dėl pilkųjų milijonų kančių bei dėl nukankintų mirusių išniekinimo, kai « budelių girta gauja žibintų žaroje ant jūsų kapo spardėsi ir šoko ».

Tačiau *Vivos plango, Mortuos voco* kūrinys matant poeto protestą prieš totalitarizmą apskritai, reiktų sutikti, kad V. Mykolaičio pažiūra į politines santvarkas yra pesimistinė, neatskleidžianti jokios pažangos, nes XVII-XVIII amžių absoliutistinės priemonės ir metodai atrodo švelnesni, palyginus juos su komunistiniais arba nacistiniais valdymo būdais. Bet savęs ir savo dalios atžvilgiu Mykolaitis nėra pesimistas. Priešingai, jis savo galutinę dalią-mirtį mato nužymėtą spinduliuotais įvaizdžiais :

Einu per aukštą, siaurą tiltą
Į naktį kvepiančią ir šiltą,
Kur juda žvaigždžių milijonai,
Pulkų pulkai ir legijonai.
Ir mano tako staigų vingį
Nužymi ruožai spindulingi ²⁷³.

Bet šitoks savo asmens pabrėžimas (eilėraščio II-oje dalyje — *Mortuos voco*) bei savo likimo sutapatinimas su kenčiančią pilkaisiais milijonais vergijoje (I-oje dalyje — *Vivos plango*) nurodo, kad šiuo eilėraščiu Putinas pirmiausia protestuoja prieš mūsų dienų totalitarizmą, vis tiek kokių vardu jis besivadintų oficialiai. Dėl paties poeto įsijungimo į totalitarinių niekšybių vaizdus, šitas kūrinys tampa pačia plačiausia mykolaitiško maišto banga prieš galiūnus. Nors ji nėra tokia gili, kaip *Pesimizmo himnai*²⁷⁴, bet ji banguoja labai galingai, nes ją neša ne vien asmeniniai autoriaus patyrimai, bet visos lietuvių tautos ir žmonijos totalitarinės skriaudos ²⁷⁵.

²⁷³ Ten pat, 291 psl. *Mortuos voco*.

²⁷⁴ *Raštai*, I t., 264-269 psl.

²⁷⁵ Gindamiesi nuo *Vivos plango, Mortuos voco* šiandieniškumo, sovietiniai redaktoriai Lietuvoje nurodo, kad tas eilėraštis esąs sukurtas 1943 metais, maž daug tuo pačiu laiku kaip *Marche macabre* (*Raštai*, I t., 363-366 psl.), kuriame simbolizuojamas ontologinis blogis pakaruokliško maršo muzika ir žygiu. Nors galima manyti, kad to eilėraščio mintis buvo gimusi tada, tačiau kūrinys buvo parašytas antrosios jaunystės pakilimo metais (1960-1961), kada Mykolaitis sukūrė daugiausia « opozicinių » eilė-

Jeigu V. Mykolaitis tebūtų parašęs tik tuos keturis, mūsų čia panagrinėtus, maištinguosius kūrinius — *Valdovo sūnų, Altorių šešėly, Sukilėlius, ir Vivos plango, Mortuos voco* — jau reiktų pažymėti, kad maištingomis mintimis gyvena ir jas vykdo per sukilimus pirmiausia dvasininkų luomo atstovai. Jų mintys ir veiksmai dažniausiai būna nukreipti prieš vienokios ar kitokios formos tironiją, nors ji kitiems nebūtinai atrodytų tokia kaip, pavyzdžiui, Bažnyčios santvarka Vasariui. Ne daug kuo nuo šitokių vyrų skiriasi ir Putino sukurtos dvasinio luomo atstovės-moterys. Tik jų maištingos mintys ir veiksmai pasirodo nukreipti prieš Dievą, su kuriuo jos turi artimesnių santykių negu kunigai. Kadangi jų prieštaraavimas aukščiausiosioms jėgoms nėra grynai savanaudiškas, tai jų maištavimas įgauna prometėjinio pobūdžio.

Prometėjinis maištas

Ankstyvojoje kūryboje. — Maišto vaizdas gal mažiausiai ryškus *Žiedo ir moters* dramoje (1926 m.), bet jis čia gilesnis negu *Altorių šešėly*, arba *Sukilėliuose*, nes iš teisinės ir moralinės plotmių išeina į metafizinę sritį. Jis čia telkiasi aplink seserį Agnietę. Jaunutė ji buvo susižavėjusi jaunu dailininku Ardentu. Kadangi jis neatsiliepė į jos pirmą gilųjį simpatijos jausmą atitinkamu rimtumu, ji tapo vienuole. Sutikusi jį atsitiktinai keletą metų vėliau, Agnietė pamatė, kad jis tebėra jai brangus juo labiau, kad reikalingas pagalbos jo nykstančiam talentui išgelbėti. Ardento prašoma Agnietė tegalėtų jam padėti atgimti, tik mylėdama jį žemiškai. Vis dėlto gelbėdama jo kūrybinį talentą, Agnietė pasiryžta pasiaukoti — sulaužyti vienuoliškus įžadus, šitaip sukildama prieš Dievą. Šitokiu būdu Ardento meninį talentą ji išgelbsti, bet pati šitame žygyje žūsta, nes ji nėra nemari, kaip menų pirmasis mokytojas Prometėjas.

Agnietė galėjo grąžinti dailininkui paslaptinęją dovaną, gamtos gaivaluose jo prarastą žiedą, nes ji — moteris — stovėdama arčiau Dievo, Putino pažiūromis, yra lyg tarpininkė tarp aukščiausiojo Kūrėjo ir vyriškio. Vieną kartą moteris patraukia vyrą biologiniam

raščių, prieštaraujančių socialistinio realizmo sovietiniams reikalavimams. Bet tas eilėraštis galėjo būti visai užbaigtas arba patobulintas 1965 metais, kai Putinas buvo paskaitęs A. Jasmanto [A. Maceinos] *Gruodo* eilėraščių rinkinį, nes mūsų poetas su *Vivos plango* įvykiais identifikuoja asmeniniu įvardžiu « mes ». Šitokią savęs išreiškimą Putinas tame eilėrašty pavartoja pirmą kartą : « Ir mes, ir mes ten būsim ». A. Jasmantas šitokią identifikacijos priemonę vartoja ne kartą.

gimdymui, o kitą kartą ji talentingą vyrišką įkvėpia dvasiniam gimdymui — kultūrinei kūrybai (menui). Ardento talentui pažadinti užteko Agnetei jį susitikti gražų gegužės vakarą, bet jo nykstančiam gamtos gaivaluose talentui atgaivinti reikėjo jos nuodėmingos aukos — sukilti prieš Dievą ir žūti.

Tačiau dvasinio luomo atstovės maištas prieš dievišką galybę geriau matyti *Nuvainikuotos vaidilutės* misterijoje (1927 m.). St. Šalkauskio paįtaigotas, medžiagą jai V. Mykolaitis paėmė iš legendų ir istorijos, ją perdirbdamas pagal savo pasaulėvaizdį. Spręsdamas lietuvių tautos mįslę, jis misterijos centre pastatė vaidilutę (Birutę), kuri savo skaistybės priesaika yra pasižadėjusi tarnauti dievams kaip amžinosios ugnies kurstytoja. Tačiau jai amžiną liepsną beglobojant tamsios nakties valandomis, ją užpuola įvairios pagundos. Tarp jų vaidilutė pradėjo girdėti balsus, prabylančius specialiau į jos moterišką prigimtį, skirtą meilės darbams :

Vaidilute, žemės dukra,
Tu mylėsi, tu mylėsi —
Žalio rūtų vainikėlio
Nenešiosi, nedėvėsi²⁷⁶.

Nuo šitų pagundų besiginančiai vaidilutei Juodasis Vaidila pakiša mintį, kad, joms pasiduodama, ji įvykdysianti didelį meilės žygį, turintį svarbios istorinės reikšmės :

Pamilsi tu aistringa žemės meile
ir pagimdysi didelį Valdovą²⁷⁷.

Putino Vaidilutei sunku gintis prieš šitokią pagundą, nes jos sąmonėje ir sąmonyje meilė — aukščiausias kūrybinis gėris. Bet atsiduoti žemiškai meilei reikėtų sukilti prieš dievus, kuriems ji buvo davusi skaistybės priesaiką, tapdama vaidilute. Tada Juodasis Vaidila ir pasiūlo dievams pašvęstai mergelei sulaužyti priesaiką:

Klausyki : tu viešai dievams pasižadėjus —
ir minios dėl tavęs prieš juos ant veido puolė.
Tu priesaiką davei nešioti jų vainiką
ir vyro meilės niekad nepažinti [...] ²⁷⁶

²⁷⁶ *Židinys*, Kaunas 1927, II t.

²⁷⁷ Ten pat.

Pamink! savo priesaiką po kojų [...]

Dėl naujų gyvybės žygių.

Žemės dvasiai išvaduoti²⁷⁸.

Dėl didelių ir jos širdžiai brangių tikslų vaidilutė sulaužo priesaiką. Kaip mylinti moteris, atsiduodama Karžygio (Kęstučio) valiai, ji išvaduoja Žemės dvasią, — tartum Prometėjas, pavogdamas Dzeuso ugnį ir ją dovanodamas žmonėms, — ji pagimdo Lietuvai sūnų (Vytautą), kuris kaip valdovas pralenks visus Lietuvos žemių kunigaikščius. Tačiau už savo kaltę Vaidilutė neišvengs bausmės, kaip jos neišvengė nė graikų Prometėjas : jos mylimas Karžygis (Kęstutis) bus klastingai nužudytas, jos sūnus (didysis valdovas Vytautas) neteks sosto įpėdinių, kurie tęstų jo valstybinius darbus po tėvo mirties, o jo netekus Lietuva merdės penketą amžių svetimųjų šešėlyje. Bet kadangi vaidilutė nusikalto Aukščiausiai valiai vardan meilės, o jos sūnus įvedė Lietuvon Meilės religiją, jai kaltė bus atleista — šeštame amžiuje jos tėvynė Lietuva prisikels naujiems kūrybiniais žygiais.

Šitaip sukilusios prieš dievų valią vaidilutės maištas turėjo didelių pasekmių. Sulaužydama skaistybės priesaiką (kurią aukštai vertina ir krikščionybė) ir vardan meilės nusilenkdama gimdančioms žemės jėgoms, Birutė sau laimėjo karžygio meilę bei genialų sūnų, o Lietuva — didį valdovą Vytautą, kuris krikščionybės įvedimu pasuko visą tėvynės kultūrą nauja (Vakarų) kryptimi, jos valstybinę galią išplėsdamas nuo jūrų iki jūrų. Taigi, Lietuvos mastu vaidilutės nusikalstamas darbas panašus į graikų Prometėjo žygdarbius, kuriuos jis įvykdė prieš Dzeuso valią, dovanodamas Olimpo ugnį urviniams žmonėms ir išmokydamas juos amatų bei menų. Kaip Prometėjas, taip ir vaidilutė už savo nuodėmingą laimėjimo žygį turi patirti skaudžias bausmes ir kančias.

Tai pirmasis yra pastebėjęs dr. A. Maceina ir išdėstęs savo straipsnyje : *Nuvainikuota Vaidilutė — prometeizmo idėja Putino interpretacijoje*²⁷⁹. Jis Putino misterijoje randa nemažai giminingų punktų su Aischilo *Prikaltuoju Prometėjumi*, bet ir drauge tiek pat Putino originalių savybių. Aischilo tragedijos ir Mykolaičio misterijos bendras branduolys — stiprios asmenybės sukilimas dėl savaip suprastų gerų tikslų prieš dieviškąją galią ir valią. Tik Aischilo kūrinys prieš Olimpo Dzeusą sukykla vyras, karžygiškas titanas, žmonių gerovei, kai tuo tarpu Putino misterijoje prieš dievišką valią

²⁷⁸ Ten pat.

²⁷⁹ *Tremties metai*, Tübingenas 1947, 469-496 psl.

sukyla moteris Lietuvos labui. Prometėjas viską atlieka šviesaus proto vadovaujamas ryžtinga valia, kai tuo tarpu Putino vaidilutė sukyla, paklusdama joje glūdinčioms irracionalioms galioms meilės vardan. Dzeuso pasmerktus žūti žmones Prometėjas išveda iš urvinio stovio į kultūrinės kūrybos šviesą, tuo tarpu V. Mykolaičio vaidilutė, sulaužydama priesaiką, sugrįžta į gamtą, nusilenkdama prigimčiai, nes be to negalima gyvenimo praturtinti gimdymu, kuris duoda lietuvių tautai didįjį Valdovą. Už savo asmeninį nusikaltimą Prometėjas prie Kaukazo uolos turi iškęsti fizinę bausmę, kuriai nėra jokio atleidimo, kai tuo tarpu maištingosios vaidilutės bausmė yra objektyvi, paliečianti ne tik ją vieną ir jos šeimą, bet ir visą lietuvių tautą, tur būt, dėl to, kad vaidilutė buvo ne tik dievų, bet lietuvių tautos tarnyboje. Tačiau jos bausmė tėra moralinė, kuri atleidžiama po penkto amžių su sąlyga, kad lietuvių tauta atliktų savo misiją pasaulyje kultūros darbais.

Dr. A. Maceinai atrodo, kad prometeizmo problema *Nuvainikuotoje vaidilutėje* ypač originali tuo, kad V. Mykolaitis savo misterijoje yra stipriai pabrėžęs moters ir meilės vaidmenį. Juk čia prieš dievų valią kelia maištą vaidilutė-moteris ne kažin kokiais racionaliais motyvais (kaip Aischilo Prometėjas), bet paklusdama savo pačios iracionaliam balsui, kad pasiektų ir įvykdytų meilę, kurią vaidilutė laiko aukščiausia vertybe. Šitai sušvelnindamas jos prometėjinį maištą, V. Mykolaitis tuo pačiu jį padarė suprantamesnį ir artimesnį šių dienų žmonėms. Tačiau šis moteriškas prometeizmas, kurį pabrėžia Maceina, nebūtinai turi būti paties Mykolaičio koncepcija, nes vaidilutės Birutės priesaikos sulaužymas jau buvo pačiame misterijos siužete, kurį mūsų poetui buvo pasiūlęs jo fakulteto kolega St. Šalkauskis.

Tuo tarpu pats V. Mykolaitis savarankiškai prie Prometėjo mito atėjo žymiai vėliau, apie 1958 metus rašydamas *Prometėjo poemą*²⁸⁰, kur autorius sklandžiom eilėm išdėstė idėjas, sutinkamas Aischilo tragedijoje, gal tik labiau pabrėždamas Heraklį, kuris iš ilgų kančių išlaisvina Prometėją. Tarp savęs ir šio titano V. Mykolaitis taip pat randa bendrų santykių, rašydamas šitai :

Ir aš klajūnas, sielvartingas dainius,
Pamilęs žemę, skundžiaus ir kentėjau
Ir į tave su viltimi šaukiausi,
Titane Prometėjau [...]

²⁸⁰ *Būties valanda*, 121-138 psl.

Žinau, kad mano skausmas — menkas lašas
 Žmogaus kančios bedugniui okeane.
 Ir vien tik tu man atskleidei jo prasmę,
 Kentėjimo titane [...]

Ir man negaila, kad būties kelionėj,
 Pamilęs žemę, klupdamas kentėjau,
 Jei su tavim kenčiau bent trumpą mirksnį,
 Titane Prometėjau ²⁸¹.

Šitie racionalūs Putino sąlyčiai su Prometėjo mitu neižiebė tokios kibirkšties, kuri *Prometėjo* poemai būtų suteikusi tikros poetinės gyvybės ir jėgos. Jos būtų galėję suteikti jei ne maištas, tai bent tam tikra opozicija Prometėjui, kurį savinasi komunistai. Deja, surasti opoziciją mėgstamo herojaus atžvilgiu buvo perdaug sunku. Todėl iš *Prometėjo* poemos teišėjo taisyklinga retorika, kuri liudija du dalyku. Pirma, Putinui sunku parašyti gerą kūrinį, dėstant tik pozityviai ir niekam neoponuojant, arba nemaištaujant. Antra, *Prometėjo* poema liudija, kad Putinas yra sąmoningai svarstęs prometeizmo problemą.

Tačiau šis pastarasis liudijimas mums mažiau įdomus už konkrečias prometeizmo apraiškas jo kūrinuose. Kadangi prometeizmas taip pat yra maištas, kuriame matyti siekiamas gėris, dėl kurio maištininkas kovoja su aukštesnėmis galiomis, arba su lemtimi, ir dėl to kenčia, todėl nieko nuostabaus, kai prometėjinės nuotaikos pradų mes randame net smulkesniuose Putino jaunystės lyriniuose eilėraščiuose, tokiuose kaip *Juodas angelas* ²⁸² ²⁸⁴ ²⁸⁴ ²⁸⁵, *Galiūnas* ²⁸³, *Pasaka* ²⁸⁴. Pilniau prometėjinio maišto nuotaika atsiskleidžia jo stambesniuose kūrinuose, kaip *Vergas* ²⁸⁵ ir *Pesimizmo himnai* ²⁸⁶. Arčiausia kenčiančio ir maištaujančio Prometėjo stovi Putino *Vergo* (1924 m.) herojus. Tai žmogus, kuris jaučiasi vergu, nors yra tik pakeleivis savo viešpaties šimtabokščiųose rūmuose, kur :

Pažiūrėsi — temsta akys nuo žydrumo,
 Palytėsi — skamba tūkstančiai aidų [...]
 Kur einu, visur atverti vartų vartai,
 Bet išeit į plačią laisvę negaliu.

²⁸¹ Ten pat, 138 psl.

²⁸² *Raštai*, I t., 243 psl.

²⁸³ Ten pat, 195 psl.

²⁸⁴ Ten pat, 236-237 psl.

²⁸⁴ Ten pat, 236-237 psl.

²⁸⁵ *Keliai ir kryžkeliai*, 280-287 psl.

²⁸⁶ *Raštai*, I t., 264-269 psl.

Dvejopą vergo ir pakeleivio situaciją šis žmogus pergyveno kaip neišvengiamą lemtį. Tačiau svajonėje ar sapne jis išvydo moteriškę, kuri atskleidė jo ankštą pašaukimą («Ir paveldėsi tu mano karalystę») su didelės askezės sąlyga :

Bet dabar tu nebregėsi Dievo žemės,
Nė vidurnakčio varpų nebegirdėsi,
Nepaliesi savo pirštais jokio žiedo,
Ir nė vieno skambaus žodžio nebetarsi. —

Tačiau akivaizdoje šitokios nepaprastos askezės, kurioj «geismais į savo širdį įsiėmęs, pats maitinasi jos gyvasties penu », pakeleivis susivokia, kad jis nėra vergas :

Ne, ne gyvis aš į lukštą įsitraukęs,
Tik naujos būties ir gyvasties kūrėjas,
Kur erdviu, platu, ir laisva, ir džiaugsminga,
Tartum Dievo būtum skrendanti dvasia.

Šitaip pakeleiviui atsiveria antrasis — kūrėjo — pašaukimas be jokios askezės. Jį patvirtina ir vidaus balsas :

Tu tasai, kurio palaimintą gimimą
Patekėjusios septynios puošė žvaigždės ²⁸⁷.

Šitas dvilypis pašaukimas — vienas griežtos askezės, antras-septynių žvaigždžių nulemtas gimimo valandą — vergui-pakeleiviui tampa tokia pat nepakeliama našta, kaip jų autoriui Putinui, nes jis nė vieno šitų pašaukimų negali realizuoti tobulai: jis dieną turi būti sargas «pats prie savo angos pastatytas », o naktį keikti «tuščią savo būtį ir sapnus ». Kai valdovas (juo gali būti visatos Viešpats) paskiria vergą atlikti pareigas — patarnauti į puotą sukviesiems svečiams, — jis įsijungia aktyviai į tarnybą: į kiekvieną tuščią taure pilstydamas vyną, jis pila «savo širdgėlos po lašą » ir « drauge pagiežos ir tulžies ». Kai prisiartina prie tos vietos,

Kur sėdėjo Viešpačio dukrų jauniausia
Ir skambiu juoku gaivino visą puotą —

²⁸⁷ *Keliai ir kryžkeliai*, 280 ir 282-283 psl.

vergas iš jos tikėjosi bent palankaus šypsio, o ji tik pasityčiojo :

Šitai, mano tėvo ištikimas vergas,
Kurs nežino, kas yr laisvė, kas yr meilė ;
Jojo laimei trupinių po mūs pakaks. —

Dėl šių žodžių vergas staiga įniršo, sviedė vyno ąsotį į žemę ir pro išsigandusius svečius bei tarnus išėjo iš puotos :

Ir ėjau aš, viešpaties palikęs rūmus,
Į naujos būties nežinomą kelionę,
Tiktai vieną žodį širdyje kartodams :
Aš nei vergas, nei karalius, tik žmogus ²⁸⁸.

Kaip matyti iš šios poemos santraukos, vergo maišto priežastis — sudėtinga. Pirmiausia tai nėra sukilimas prieš kokį nors tironišką galiūną, nei tiesiog prieš Viešpatį-Dievą, nors yra maišto prieš žmogišką situaciją pasaulyje, kur asmuo tėra užklydęs pakeleivis į nepaprastai ištaigingus palocius : nuo jų grožio raibsta akis, bet iš jų negalima išeiti savu noru. Tai gamtos ir prigimties aprėžta žmogiška dalia, kurią įprasmina ir apsunkina du kilnūs pašaukimai. Jie slegia kaip likimas, nes abiem įvykdyti neužtenka nei jėgų, nei priemonių. Todėl pakeleivis-vergas maištauja drauge su Putinu. Jis prieštariauja ir tiems, kurie nesupranta to dvigubo pašaukimo sunkenybių, versdami išrinktąjį duoti kitiems pramogų, nors ir savos širdgėlos kaina.

Vaizduodamas savo vergą klajūnu, laikinai patenkintu atgauta kasdienine laisve, V. Mykolaitis tačiau nurodo, kad ne dėl žmogiškos kasdienybės buvo sukilta, o prieš žmogišką ribotumą, kuris lydi asmenį visur ir nuolat. Tik šitaip tegalima išaiškinti žodžius, kuriuos deklaruoja klajūnu tapęs vergas :

Aš žmogus, kuriam prailgo jojo dienos
Be nežinomų kitos būties platybių,
Kur kita šviesa kitokius ugdo žiedus,
Kur nėra nei pabudimų nei sapnų.

Tai tobulojo dvasinio stovio ilgesys, kurio neįstengs patenkinti nei kasdieniniai darbai, nei pašaukimo pareigos. Kad to nepasieks nė vergas, tapęs klajūnu, kuris

Visus šypsniu pasveikina ramiuoju,
O džiaugsmas spindi jojo akyse²⁸⁹,

²⁸⁸ Ten pat, 285-286 psl.

²⁸⁹ Ten pat, 287 psl.

mums netiesiogiai liudija vieneriais metais vėliau už *Vergq* parašytas *Pesimizmo himnų* ciklas (1925 m.). Čia dar labiau Putinas išryškina savo ir mūsų žmogiškąją dalį pasaulyje, nes pasirodo, kad ji ne tik ribota (prieš kurią maištavo vergas), bet ir prieštaringa, blaškanti žmogų tarp antinomijų. Antai, iš vienos pusės poetas jaučia meilę kaip būties pradą:

Tikiu visagalinčios meilės buvimą,
Kur mano gyvenimas būtų sau ima ...

Tačiau, iš antros pusės :

Bet kas gi tikėjimo pavertgas protas,
Jei dvasios nežadina jausmas liepsnotas,
Ir blėsta širdies židiny išgyventas —
Jei meilė — heterų pigus komplimentas !

Putinas žino, kad Viešpats jam leido «tapti iš chaoso meilės ugnim spinduliuojančia žiežirba », bet poetui atrodo, kad tas pats visatos Kūrėjas « savo sparnų šešėliuotais mojavimais » jam « užslėpė saulės mylavimus», «kiauto lukšte man pasaulį sukūręs». Nors žmonių prigimtyje yra įdiegtas gyvas polinkis niekada nenurimti, bet vis dėlto :

Amžinas nerimas širdį ištuštino —
Saulė ir dulkės išgraužė akis.

Todėl nerimstančios dvasios laisvūnas, kuriam buvo skirta tapti pasaulio valdovu, kurio

Skausmų ir laimėjimų žygiai
Puošia padangių aukščiausią viršūnę²⁹⁰,

turi išvysti «savo trumpo gyvenimo didžią menkystę » bei prisipažinti, kad tėra « šešėlių šešėlis, kurs savo vardo minioj nepažįsta ».

Matant šitokią žmogiškos dalios pasaulyje prieštaringumą, kuriame nematyti dialektinės sintezės, Putinui belieka ironizuoti savo ir apskritai žmogaus tariamą didybę, sušunkant: *

²⁹⁰ *Raštai*, I t., 264, 266 ir 269 psl.

Palaimintas būki, žmogaus nežinojime
 Nei savo gimimo, nei savo mirties,
 Nei savo likimo vienatvės klajojime,
 Nei savo menkystės džiaugsme ar vaitojime —
 Nei ką tu prakeikei, nei kam tu meldies ²⁹¹.

Tačiau V. Mykolaitis nėra ironijos *maestro*. Kaip čia, taip kitur *Pesimizmo himnuose*, tik pasirodęs maištingos ironijos šypsnyš, nejučiomis pereina į resignaciją bei elegiją. Gal net visą šešių eilėraščių ciklą reiktų pavadinti elegijomis apie žmogišką dalią pasaulyje, jei tas vietomis ironingas, vietomis iškilmingas tonas bei himnų vardas nenurodytų į Putino vidinį protestą prieš jo ir drauge mūsų visų tragišką dalią gyvenime. O šitokią ontologinę dalią ne patys žmonės pasirinko. Taigi *Pesimizmo himnuose* yra ir netiesioginio prometėjiško maišto. Jis čia nepasiekia tokios išraiškos kaip *Verge*, nes čia pinasi drauge ir atitraukti gnoseologiniai mąstymai. Tačiau, kad *Vergu* ir *Pesimizmo himnais* buvo maištaujama, autorius nurodė vėliau (1958 m.), rašydamas savo išpažintinį eilėraštį *I šviesą* ²⁹².

Vėlyvesnėje kūryboje. — Paskutiniu maištavimo laikotarpiu, kuris prasidėjo *Sukilėlių* romano pirmąja dalimi *Gana to jungo*, prometėjiško maišto kūrinių Putinas tesukūrė mažai. Nors nedavė tokios nuotaikos poemų kaip *Vergas*, arba misterijų kaip *Nuvainikuota vaidilutė*, tai nereiškia, kad tuo laiku V. Mykolaičiui prometeizmas būtų buvęs svetimas. Kap tik šituo laikotarpiu jis specialiai mąstė apie Prometėjo mitą, kaip sakyta, pusiau epinėje, pusiau lyrinėje *Prometėjo* poemoje (1958 m.) ²⁹³. Tačiau poetas nesunkiai galėjo pastebėti, kad mąstymas apie Prometėjo mitą dar neduoda prometėjiško kūrinio. Anuo laiku V. Mykolaičiui labiau rūpėjo savo maištą nukreipti prieš tironus negu prieš visatos Viešpatį, nes buvo pradėjęs įsisąmoninti, kad poeto uždavinys stovėti kūrybinėje opozicijoje prieš gyvenamą aplinką. Po *Prometėjo* poemos Putinas ir nukreipė savo opozicinį kūrybinį žvilgsnį į sovietinę aplinką, kuri, formuojama neva pagal dinamines marksizmo tezes, turi akmens kietumo sustingimų.

Todėl jis 1959 m. parašė ilgą eilėraštį *Tu meile netikėk* ²⁹⁴, kuriame atskleidė lytinės meilės klastas. Tai Putino opozicinis balsas prieš įsigalintį Lietuvoje seksualinį palaidumą, nes sovietinės diktatūros sąlygose žmonės stengiasi ištrūkti į laisvę bent asmeniškiausioje

²⁹¹ Ten pat, 268 psl.

²⁹² Ten pat, 504-505 psl.

²⁹³ *Būties valanda*, 121-138 psl.

²⁹⁴ *Raštai*, I t., 515-517 psl.

srityje — erotikoje. Bet kad nepasiliktų tik jos neigėjas, V. Mykolaitis pradeda garbinti dvasinę meilę kaip aukščiausią vertybę. Todėl *Žilvino ir Eglės* poemoje (1960 m.)²⁹⁵ jis atskleidžia meilės išganomąją galią, o eilėraštyje *Kėliaus iš kapo* (1961 m.)²⁹⁶ mūsų poetas išgarbina šeiminę ir kūrybinę meilę. Pagaliau prieš komunistų skelbiamą neapykantą ir kerštą Putinas pastato krikščioniškąją atleidžiančiąją meilę (*Nebūk tu juokingas*, 1961 m.)²⁹⁷. Kūrybiškai oponuodamas prieš ateistų siautėjimus ir krikščionių sąžinės prievartavimus, V. Mykolaitis 1961 m. parašė J. S. Bacho mišių poetinį komentarą (*Bachas*)²⁹⁸, kur iškelia Dievo-Žmogaus prisikėlimo reikšmę ir džiūgauja, kad į išniekintą bažnyčią « Dievas grįžo ». Šitaip vykdydamas savo konstruktyvinę opoziciją sovietinei aplinkai, V. Mykolaitis-Putinas nejučiomis iškilo kaip krikščioniškas humanistas.

Savo pozityviu maištavimu paguosdamas krikščionis Lietuvoje, V. Mykolaitis neužmiršo nė idealistų apskritai, nors jie būtų ir kompartijos sąrašuose. Materialistinio konformizmo antplūdyje tiems moraliniams idealistams sustiprinti jis parašė *Somnambulo* poemą (1961 m.)²⁹⁹. Jos centre poetas pastatė žmogų, kuris nepaiso sunkenybių ir aplinkos nuomonių. Nors kitiems jis atrodo kaip somnambulas arba «vėjo blaškomas šešėlis», bet jis įstengia nugalėti sunkiausias ir pavojingiausias aplinkybes — «per aštrius uolynus, bedugnių briaunas » ir «pro vidurnakčio audringą gūdį» jis pajėgia veržtis į būtį saulėtą ir šviesią, nes :

Šviesiu keliu jį veda jo svajonės,
Ir nēr jo sieloj abejonės.

Dėl šitokios beprotybės tą somnambulinį idealistą įspėja bei teisia realistas-oportunistas, kuris manosi esąs išminčius patirtimi, nors ir prisipažįsta :

Žvilgsniu blaiviu, protu šviesiu,
Kiek kartų klaidžiojau ir klydau,
Kiek kartų kryžkelėj klupau,
Kiek kartų nuo tiesaus ir lygaus kelio
Į juodą prarają smukau !

²⁹⁵ *Būties valanda*, 77-88 psl.

²⁹⁶ *Langas*, 30-32 psl.

²⁹⁷ Ten pat, 72-74 psl.

²⁹⁸ Ten pat, 87-92 psl.

²⁹⁹ Ten pat, 52-63 psl.

Realistas taip pat sau prisipažįsta, kad ir jam tvankus ir ankštas šis pasaulis,

Kur priešas priešą, draugas draugą
Klastingai kryžkelėse saugo
Ir ruošias smogt iš pasalų,
O melą pult melu ! ³⁰⁰

Šitokiame pasaulyje ir realistas-oportunistas pavydi kliūčių nepaisančiam idealistui, norėtų sulaukyti nuo jo beprotiškos drąsos, bet anas tų įspėjimų neklauso :

Ir jis nuėjo
Ieškoti tos, kurią mylėjo,
Užmerktomis akim,
Su laimės šypsniu lūpose,
Nuėjo į tą būtį šviesią,
Ten, kur jiedu būsią dviese, —
Į tą giedrą savo rytą,
Dauno — lylia — lingorita,
Lingorita — čiūto — rėjo —
Ir nuėjo, ir nuėjo,
Ir nuėjo ...
Ir paliko mane vieną
Šitą klaikią mėnesieną
Ant šio plataus ir lygaus kelio ³⁰¹.

Šitas realisto pralaimėjimas prieš idealistą, pravardžiuojamą somnambulu, yra viena įdomiausių Putino tylaus maišto išraiškų sugrįžimo laikotarpiu. Sugestytvia ir sklandžia forma parašytas *Somnambulas* yra mūsų poeto vienas šedevrų, toks pat charakteringas jo senatvei, kaip *Vergas* ³⁰² jo pirmojo maištavimo laikotarpiui. Tik anas pakeleivis vergas buvo individualistiškesnis už šį laisvūną. Anas stojo į triukšmingą kovą su aplinka ir aukštesnėmis galiomis dėl savęs. Tuo tarpu *Somnambulo* laisvūnas save yra lyg užmiršęs. Jis nekovoja nė su aplinka. Jis tik myli savo idealus ir kitiems juos rodo, kviesdamas realistus siekti drauge :

— Tu iš savo guolio kelkis !
Tavo širdį graužia alkis.
Tavo sieloj gėla siaučia, ^{300 301}

³⁰⁰ Ten pat, 60-61 psl.

³⁰¹ Ten pat, 63-64 psl.

³⁰² *Keliai ir kryžkeliai*, 280-287 psl.

Tavo kaulai — šiurpūs griaučiai !
 Stoki su manim ir eiki,
 Džiaukis saule ir apsvaiki
 Eik, kur savo vientulystėj
 Rasi meilę ir draugystę³⁰³.

Taigi čia idealisto kovos priemonė — ne triukšmingas maištas, bet geras žodis ir nepalenkiamo atkaklumo pavyzdys. Bet jo idealų autorius nekonkretizuoja. Tik iš užuominų galima spėti, kad jie šeiminiai, kultūriniai ir metafiziniai. Viena, konkretizavimui nėra palankus Putino kūrybinis metodas siekti apibendrintų simbolių. Antra, poetas čia ir nenori idealų konkretizuoti, kad *Somnambulo* poema būtų artima tiek idealistiniam komunistui, tiek liberaliniam humanistui, tiek tikinčiam krikščioniui.

Tačiau Mykolaitis-Putinas būtų buvęs menkas poetas ir dar menkesnis maištininkas, jeigu jis nebūtų matęs kaip pasaulį sujaukia įvairūs politiniai totalitaristai. Mūsų poetas tai matė, bet drąsos tai pasakyti poetiškai jis teįsigijo tik sugrįžimo laikotarpiu. Pirmiausia jis totalitaristus pasmerkė savo gyvenimo parafrazėse (*Sepdynios dienos*, 1958 m.)³⁰⁴. *Laokoono* dalyje³⁰⁵ ³⁰⁶poetiškai prisimin-damas II pasaulinio karo metus, jis pasmerkė jį sukėlusius totalitaris-tus kaip du smauglius :

Ir milžino rankos
 It replės suspaudė jų gerkles.
 Ir žuvo gyvatės,
 Kaip kraujo godžiai prisisiurbę tironai³⁰⁶.

Bet šitokio atsiskaitymo su totalitaristiniais tironais Putinui buvo per maža. Jiems demaskuoti iš esmės jis dar turėjo parašyti ilgą *Vivos plango, Mortuos voco* eilėrašį³⁰⁷, apie kurį buvo kalbėta anksčiau. Čia tą kūrinių prisimename tam, kad būtų pilnesnis vaizdas tos kūrybinės opozicijos, kokią buvo išvystęs sovietinei aplinkai mūsų poetas savo paskutiniame maištavimo periode.

Nėra taip pat abejonės, kad Putinas tada dvasioje buvo sukilęs prieš galiūnus net smulkesniuose kūriniuose kaip *Šokėjas* (1961 m.)³⁰⁸ ir

³⁰³ *Langas*, 57 psl.

³⁰⁴ *Raštai*, I t., 500-511 psl.

³⁰⁵ Ten pat, 506-507 psl.

³⁰⁶ Ten pat, 507 psl.

³⁰⁷ *Aidai*, 1967 m. 7 nr., 290-291 psl.

³⁰⁸ *Langas*, 77-78 psl.

Kėliaus iš kapo (1961 m.)³⁰⁹. Kad *šokėjo* eilėraščio didysis dirigentas, verčias mažąją šokėją kartoti vieną vienintelį šokį, gali reikšti mažųjų tautų pavergėją Sovietų Rusiją, ar kitą panašią despotiją, dėl to nėra abejonių. Bet sunkiau atspėti, kokius niekšus turėjo galvoje V. Mykolaitis, rašydamas *Kėliaus iš kapo* eilėraščių, kuriame skundėsi, kad :

Ten jie mane susitarę,
Mirties palytėtą ir trapų,
Buvo uždarę,
Kad jų valiai paklusčiau
Ir niekad daugiau nepabusčiau³¹⁰.

Kas tie sąmokslininkai, norėję uždusinti gyvą poetą ? Ar tai NKVD savivaliautojai, ar kompartijos biurokratai, ar socialistinio realizmo sargai, kurie sutartinai buvo įsakę poetui įsigyti materialinę pasaulėžiūrą, rašyti komunistinius eilėraščius, skelbiančius pagiežą ir kerštą, atsisakyti pamėgtų simbolinių priemonių ? Vis tiek kas bebūtų tie prievartiniai duobkasiai, uždarę mūsų poetą dvasiniame kape, bet viena aišku : prieš jų klastą poetas sukilo, tam kėlės iš kapo, kad dar kartą meilę pragystų, ne aną geidulingą, bet vaisingą kūrybinę meilę, kitaip tariant, pakilo kurti krikščioniško humanizmo poezijai, kurią persekioja *Glavlito* cenzoriai pagal dinosauriško dirigento mostus.

Iš to, kas čia buvo pasakyta apie V. Mykolaičio-Putino sukilimines nuotaikas prieš didesnius ar mažesnius tironus ir apie jo prometėjinį maištą, mums paaiškėja, kad maištavimas yra vienas pagrindinių mūsų poeto polinkių, nors jis ir nevienodai pasireiškė jo kūrybiniame gyvenime. Šis jo polinkis toks stiprus, jeigu ne stipresnis, kaip jo tendencija meilingai žvelgti į moterį ir džiaugtis gamtinės šventovės grožiu. Kitaip būtų sunku suprasti, kodėl maištavimo nuotaikos pažadinti, arba ją atremti kūriniai dažniausiai būna vieni originaliausių Putino kūryboje. Šis maišto sutapimas su kūrybinių galių pakilimu turėtų reikšti V. Mykolaičio stiprią asmenybę.

Tačiau, iš antros pusės, žinome, kad šita asmenybė ne kartą taikstėsi prie gyvenimo aplinkybių, eidama į kompromisus su sovietinio «tikėjimo» biurokratais. Ar šitie linkčiojimai galiūnams neprieštarauja stiprios asmenybės kūrybiniam polėkiams, pasireiškiantiems maišto nuotaika ir idėjomis ? Iš pirmo žvilgsnio prieštaravimas³⁰³

³⁰³ Ten pat, 30-32 psl.

³¹⁰ Ten pat, 30 psl.

atrodo toks akivaizdus, kad kai kam (pavyzdžiui, Br. Railai) duoda rimto pagrindo Putiną priskirti prie oportunistų. Bet jei V. Mykolaitis iš prigimties būtų buvęs oportunistas, kiltų klausimas, kodėl daugelis geriausių jo kūrinių buvo parašyti maišto laikotarpiais ir maišto nuotaikomis ? Tai aiškinant, peršasi mintis, kad V. Mykolaičio individualybė buvo tokia savotiška, kad jai suprasti bendrieji mastai menkai tetrinka. Atrodo, kad jo individualybės savotiškumą gali mums paaiškinti Putino dvilypumas ir egocentrizmas.

DVEJOPUMAS IR EGOCENTRIZMAS

V. Mykolaičiui sulaukus septyniasdešimt metų, komunistų rašytojas Antanas Venclova savo straipsnyje *Ižymusis mūsų rašytojas* džiaugėsi, kad sovietinės santvarkos metais Putinas įsisavinęs materialistinę pasaulėžiūrą, o šis naujas žvilgsnis į tikrovę įgalinęs : «rašytoją pasiekti naujų didelių kūrybinių laimėjimų »³¹¹. Bet, kadangi materializmas — statinė pasaulėžiūra, todėl gali kilti klausimas, kiek A. Venclova savo teigimą grindė Mykolaičio-Putino kūryba, ar iš tikro ji yra materialistinės pasaulėžiūros išraiška ?

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad materialistinė pasaulėjauta tartum pasireiškianti tuose eilėraščiuose, kurie buvo parašyti stalinistinio teroro metais (1944-1955), nes anuose neva kūriniuose nematyti jokių kontrastų ir jausmo srovių priešingomis kryptimis. Su tuo sutinkant, reiktų dar paklausti, ar tai nėra apsigavimas, pažadintas iliuzijos, kad Stalino laikų eilėraščiai esanti kūryba. Iš tikrųjų jų daugumas — tai pseudopoetiniai dirbiniai, kuriems stinga asmeninės gaidos bei irracionalinio fono, kurie jaučiami net tokiuose abstraktiniuose laisvės laikotarpio kūriniuose kaip *Pesimizmo himnai* (1925 m.)³¹². Nebūdama laisvos kūrybos išdava ta Stalino laikų racionali nulyginta lyrika neatskleidžia nei materialistinės, nei kitos panašios pasaulėjautos.

Antitezės

Vos komunistai likvidavo savo «tėvo » prievartinį kultą, o V. Mykolaitis dėl to pasijuto reliatyviai saugesnis, jo lyrikoje tuoj jausmai, mintys ir vaizdai pradėjo sroventi dviem kryptim. Į šitą dvilypę pasaulėjautą mus įvedė pats Mykolaitis savo žodžiais, tartais

³¹¹ *Pergalė*, 1963 m. 1 nr., 19 psl.

³¹² *Raštai*, I t., 264-269 psl.

Vilniaus universitete per iškilmės, skirtas jo 70-ties metų sukakčiai. Pacituodamas du savo eilėraščių, jis nurodė, kad pirmajame jų jis atsisveikina su gyvenimu, o antrajame, — kurį poetas nurodė kaip antitezę, — jis dar sveikino gyvenimą žodžiais *Ave vita*. Ši jo nuoroda į antitezę pasirodo labai svarbi poetui ir jo kūrybai suprasti.

Kai tik pažvelgiame į eilę Putino eilėraščių, sukurtų jaunystės ir senatvės metais, nesunkiai pastebime, kad vienas kūrinėlis tos pačios temos neišsemia, nes jai prireikia dviejų dažnai skirtingos nuotakos gabalėlių. Šitoks dvilypumas atsiskleidžia eilėraščiuose, sukurtuose po Stalino teroro sugrįžimo. 1957 metais parašyti *Parafrazių*³¹³ visi devyni eilėraščiai, kuriais poetas mums aiškina savo pergyvenimus apie L. van Beetboveno muziką, yra sudėti kiekvienas iš dviejų dalių. *Krintančios žvaigždės* ciklas (1959 m.)^{313 314}, kuriame poetas jautriai svarsto savo žmogiškos egzistencijos problemas, taip pat yra sukomponuotas dialogiškai: į poeto ilgokus svarstymus trumpai atsakinėja jo šešėliškas draugas. *Pasikalbėjimo* eilėraštyje (1960 m.)^{315 316} savo apmąstymą apie dvilypę, šviesią ir tamsią, būti Putinas išvysto dialogu tarp savęs ir jį lydinčio šešėliško draugo. Didžiojo eilėraščio, smerkiančio totalitarizmą, *Vivos flango, Mortuos voco*³¹⁶ ne tik vardas, bet ir visas stuomuo sudėtas iš dviejų dalių — pirmojoje atskleidžiamos totalitaristinių režimų niekšybės gyviesiems, antrojoje — žudomiems ir mirusiems.

Tačiau šitoks antitezinis įkvėpimo bei minties srovenimas pasireiškė ne vien tuose kūrinuose, kurie buvo sukurti po Stalino laikų košmaro. Jį galima pastebėti žymiai anksčiau — dar tada, kai jaunas Putinas tik buvo pradėjęs ugdyti savo jauną talentą: jo *Disonansai* (1914 m.)³¹⁷ yra pergyventi ir sukomponuoti kontrastiškai. Taip pat *Stella Maris* (1916 m.)³¹⁸, *Nakties žaislų* (1917 m.)^{319 320 321}, *Žiburių nešėjų* (1918 m.)^{320 *} eilėraščiuose aiškiai galima pastebėti antitezines nuotakas ir dvilypumą kompozicijoje. Be to yra V. Mykolaičio lyrikoje tokių kūrinių, kuriuose viena ir ta pati tema duoda priešingas išvadas. Antai, vyriškio ir moters santykius V. Mykolaitis paliečia 1918 metų dviejuose eilėraščiuose *Operos aidėsiu*³²¹ ir *Užgeso*

³¹³ Ten pat, 478-499 psl.

³¹⁴ Ten pat, 512-521 psl.

³¹⁵ *Būties valanda*, 112-118 psl.

³¹⁶ *Aidai*, 1967 m. 7 nr., 290-291 psl.

³¹⁷ *Raštai, I t.*, 46-52 psl.

³¹⁸ Ten pat, 117-122 psl.

³¹⁹ Ten pat, 136-138 psl.

³²⁰ Ten pat, 152-157 psl.

³²¹ Ten pat, 145 psl.

*žiburiai*³²²; tačiau tie du abu kūrinėliai nuveda į priešingas pasekmes — pirmasis į viltį, antrasis į resignaciją. Panašų reiškinių sutinkame ir dviejuose cikliniuose kūriniuose — *Verge* (1924 m.)³²³ ir *Pesimizmo himnuose* (1925 m.)³²⁴. Juose abiejuose Putinas maištauja dėl žmogiškos prigimties ribotumo, prieštaravimo ir silpnybės; tačiau pirmasis ciklas baigiasi vergo sukilimu bei išsilaisvinimu, o *Pesimizmo himnai* — resignacija, atmiešta ironijos bei sarkazmo. Metę žvilgsnį į *Viršūnių ir gelmių*³²⁵ ciklą (1922 m.), vėl išvystume dvilypės tikrovės pergyvenimą.

Už žvalgymąsi į eilėraščius su antiteziniais pradais svarbiau yra prisiminti, kad tai nėra tik paprastas Putino metodas ar jo įprotis (tai reiktų apgailestauti), bet tai yra gilesnio būties pergyvenimo vaisius, nes antitezės dažniausiai pasirodo tuose eilėraščiuose, kuriuose poetas mėgina sugauti ir išreikšti savo arba apskritai; žmogiškos egzistencijos situaciją ar prasmę būtyje. Be abejo, mėginimas į antitezių schemą sprauti V. Mykolaičio eilėraščius gali atrodyti dirbtinis, jei nebūtų svarbesnio pačios tikrovės panašaus pergyvenimo, koks atsiskleidžia Putino poezijoje.

Vienas pagrindinių mūsų tikrovės reiškinių, be jokios abejonės, yra gamta. V. Mykolaitis taip ją pergyvena ir išreiškia, kad ji nesiderina nei su vienovine, nei su daugovine (pluralistine) pasaulėjauta. Kaip jau anksčiau sakytą, jo gamta yra vienašališka, nes poetas ją yra sukūręs iš peizažų arba iš sugyvintų peizažinių pradų bei brūkšnių kaip mergišką šventovę. Joje nėra biologinės dinamikos kaip savarankiško prado, kuris būtų tarpininkas tarp peizažo ir žmonių, kurie juk taip pat yra bent iš dalies tos pačios gamtos dalimi. Kadangi šitos tarpinės grandies — gyvių viešpatijos — nėra, todėl V. Mykolaičio sukurta gamta atrodo, kaip priešingas polis žmogui-vyriškiui, kad ji būtų jam tinkama partnere arba savotiška drauge. Todėl Putino sukurta jo pusiau autobiografinis herojus Vasaris ir mano, kad «su gamta galima jausti tokį pat išvidinį ryšį ir artimumą, kaip su mylimu žmogum»³²⁶. Bet šitokia gamta nėra motina, kuri žmogų trauktų į save, jį užburtų savo malonia šiluma ir išlaikytų jį savo jaukiame prieglobstyje.

Tuo tarpu Putino lyrikoje randame priešingų reiškinių. Žmogus,

³²² Ten pat, 146 psl.

³²³ *Keliai ir kryžkeliai*, 280-287 psl.

³²⁴ *Raštai*, I t., 264-269 psl.

³²⁵ Ten pat, 181-188 psl.

³²⁶ *Raštai*, V t., 147 psl.

ypač vyriškis, traukia į save peizažinę gamtą, ją sužmogina, nes jam reikia draugės bei priemonių išreikšti save, nugalėti savo vienatvę, rasti joje bent psichinės atramos, jei negalima metafizinės. Gamta savo įvairiame peizažiniame grožyje Putino poezijoje stovi prieš žmogų kaip išdidi puošni mergelė prieš vyriškį. Gamta-Mergelė ir Žmogus-Vyriškis gali turėti įvairių tarpusavio santykių, bet jie visada pasilieka du, būtent, draugiški, arba priešiški partneriai, kurių negali sudaryti nei vienovės, nei daugovės, nes peizažinė gamta ir žmogus atstovauja dviem savarankiškiems pradam — materialiam ir dvasiniam, — kurie Putino pasaulyje neturi tarpinės grandies — gyvybės pradą atstovaujančios gyvūnijos.

Nukreipdami žvilgsnį nuo V. Mykolaičio sukurtos gamtos į žmonių pasaulį, vėl negalime rasti nei vienovinės, nei pluralistinės pasaulėjautos. Šitame pasaulyje taip pat stinga biologinio-vitalinio prado, nors viename antrame lyrikos gabalėlyje galima išgirsti Putiną kalbant apie gyvybę ir jos sultis. Šitas mūsų poeto sukurtas žmonių pasaulio savotiškumas atrodo pareinąs nuo savotiškos moters, kuri nėra gyvybės skleidėja pasaulyje. Nors jo moteris normaliai nusi-lenkia gamtai bei gimdymui, nors ji gali sužadinti vyriškio gyvybinį jausmą, kūrybines jėgas, išgelbėti jį iš moralinių painiavų, jį dvasiškai įkvėpti, tačiau ji pati nėra gyvybės daugintoja, kūdikių gimdytoja, mažų vaikų apsupta motina. Todėl V. Mykolaičio atvaizduota moteris beveik visada yra arba mergelė, arba hetera. Ji tik išimtiniai atveju tėra motina, nes pirmiausia ji yra vyriškio partnerė. Jis tokią draugę tegali rasti tik mergelėje, arba heteroje, nes tik su viena, arba su antra jis tegali būti dviese, nes vaikų motina tikėtų atstovauti pluralistiniam (daugoviniam), arba vienoviniam, bet ne dvilypiam gyvenimui ir būčiai.

Idealus vyriškis Putino kūryboje nesiekia šeimos, nes jis tenori būti dviese. Tai kartoja Putino Somnambulas, kuris atstovauja taikingam idealistui. Jis nueina «į tą būtį šviesią, ten, kur jiedu būsią dviese»³²⁷. Tai sudedamoji jo idealų dalis. Kartais atrodo, kad Putinas net negali pakęsti trečios būtybės, kuri griautų buvimą dviese jo vaizduojamame gyvenime. Antai, *Altorių šešėly* Dr. Brazgys netrukus turi žūti karo sukuriuose, kai Liucė jam pagimdo sūnų. Kai *Sukilėlių* Petruui Balsiui ir Katrytei gimsta sūnus, vyras pradeda nerimauti, kol išeina į girią pas Mackevičiaus maištininkus. Vengimas trečiosios būtybės tarp vyriškio ir moters dar labiau matyti Putino poemoje apie Žilviną ir Eglę. Sena lietuvių pasaka byloja, kad Eglės broliai

³²⁷ *Langas*, 64 psl.

Žilviną nužudo tada, kai Eglė iš buvusio žalčio yra susilaukusi keleto vaikų. Tuo tarpu Putino Žilvinas žūsta bevaikis, vos tik kūdikis pasirodo pakeliui. Taigi, šis ir kiti pavyzdžiai aiškiai nurodo, kad V. Mykolaičio sukurtas žmogus būtų suvokia kaip dvilypė. Būti dviese siekia vyriškis su mylima mergele ir rečiau su hetera. Todėl Putino atvaizduotos moterys beveik nepasirodo kaip motinos, apsuptos būrio mažų vaikų. Jos yra įkvėpėjos, vaduotojos, maištininkės, maištininkų gelbėtojos ir partnerės būti dviese.

V. Mykolaičio vyriškis yra ne tiktai atstovas būties dviese, bet ir pats savo prigimtyje yra dvilypė būtybė, sujungusi du pradų viename asmenyje. Šitokio vyriškio ir savo paties dvilypumą V. Mykolaitis ne kartą aiškino savo lyrikoje. Antai, eilėraštyje *Džiaugsmu užsikurs dvasia* (1918 m.) poetas rašė :

Atraski, drauge, savo sieloj
Ir jūros paslėptas gelmes,
Ir amžinų aukštųjų kalnų
Viršūnes saulėtas, ramias ³²⁸.

Dar ryškiau pabrėžė Putinas materialųjį ir dvasinį pradą žmogiškoje būtybėje eilėraštyje *Skriski, are* (1922 m.), rašydamas :

Tu pasėjai mano gyvastį, dangau,
Bet aš čia, juodojoj žemėj, išdygau ³²⁹.

Ir gyvenimo pabaigoje, susigriaužęs dėl savo kompromisų ir drauge maištaudamas, poetas atsiprašinėjo dėl savo dvilypumo:

Bet būk man, drauge, atlaidus —
Many du nuožmūs priešai tūno ³³⁰.

Šitokią dvilypį būties pergyvenimą Mykolaityje ir jo kūryboje aiškiai yra pastebėję net rašytojai komunistai, kurie nėra užsisklendę materialistiniame fanatizme. Antai, V. Mykolaičiui-Putinui dedikuotą savo eilėrašį Alg. Baltakis pavadino *Žemė ir dangus*.

Bet šitie abu pradai, kurie byloja apie dangišką ir žemišką žmogaus kilmę, yra nepastovumo ir nepasitenkinimo priežastimi žmoguje,

³²⁸ *Raštai*, I t., 144 psl.

³²⁹ Ten pat, 191 psl.

³³⁰ *Aidai*, 1967 m. 7 nr., 292 psl. Eilėraštis *Šalin*, parašytas 1961 m.

ypač tokiame jautriame asmenyje kaip V. Mykolaitis. Dievą, savo tėvą, jis vis dėlto jaučia, nors kai kuriais gyvenimo momentais tas Dievas jam atrodo toks tolimas kaip už šviesmečių žvaigždė. Bet žemėje jis mato motiną, kuri maitina poetą savo gėrybėmis. Todėl jis glaudžiasi prie tos motinos, ją myli labiau negu dangišką Tėvą, kuris yra nematomas, nors jo galia ir numanoma. Kadangi savo motiną žemę Mykolaičio žmogus ir jis pats myli labiau, jis jaučiasi Tėvui skolingas, nors ne tiek, kad prieš jį klauptųsi ant kelių. Be to tas dangaus Tėvas visoje būtyje atrodo toks, kad žmogus pasijunta kaip šešėlių šešėlis (*Pesimizmo himnai*)³³². Kartais jis to Tėvo bijo kaip jo Liudas Vasaris, o kartais apie jį mąsto visą naktį (*Baimė*, 1960 m.)³³³.

Todėl nenuostabu, kad poetui užaina noras tuo Tėvu nusikratyti, ypač dėl jo tvarkos. Dėl to kartais maištauja Putinas ir jo Liudas Vasaris. Tačiau tikro sukilimo lig visiško Tėvo paneigimo neįvyksta. Viena, V. Mykolaitis — motinos žemės sūnus — niekad nesijaučia bent kiek prilygstąs Tėvui; antra, dar atrodo jis poetui kaip didysis ^Nežinomasis.

Dėl dviejų principų — žemiško-materialinio ir dangiško-dvasinio — nepusiausvyros V. Mykolaičio vyriškis, ypač pats jo autorius, jaučiasi nesaugus ir labai pažeidžiamas. Apsisaugoti nuo to pirmas žingsnis — užsidaryti savo vienatvėje, lyg sraigės kiaute. Bet už šią pasyvią priemonę pasirodo sėkmingesnė — savo paties asmens stiprinimas sava kūryba. O tai reiškia ne tik pasinaudoti gamta ir moterimi, bet ir suvaldyti savo prigimtį, nugalėti savo įgimtą silpnybę maištu prieš tas aplinkybes, kurios kuria arba palaiko blyškaus šešėlio nuotaiką. Todėl V. Mykolaičio asmenyje vyksta beveik kasdieninė egzistencinė drama arba nuolatinės rungtynės dėl savojo „aš“ tarp dviejų būties polių, « tarp dviejų aušrų ».

Tai galima pastebėti Putino jaunystės laikotarpio daugelyje eilėraščių, kurių ryškesni buvo atskirai panagrinėti, kalbant apie maišto nuotaikas. Kartais savo vidaus rungtynes jaunasis V. Mykolaitis išreiškia beveik tiesiog, arba bent labai aiškia metaforine kalba, kaip eilėraštyje *Skriski, are*, rašydamas :

Skriski, are, į pat dangų ir plasnoki.
Būt vergu savosios žemės tu nemoki.
Aš tau laisvės ir dangaus nepavydėjau,
Nors tik juodą šaltą žemę pamylėjau.

³³² *Raštai*, I t. 264-269 psl.

³³³ *Būties valanda*, 42-43 psl.

Kai geriau jos drėgną kvapą ir rūkus,
 Man sapnuojas skaisčios žvaigždės ir dangus.
 O kai vėl mane padangė užsūpuos,
 Jausiu žemę savo ilgesio vaizduos³³⁴.

Šitaip, žemę mylėdamas, apie dangų svajodamas, visad svyruodamas, atrodė Mykolaičio-Putino žmogus rašytojo gražiausiais metais (1918-1929). Ne kitoks jis buvo ir senatvės dienomis, nors tada jo dvasinę egzistencinę dramą ne kartą temdydavo, o kartais paryškindavo jo nykstančios sveikatos rūpesčiai ir fiziniai skausmai. Gal dėl to jo vidaus drama pradėjo reikštis naujais simboliais, kaip krintanti žvaigždė, murmanti bedugnė ir sidabrinis paukščių takas, diena ir naktis, šviesa ir tamsa. Tuos V. Mykolaičio senatvės apmąstymus apie dvejoją būtį aiškai matome jo eilėraštyje *Dvi saulės* (1961 m.)^{334 335}, *Pasikalbėjime* (1960 m.). Štai, šio pastarojo kūrinio viena antra ištrauka :

Yra tik du būties pradai:
 Šviesa ir šiluma.
 Ir jų viena yra versmė,
 Kurioj skaidri ugnis kūrenas amžinai [...]
 — Šešėlis — palydovas saulėtos būties [...]
 Iš saulės gimęs, jis šviesos dvynys,
 Būties ir nebūties klajoklis junginys [...]
 — Naktis ne priedanga,
 Tiktai anga
 Man į erdvių visatos bekraštybę
 Ir į beribę laiko amžinybę.
 Žvaigždėtoji naktis —
 Paguoda mano ir viltis.
 Naktis, —
 Dosnioji geradarė,
 Žvaigždėtą dangų atidarė.
 Yra ir žemėj žiburių.
 Ne vieną jų širdy turiu [...]
 Ir šitie, kur padangėj žėri,
 Nebeužges nė širdyje,
 Ir niekad jų neužgesins
 Juoda šios žemės praraja³³⁶. —

³³⁴ *Raštai*, I t., 191 psl.

³³⁵ *Būties valanda*, 96-97 psl.

³³⁶ Ten pat, 113-114 ir 117-118 psl.

Svyravimas tarp tamsos ir šviesos, tarp dienos ir nakties, tarp dangaus ir žemės, tarp dviejų būties pradų, kurie žmogiškame individe nėra išlyginti pusiausvyros, V. Mykolaičio vyriškį, tiksliau patį rašytoją, pastato į nuolatinį dramatinį stovį. Todėl jis vaizduoja vyriškį arba save disharmonijos ir netikrumo stovyje — jis jaučiasi kaip disonansas, kaip kopėjas į kalnus tarp viršūnių ir bedugnių, kaip valtininkas audringoje jūroje, kaip laisvas kalinys, sukilęs vergas arba klajūnas, kaip šešėlių šešėlis, kaip smiltelė saulės išdegintuose tyruose, kaip dirvoje sėklos grūdas, laukias pavasario, kaip kanarėlė žiemos miške, kaip mirksinti žvakės liepsnelė prieš užgesimą, kaip benamis keleivis, kaip somnambulas ties bedugne, kaip krintantis meteoras. Tai vis V. Mykolaičio poezijos simboliai, pažadinti jo egzistencinės dramos, būnant pasaulyje «tarp dviejų aušrų», kur dvilypės būties jausmas gal tiek sveria, kiek ir jo egocentrinis vienišumas.

Egocentrizmas

Kad V. Mykolaitis buvo vienišas ir egocentrinis, jis pats tai prisipažino savo atsiminimuose nurodydamas, kad jis nepasiildavęs žmonių, jų draugijoje dažnai nuobodžiaudavęs, o vienam niekada nebūdavę nuobodu. Poetas manė, kad galgi uždaras jo gyvenimo būdas drauge su kitomis jo asmens savybėmis jį apsaugojo nuo smulkmenų antplūdžio³³⁷. Iš tikro, tikrovės detalės ne tik buvo pavergusios poeto, bet taip pat jos neatitraukia skaitytojo dėmesio nuo Mykolaičio kūrinių branduolio bei nuo kūrėjo asmens: jis matyti net labiausiai objektyviame *Sukilėlių* romane, jau nekalbant apie lyrinius eilėraščius. Čia centre dažnai stovi Putino individualybė, stilizuota vienu ar antru atžvilgiu. Net tais atvejais, kai mūsų poetas savo pusiau epiniame kūrinyje kalba apie tretįjį asmenį, juo daugiau ar mažiau yra pats autorius. Sakysime, V. Mykolaičio Žilvinas yra pats poetas (*Žilvinas ir Eglė*)³³⁸. Jam atstovauja ir Somnambulas, kuris negali pakęsti tokios tikrovės,

Kur priešas priešą, draugas draugą
klastingai kryžkelėse saugo.

Norėdamas nugalėti savo vientulystę, Somnambulas iš klaikios mėnesienos veržiasi:

Į būtį saulėtą ir šviesią,
Tenai, kur jiedu būsią dviese³³⁹.

³³⁷ *Raštai*, VII t., 280 psl.

³³⁸ *Būties valanda*, 77-88 psl.

³³⁹ *Langas*, 61 ir 60 psl.

Žinoma, kad dar labiau Putino asmuo jaučiamas *Vergo*³⁴⁰ poemoje ir kituose eilėraščiuose, kur poetas byloja pirmuoju asmeniu, skųsdamasis savąja lemtimi (*Pesimizmo himnai*^{340 341}, *Rudenio naktį*³⁴², *Ir šiandien kaip vakar*³⁴³, *Klajūnas*³⁴⁴, *Neklausk, kilnus praeivi*³⁴⁵ ir t. t.), arba kur poetas nušvinta viltimi (*Pabaiga*³⁴⁶, *Prisikėlimas*³⁴⁷, *Neatmerkim akių*³⁴⁸, *Vakar sako*³⁴⁹, *Į Šventąją žemę*³⁵⁰, *Bachas*³⁵¹ ir kiti).

Piešdamas į save susitelkusį vyriškio tipą, kurį psichologai vadina introvertiniu, V. Mykolaitis nenorėjo savo lyrinio herojaus padaryti grynu individualistu, niekinančiu visuomenę ir tesirūpinančiu savimi bei savo talentu. Visuomeniniai periodai Putino kūryboje gal aiškiau negu maištingieji liudija, kad savo tautai jis niekad nebuvo abejingas : visuomeniniais periodais jis vis dėlto sukūrė keletą kūrinių, prašoktančių vidutinį lygį, o maišto periodais yra vaizdavęs herojus, kovojančius dėl tautos gerovės (Burtininkas, Gytis ir Skaidra *Valdovo sūnuje*, vaidilutė *Nuvainikuotoje vaidilutėje*, Antanas Mackevičius ir jo talkininkai *Sukilėliuose*).

Visuomeninę pareigą čia pakartotinai primenant Mykolaičio asmenyje, vis dėlto reikia pasakyti, kad eilėraščiai ir romanai, kuriuose visuomeninės problemos iškyla į pirmąją vietą, jie meniniu atžvilgiu vis dėlto yra silpnesni; sakysime, *Sukilėliams* sunku lenktyniauti su *Altorių šešėly* romanu. Palygindami tuodu kūrinį, galime neabejoti, kad ne kolektyvinis, bet asmenišką gyvenimą įdomesnis Putinui, nes į šį jis lengviau gali įpinti problemų, kurios glaudžiai susijusios su jo paties asmeniu. Šituo egocentriškumu kaltinti mūsų rašytoją būtų bergždžias darbas ir nesusipratimas : įgimtas psichines savybes gyvenime galime pakoreguoti, bet neįmanoma pakeisti iš esmės. Be to reikia prisiminti, kad V. Mykolaičio egocentriškumą per daugelį metų maitino ir stiprino griaužimasis dėl prasilenkimo su savo pašaukimu.

³⁴⁰ *Keliai ir kryžkeliai*, 280-287 psl.

³⁴¹ *Raštai*, I t., 264-269 psl.

³⁴² Ten pat, 197-198 psl.

³⁴³ Ten pat, 288psl.

³⁴⁴ Ten pat, 294psl.

³⁴⁵ Ten pat, 296psl.

³⁴⁶ Ten pat, 275psl.

³⁴⁷ Ten pat, 196psl.

³⁴⁸ Ten pat, 286psl.

³⁴⁹ Ten pat, 287psl.

³⁵⁰ *Langas*, 75-76 psl.

³⁵¹ Ten pat, 87-92 psl.

Kad V. Mykolaitis yra gimęs introvertiniu, egocentrinu asmeniu, niekas geriau neliudija, kaip jo paties ir dažno personažo svetimumas šeimai. Jis gali ilgėtis moters, jis noriai, dažniausiai kilniai gali kalbėti apie meilę, džiaugtis buvimu dviese, bet jis nebuvo ir nėra šeimos žmogus net kaip kūrėjas. Jo dviejų didžiųjų romanų centriniai herojai maištininkai — Liudas Vasaris ir Antanas Mackevičius — yra vientuliai žmonės, katalikų kunigai, kurie nėra susiję su šeima ir ja nesidomi. Antanas Mackevičius — tartum vienišas medis, išaugęs vidur lauko, nes neturi nei tėvų, nei brolių-seserų. Netoli šituo atžvilgiu nuo Mackevičiaus nušokęs ir Vasaris, kuris taip pat, tur būt, neturi nei brolių, nei seserų, o jo psichiniai pergyvenimai yra giminingiausi jo kūrėjui Putinui. Kiek Vasaris susitelkęs aplink save, ir kiek jis svetimas visuomenei bei šeimai, niekas geriau nepaliudys, kaip jo biografija *Altorių šešėly*.

Ją pasakodamas per tris tomus, V. Mykolaitis šalia Liudo Vasario pavaizduoja daug asmenų, tačiau — nė vienos tikros šeimos. Ar nekeista, kad per aštuoniolika metų, kuriuos giliau ar paviršutiniškiau paliečia rašytojas romane, Vasaris nepastebi jokios gyvastingos, įvairiais saitais susijusios šeimos? Tiesa, jis matė savo motiną, kuri buvo sena pamaldi moteris, jis kaip motiną buvo pastebėjęs Liucę, kuri buvo jo meilės partnerė, ir tai viskas, ką buvo sugavusi Vasario akis iš šeimos gyvenimo jo tautinėje bendruomenėje per aštuoniolika metų. Prikaišioti Vasariui ir jo autoriui Putinui, kad jiedu per mažai buvo atvėrę akis ir širdis pagrindinei visuomenės ląstelei — šeimai, būtų tuščia: jiedu nekalti, kad tokiais buvo gimę, kad dvilypio pašaukimo drama ir išsivadavimas iš tos naštos jiems labiau rūpėjo, arba, kad jiedu stengėsi surasti tokią partnerę, kuri palengvintų naštą, padėdama tobuliau atsiskleisti jų įgimtajam pašaukimui. Gal Vasaris nė negali kitaip, nes jis — egocentrinis vienužis, kuris savo uždaramą nori atverti atviros širdies ir veiklaus charakterio partnerei. Tik šitokia moteris gal jam suteikti visuomenėje daugiau atsparos, kurios Vasariui stinga iš prigimties.

O toji žmonių bendruomenė arba visuomenė, kokią V. Mykolaitis vaizduoja beveik visuose savo veikaluose (išskyrus *Sukilėlius*), yra sudėta dažniausiai iš pavienių asmenų pagal Vasario pirmavaizdį. Joje nėra jokios jaunos šeimos, nė vaikų apsuptos motinos. Jauna šeima (Katrytės ir Balsio *Sukilėliuose*) švystelėja tiek prabėgamai, kad romano skaitytojas net nesužino, ką pergyvena su kūdikiu liekanti Katrytė, kai jos Petras vyksta sukilėliu į girią pas Mackevičių. Kitur V. Mykolaitis teparodo sunykusias, arba senas šeimas, kurios nebegimdo vaikų ir jų nebeauklėja. Tokių šeiminių bendruomenių nariai būna savarankūs, suaugę ar seni žmonės, kurie gali

turėti įvairių tarpusavio santykių, bet nebėra susiję vitaliniais-šeiminiais ryšiais. Tai tie vienužiai, arba vientulieji pagal V. Mykolaičio terminologiją, kurie ieško partnerio-partnerės, arba juos jau yra radę. Taigi, kaip V. Mykolaičio sukurtoje gamtoje nematyti jokio lizdo, taip žmonių bendruomenėje jis neatvaizdavo jokios jaunos šeimos, kuri atstovautų organinei visuomenei.

Bet Putino atvaizduota kūrinuose neorganizuota visuomenė, sudėta iš pavienių asmenų, neatskleidžia nei vienovinės, nei pluralistinės būties, nes yra kilusi iš antitezinės ir egocentrinės poeto pasaulėjautos. Šitokia vienužių visuomenė nereikalauja ir negali žadinti meilės, be kurios neįmanoma apsieiti jaunų organiškų šeimų visuomenei. Neorganiška visuomenė negali suteikti vienužiams tokios atramos, kokios jie norėtų. Tačiau ji tiems vientuliesiems nėra nereikšminga. Reikalaudama laikytis bendrų dėsnių, uždedama jiems pareigų, bet nepažadindama meilės ryšių, ji atrodo šalta pančiotoja, anoniminė despotė (didesniu ar mažesniu laipsniu). Prieš šitokią visuomenės anoniminę jėgą pavieniai individai jaučia daugiau pagundų sukilti, negu jai tarnauti iš meilės.

Štai kodėl V. Mykolaičio vientuliųjų galvose dažnai perisi maišto ir sukilimo mintys. Ir jų autorius šitokiomis nuotaikomis gyvendavo, jas realizuodamas savo kūrinuose tada, kai lietuvių visuomenėje tarpusavio santykiai susilpnėdavo, nes nebegrėsdavo didesni pavojai (karai, okupacijos, vidaus teroras). Jiems užėjus, V. Mykolaičio meilė savo tautai liepdavo padėti. Bet jis imdavo skelbti savo maištingų nuotaikų kūrinius tada, kai lietuvių tauta gyvendavo ramius, sakytum, normalius, nusistojusius laikus. Tie ramieji metai lietuvių visuomenėje sutapdavo su Putino maišto laikotarpiais jo kūryboje.

Žiūrint į V. Mykolaičio-Putino gyvenimą bei jo kūryboje atskleidžiančius santykius su būtimi, susidaro šitokia santykių schema :

Aš-vyriškis ir gamta ;
 aš-vyriškis ir moteriškė ;
 aš-vyriškis ir neorganiška visuomenė ;
 aš-vyriškis ir nežinomas Dievas.

Pirmieji du schemos nariai liudija visai normalius santykius : rašytojas ir jo sukurtieji herojai vyrai randa pakankamai egzistencinės atramos gamtoje ir moteryje ; jie ilgisi jų, jas myli ir susilaukia iš jų paguodos bei įkvėpimo. Tačiau du paskutiniai schemos nariai gražios darnos su būtimi neliudija. Putino (ir jo dažno vyriškio) santykiai su Dievu ir visuomene yra silpni: Dievas pasilieka kaip

didysis Nežinomasis, o įsigalėjusiai neorganiškai visuomenei jis meilės neturi, arba lieka jai abejingas, kaip introvertinis-egocentrinis asmuo. Nerasdamas pakankamos transcendentinės atramos Dievuje ir neturėdamas gyvos atsparos visuomenėje, kuri gali sudaryti transcendentijos iliuziją, V. Mykolaitis (ir jo dažnas vyriškis) jaučiasi be vidinės pusiausvyros. Gal panašiai būna ir su daugeliu asmenų, bet Mykolaičio-Putino atveju jo nepusiausvyra labai ryški, tartum jis stovėtų su viena koja, jei nebūtų kūrėjas.

Pusiausvyrai pasiekti galimi, atrodo, trys būdai. Viena, sukilti prieš tokią tvarką, kurioje svyruojančiam žmogui negalima jaustis saugiai; antra, griebtis kūrybos, kuri sustiprintų savos galios jausmą ir kūriniais suteiktų trūkstamos atramos iliuziją; trečia, derinti kartu du pirmuosius būdus, t. y. kurti maištaujant. V. Mykolaitis pagal aplinkybes pasinaudoja visais trimis būdais, bet jam būdingesnis tretysis atvejis : kurti maištaujant. Maištaudamas mintimis, vaizdais ir jausmais prieš netinkamą tvarką ar santvarką, jos pančius ir sustingimus, jis pergyvena bent protesto iliuziją ir pakilusį asmenybės jausmą, o savo vidinius patyrimus išreiškdamas konkrečiais kūriniais, jis išplečia savo egzistencinę bazę visuomenėje.

Bet šitokia priemonė pusiausvyros siekti — kurti maištaujant — Mykolaičiui tetiko ramiais laikais, nes jis jautėsi greitai pažeidžiamas kaip egocentrinis dvipradis asmuo, lyg ana dvilypio gyvenimo sodų sraigė, kuri, pasigirdus trekštelėjimui, tuojau įtraukia savo antenas, pati pasislėpdama savo kriauklėje. Panašiai elgėsi ir egocentrinis Mykolaitis-Putinas. Kai visuomeninis spaudimas tapdavo nenormalus, jis užsidarydavo savo kriauklėje kaip ta sraigė, arba kaip tas egzotiškas žiedas, kuris negali pakelti staigaus temperatūros kritimo. Priversta pasikliauti tik savimi, Putino sraigė tada iš savo namelio stebėdavo priešišką pasaulį ir prie jo taikydavosi, kol sumažės įvairių spaudimų pavojus, kol vėl galės išlysti iš savo kriauklės maišto svajonėms. Šitai ta sraigė išlikdavo nesunaikinta, net aplinkui siaučiant Stalino terorui.

Tiesa, ir šitais neramiais laikais Putinas kurdavo, tačiau tada jo kūriniai retai kada pasiekdavo tobulumo laipsnį (*Marche macabre*³⁵² atrodo kaip išimtis prieš tuometinį, 1942 m., *Vestuvių muzikantą*³⁵³). Nebūdavo tobulumo, nes stigdavo emocinio įkvėpimo, kurį V. Mykolaičiui suteikdavo maištavimas, reiškiantis savos asmenybės išskleidimą. Bet tasai, kuris savo kūrinuose parodydavo moteriškojo promeizmo ypatybių, turėjo taip pat daug kantrybės laukti, žinodamas,

³⁵² *Raštai*, I t., 363-367 psl.

³⁵³ Ten pat, 369-372 psl.

kad žmonių sukurtas pavojingas situacijas išlygina istorija ir Dievo apvaizda. Jis taip pat buvo įsistebėjęs gamtą ir žinojo, kad po dienos audrų su perkūnija atslenka vakaro ramybė, kai atsargi sraigė be pavojaus gali išeiti iš savo kriauklės, pilnai išsitiesdama, taip po karų, okupacijų ir teroro metų poetas laukė atoslūgio laikų, kada jis galės atsikvėpti laisva krūtine maištaudamas. Ir iš tikro visuomeninės audros aprimdavo, o Putinas galėdavo kurti maišto nuotaikos kūrinių, kurie dažnai būdavo jo žymiausi kūriniai.

Kai kam gali atrodyti, kad kūrybinis maištavimas ramiais laikais yra nedidvyriška, netiesi ir oportunistiška būseną. Be abejo, ne herojiška, visuomeniškai žiūrint; bet iš jautraus (dvilypio egocentrinio) asmens reikalauti veiklaus atsparumo visuomenei bei jos audrų spaudimui, reikėtų reikalauti daugiau negu didvyriškumo — negalimybės, nes introvertinis-egocentrinis asmuo pačios prigimties būna beveik atpalaiduotas nuo visuomenės ir paliktas pats sau vienas. Neturėdamas pakankamos egzistencinės bazės visuomenėje, jis iš vidaus yra kurstomas maištauti ir kurti, nes tik kūriniais jis nejučiomis gali įeiti į visuomenę ir šitaip praplėsti sau egzistencinę platformą. Taigi tokiam dvilypiam egocentriniam asmeniui, koku buvo Mykolaitis-Putinas, maištavimas literatūrinės kūrybos pagalba yra daugiau ar mažiau būtinos prasmingos egzistencijos sąlygos. Net jas susidarydamas, jis jautėsi dažnai būtyje kaip šešėlių šešėlis, kaip žvakės liepsnelė, kaip smiltelė saulės išdegintuose tyruose.

Ši pastarąjį savo simbolį V. Mykolaitis pavartojo, kalbėdamas apie nežinomąjį Dievą, kuris — « kaip už daugelio šviesmečių žvaigždė »³⁵⁴. Bet, bemaštaudamas prieš ateistinę prievartą sovietinėje santvarkoje, mūsų poetas taip pat priartėjo prie Dievo, nes « į gotikos rūsčią šventovę Dievas grįžo »³⁵⁵. Taigi, pareikšdamas savo maišto polinkį dailiosios literatūros kūriniais, V. Mykolaitis-Putinas pamažu sustiprino ir praplėtė savo egzistencinę atramą į Dievą (gal su jo Apvaizdos pagalba) ir į visuomenę tiek, kad senatvėje laimėjo reliatyvią vidaus pusiausvyrą, kurioje atrodė, jog mirtis ir gyvenimas, « kaip sesė ir brolis, viens kitą apglobę bučiuojas » (*Į šventąją žemę*, 1963).

Fatalizmas ar dieviškoji apvaizda

Mėginome čia V. Mykolaičio-Putino asmenį suprasti daugiausia iš tų «dokumentų», kurie vadinasi dailiaisiais kūriniais. Bet, ką³⁵³

³⁵⁴ *Keliai ir kryžkeliai*, 254 psl. Eilėraštis *Nežinomam Dievui*.

³⁵⁵ *Langas*, 92 psl.

atskleidėme ir pasakėme apie jį, ar tai tiesa? Ar ne per didelė pretenzija suprasti tokį uždara žmogų, koks buvo mūsų poetas, kai asmuo apskritai yra neišsakomas, kai pats žmogus sau pačiam kartais yra mįslė? Bet taip pat tiesa, kad Mykolaitis daug apie save yra kalbėjęs savo lyrikoje, dažnai imdamas medžiagą iš savo asmeninio gyvenimo bei patyrimo. Jis tikrai nemelavo *Nuostabaus rašto* eilėraštyje sakydamas:

Atmintis ir širdis — giminingos audėjos —
Audžia man neregėto žavėjimo drobę.
Ką buvau tik gyvenęs, kentėjęs, mylėjęs,
Jos į nuostabų raštą iš naujo suglobia.

Bet jau čia nebe taip, kaip gyventa kadaise:
Kiekviena čia gija tai daugėja, tai mažta —
Ir sunarpliotus posmus sudėstę, ištaisę,
Jos man audžia svajingą, nežemišką raštą.

O jame ir tiesa, ir vaizdingas puošnumas,
Ir gili kaip buitįs daugiaprasmė reikšmė —
Nes gyvenimo žygių dosnus įvairumas —
Štai širdies gyvata ir kūrybos versmė³⁵⁶.

Taigi visi šitie išpūdžiai susiaudė į kūrybos žavią drobę, tačiau visos sielos mįslės tikriausiai neužfiksavo ne vien dėl to, kad gyvenime austos gijos meno audiniuose čia trumpėjo, čia ilgėjo, bet ir dėl to, kad pačiam V. Mykolaičiui jo gyvenimo kelias atrodė mįslė.

Tiesa, Mykolaitis jautė, kad jo gyvenimas nebuvo toks tiesus kaip Maironio, su kurio siela ir gyvenimu daug ko turįs bendra, kaip rašė L. Girai^{356 357}. Kad Putino kelias buvo vingiuotas, pats poetas prisipažino savo 70 metų sukaktuvinėje kalboje Vilniaus universitete tardamas: «kai vienu žvilgsniu apimu visą lig šiol išeitą kelią, matau jame daug vingių, slėnių ir kalnelių. Mano kelio aukštumos ir pakilimai — tai geriausiai mano kūrybos metai. Miela man juos prisiminti»³⁵⁸. Kitą kartą pažymėdamas tuos savo nelygumus, V. Mykolaitis yra išpėjęs savo tautiečius juo nesekti. Kodėl? Todėl, kad tie vingiai, aukštumos ir slėniai kitiems nepritaikomi ir gali pasibaigti blogai.

Iš pirmo žvilgsnio ima pagunda matomus ir nematomus Putino vingius aiškinti, kaip charakterio silpnybės ir oportunizmo pasekmes.

³⁵⁶ *Raštai*, I t., 297 psl.

³⁵⁷ V. Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, X t., 622 psl.

³⁵⁸ Ten pat, 620 psl.

Bronys Raila šitaip ir supranta mūsų poeto gyvenimą rašydamas : « Man rodos, kad Putinas nei savo kūryboje, nei ypač savo gyvenime nėra turėjęs jokio tikro lūžio. Ir tai vien dėl to, kad jo nugarkaulis buvo sutvertas ne iš kieto metalo, o greičiau iš moderninės plastikos [...] Putinas nėra kietas, jis yra liaunas. Todėl Putinas niekada nelūžo, jis visada sklandžiai, beveik elegantiškai linko tiek ir ten, kiek ir kur būtinai reikia »³⁵⁹.

Tuo tarpu pats Mykolaitis-Putinas, kuris ne kartą savo pažįstamiems yra skundęsis dėl savo charakterio trūkumų (neryžtingumo, uždarumo, polinkio į resignaciją), savo gyvenimo vingiuose oportunisto nematė, juos aiškindamas savotišku fatalizmu. Į savo gyvenimo pabaigą jis savo atsiminimuose rašė: «Apžvelgęs savo likimą nuo Marijampolės gimnazijos ligi šių dienų, tampu fatalistu. Mano gyvenimo raida ėjo taip, kaip turėjo eiti — pagal kažin kokią dėsningumą — ir tai mano labui »³⁶⁰. Tik ši Putino pažiūra buvo susiformavusi ne gyvenimo pabaigoje, nes jos užuomazga jau buvo matyti jo jaunystėje. Juk dar 1918 metais, kai buvo stipriai pajutęs savo dviejų pašaukimų dramą, jis kun. J. Tumui-Vaižgantui buvo rašęs : « Kaip gyvenimas stums, taip eisiu »³⁶¹. Kad ir būdamas palankus Putinui, Vaižgantas, fatalizmo ir oportunizmo priešas, barė Mykolaitį už šitokias jo pažiūras, bet neįtikino.

Antai, 1934 metais polemizuodamas su Liudo Vasario kritikais, V. Mykolaitis netiesiog vėl pasisakė prieš valios laisvę, rašydamas : « Žmogaus gyvenimą nusveria veiksmai einą ne iš valios, bet iš jo prigimtyje glūdinčio visos jo būties dėsio »³⁶². Išvertus tai į psichologų kalbą, tai turėtų reikšti, kad kiekvieno žmogiško individo gyvenimiška linija pirmiausia pareina nuo jo į gyvenimą atsineštos psichofizinės sąrangos. Kas pagal tą įgimtą sąrangą netinka būti kunigu, tas, juo tapęs, kankinsis, kol kunigystę pames. (Šis atvejis atsitiko su V. Mykolaičiu).

Bet ar ši psichofizinės struktūros determinizmą, kurį pripažino V. Mykolaitis, galima laikyti geru dėsniu, nuvedančiu žmones į gera ? Juk šitoks determinizmas, susiaurindamas valios apsisprendimus, paneigia transcendentinį polinkį, kuris, žmonėse labai įvairiai apsireikšdamas, ne vieno valiai duoda netikėtų paskatų. O transcendentinio prado ir valios laisvės kad ir švelnus paneigimas negali nuvesti į jokią gėrybę, juo labiau į viso gyvenimo gėrybę, apie kurią kalbėjo Putinas savo senatvėje.

³⁵⁹ *Dirva*, 1964.IX.30 dienos numeris.

³⁶⁰ *Raštai*, VII t., 383 psl.

³⁶¹ *Putino laiškai, ir. Gimtasis Kraštas*, 1968 m. 1 nr., 3 psl.

³⁶² *Raštai*, VIII t. 77 psl.

Už psichofizinį determinizmą negeresnis nė fatalizmas. Pirmiausia, tokio *fatum* nėra. O kai senovės graikai tikėjo į Moirą-Fatumą, jie laikė jį blogiu, kurio negali nugalėti net dievai, ir neišvengia žmonės. Kaip šitokia akla pikta jėga galėtų nuvesti žmogų į gera? Bet Putinas tą neva *fatum* dėsni laikė geru, davusiu jam gerų vaisių kūrybai. Štai, kaip jis tą savo dėsni aiškino: « Jeigu man atrodo, kad aš kažin ką keičiau, kreipiau, sukau į dešinę ar į kairę, tai pasirodo, kad viskas vyko logiškai, priežastingai [...] Man viskas išeidavo į gera. Ir dar daugiau. Viskas apvaisindavo mano dvasią — širdį ir protą — tokiais išgyvenimais, tokia medžiaga, kuri buvo palanki mano, kaip rašytojo, darbui, vis giliau beįsisknijanti mano gyvenime »³⁶³.

Prisiminus, kad V. Mykolaitis yra išpėjęs kitus neimti jo gyvenimo sektinu pavyzdžiu, čia cituotas jo pareiškimas skamba individualistiškai ir mažiau fatalistiškai. Ir tai suprantama, nes įgimtas poetinis talentas yra labai reta, beveik išimtinė Dievo dovana. Sudaryti jai palankių sąlygų, kad įvairiose gyvenimo aplinkybėse ta brangi dovana nežūtų, o išsiskleistų kaip galima tobuliau, duodama gražių meninių kūrinių, negali būti suprasta kaip fatalinis likimas, bet kaip Dievo apvaizdos veikimas. Ir čia cituotas V. Mykolaičio-Putino pareiškimas, kuris tėra aiškiausia jo kartotų minčių išraiška, yra drauge viešas liudijimas apie Dievo apvaizdą jo gyvenime, nors jis to negalėjo atvirai pasakyti sovietiniams cenzoriams, kurie pirmieji skaitė jo atsiminimus. Taigi, ne kažin koks aklas likimas ar dėsni, o tik Dievas-Kūrėjas galėjo sudaryti savo kūriniui-poetui tokias sąlygas, kad tas jo apdovanotas asmuo nežūtų pavojingose aplinkybėse, kokiose jam teko gyventi permainingais laikais, bet gerai atliktų kūrybinių uždavinių savo labui ir savo tautos gerovei, kad šitą savo krikščionių tautą poetas praturtintų jos laisvės metais bei ją paguostų ir sustiprintų ateistų priespaudoje.

Už ką Mykolaičiui-Putinui tokia didelė Dievo malonė? Ar už jo bažnytinės drausmės laužymą ir, gal būt, ne vieno papiktinimą? Ne. Bet gal būt už jo tėvų tikėjimą, jo motinos ilgų vakarų maldas bei skausmą, patyrus, kad jos mylimas sūnus meta kunigystę? Gal už paties poeto skaisčią jaunystę, paaukotą krikščioniškiems idealams, už jo didelę ištikimybę Dievo duotam poetiniam talentui bei už ištikimybę krikščionių dorybėms — tikėjimui, vilčiai ir meilei, — kurias jis viešai poetine forma išpažino ateistinės nelaisvės sąlygose, nors fatalistinis oportunizmas būtų liepęs elgtis priešingai? Čia tą visą gėrį, kurį Mykolaitis-Putinas liudijo žodžiais ir savo kūryba

³⁶³ *Raštai*, VII t., 383 psl.

gyvenimo pabaigoje, sunku išryškinti keliais sakiniais, nes tam reiktų specialios analizės. Tačiau privalu pasakyti, kad tas, kam Dievo apvaizda nėra mitas, o brangiausioji tikrovė, tas turi rimto pagrindo Putino gyvenimo vingiuose, slėniuose ir aukštumose matyti Dievo apvaizdos veikimą, o ne oportunistinį fatalizmą, nors apie tai ir būtų kalbėjęs poetas. Tai mūsų interpretacija, nes gyvenimo mįslė dar pasilieka, kol paaiškės daugiau mūsų žymaus poeto gyvenimo faktų.

Ir šios netrumpos studijos tikslas buvo Putino dailiosios kūrybos analize bei jo gyvenimo ir asmenybės interpretacija prisidėti prie geresnio supratimo to rašytojo, kuris išaugo lietuvių literatūroje vienu originaliausių ir vaisingiausių. Nors V. Mykolaitis-Putinas nebuvo toks pranašiškas vadas kaip Maironis, bet jis šį atstojo kaip europinio masto kūrėjas, kurio gyvenime ir kūrinuose atsispindėjo nemaža idėjų ir pergyvenimų, patirtų per septynias dešimtis dvidešimtojo amžiaus metų daugelio europiečių, ypač lietuvių, kai jų tautos kūną ir sielą buvo giliai palietusios dvi Rusijos revoliucijos, du pasauliniai karai, trys žiaurios kaimyninių valstybių okupacijos, Lietuvos valstybės džiugus atstatymas, palydėtas kūrybinio entuziazmo, ir vėl klastingas tos brangios laisvės sunaikinimas bei ilgas, kruvinas antisovietinis pasipriešinimas, kurie kainavo tūkstančius gyvybės aukų kalėjimuose, miškų pelkėse, koncentracijos stovyklose, Sibiro ir Vakarų tremtyse. Visi šitie įvykiai lietė V. Mykolaitį-Putiną kaip žmogų, kaip lietuvių patriotą, kaip poetinį kūrėją, kuris be to dar išgyveno ilgą savo pašaukimo dramą. Jei šitokiose permainingose aplinkybėse mūsų rašytojas pajėgė išlikti veiklus iki paskutiniųjų savo gyvenimo metų, tai sudaro garbę jam pačiam, jo tėvams ir įvairiems jo draugams, suteikusiems mūsų poetui pagalbos, o padėka priklauso Dievo apvaizdai, davusiai Lietuvai neabejotinai didelį kūrybos vyrą.